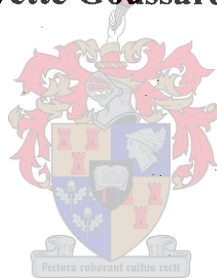

DIE GEBRUIK VAN GEVANGENE ARBEID IN DIE WES-KAAPSE LANDBOU

Yvette Goussard

**Tesis ingelewer ter gedeeltelike vervulling van die graad M.Phil.
Universiteit van Stellenbosch, Maart 2000.**

Studieleier: Dr. J.W. Ewert

VERKLARING

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie tesis vervat, my eie oorspronklike werk is wat nog nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige ander universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê is nie.

OPSOMMING

Die navorsingsprobleem van hierdie studie is “*Die gebruik van gevangene arbeid in die Wes-Kaapse landbou*”. Die doel van hierdie kwalitatief-historiese ondersoek was om vas te stel hoe hierdie sisteem van arbeid ontstaan, gefunksioneer en tot ’n einde gekom het.

Navorsing van hierdie onderwerp was nie maklik nie. Die meeste dokumentêre bronne was reeds vernietig. Gevolglik moes hoofsaaklik staatgemaak word op onderhoude met hoofde en bewaarders van gevangenis, asook boere wat destyds van gevangene arbeid gebruik gemaak het.

Gevangene arbeid het ’n relatief klein rol gespeel in die strafstelsel van die Kaapkolonie voor die negentiende eeu. Die klem van straf was op die liggaam van die beskuldigde – die toepassing van fisiese pyn. Vanaf die vroeë 1800’s is gevangenes egter gebruik vir die instandhouding van strate en vir werk in Regeringstuine. Vanaf 1806 is gevangenes ook op informele basis aan boere uitgehuur.

’n Formele stelsel van gevangene arbeid, gebasseer op die beginsel van rehabiliterende straf, is in 1843 deur die destydse Goeweneur John Montagu ingestel. Gevangenes is byvoorbeeld geklassifiseer volgens hul optrede, eerder as hul misdaad. In 1888 is gratis gevangene arbeid afgeskaf en voorsiening is gemaak vir ’n standaard loon.

Na die Tweede Wêreldoorlog het die gebruik van gevangene arbeid deur privaat persone sistematies toegeneem. Die rede hiervoor was ’n groeiende arbeidstekort in veral die landbou. Laasgenoemde is hoofsaaklik aangespreek deur die stelsel van plaastronke of sogenaamde “buiteposte”. In 1947 het die Landsdown Kommissie plaastronke in beginsel goedgekeur.

Die eerste plaastronk, of “buitepos” soos daarna verwys is, is in 1953 geopen. Die oprigting van buiteposte het ’n tweeledige doel gehad: eerstens, het dit vir boere ’n konstante voorraad van arbeid te verskaf. Tweedens was dit vir die staat ’n uitkoms,

aangesien dit die oorbevolking in stedelike tronke sou verlig en kostes sou besnoei. Daarbenewens sou hierdie nuwe stelsel bydra tot die rehabilitasie van korter-termyn gevangenes.

Tussen 1953 en 1988 het daar altesame dertien buiteposte in die Wes-Kaap bestaan. Boereverenigings het die oprigtingskoste van die onderskeie tronke gedra. Hierbenewens moes hulle ook onderneem om die tronke te onderhou, terwyl die Departement van Gevangenisne verantwoordelik was vir die beskikbaarstelling van bewaarders en hul vergoeding. 'n Sentrale Buiteposkomitee is gestig wat as skakel gedien het tussen die betrokke boereverenigings en die Departement.

Suid-Afrika se beleid rakende gevangene arbeid was in pas met die Verenigde Nasies se "Standaard Minimum Reëls" vir die behandeling van gevangenes, met rehabilitasie as sentrale motief. Die stelsel van plaastronke het egter ingedruis teen die internasionale handels-etos van die tyd en is as "slawe arbeid" gesien wat vir Suid-Afrikaanse boere 'n onregverdige mededingende voordeel gegee het. Uit vrese vir sanksies en boikotte van Suid-Afrikaanse landbou produkte, is gevangene arbeid gestaak en buiteposte teen die einde van 1988 gesluit.

Die empiriese getuienis van hierdie ondersoek staaf in 'n groot mate die Marxistiese interpretasie van straf in die samelewing. Hiervolgens dien strafstelsels en gevangene arbeid die ekonomiese belange van die dominante klasse. Terselfdertyd steun dit die Weberiaanse interpretasie waarvolgens die sistematiese monitering en behandeling van gevangenes in tronke 'n manifestasie is van die tendens tot toenemende rasionalisasie in die Westerse samelewing.

SUMMARY

The research problem of this study is "*The use of prison labour in die Western Cape agriculture*". The aim of this qualitative-historical study was to determine how this system of labour was established, functioned and eventually came to an end.

To research this topic was not easy. Most of the documentary sources have been destroyed. Therefore, the main source of information were interviews with the relevant prison wardens and guards, as well as farmers who used prison labour in the past.

Prison labour played only a small part in the penal system of the Cape Colony before the nineteenth century. The focus of punishment was on the body of the criminal – inflicting physical pain. Since the early 1800's prisoners were used for the maintenance of roads and on work in Governmental gardens. Prisoners were rented out to farmers, on an informal basis, since 1806.

A formal system of prison labour, based on the principle of rehabilitating punishment, was introduced by the Governor John Montagu in 1843. For example, prisoners were classified according to their behavior, rather than their crimes. In 1888 free prison labour was abolished and a standard wage was introduced.

The use of prison labour by private persons increased systematically after the Second World War. The reason for this was a growing labour shortage in especially agriculture. The system of farm prisons or so-called "outposts" was established to address this problem. In 1947 the Landsdown Commission accepted the principle of farm prisons.

The first farm prison was opened in 1953. The establishment of these outposts had a twofold aim: firstly, it supplied farmers with a constant source of labour. Secondly, it served as a deliverance for the state, as this would relieve the overcrowding in prisons and reduce costs.

Between 1953 and 1988 a total of thirteen outposts were established in the Western Cape. Farmers' unions carried the costs of building the prisons and were also responsible for their maintenance. The Department of Prisons was responsible for the appointment of prisonguards and their remuneration. A Central Outpost Committee was established that served as a link between the various farmers' unions and the Department.

South Africa's policy on prison labour was in line with the United Nations' "Standard Minimum Rules" for the treatment of prisoners, having rehabilitation as main objective. However, this system of farm prisons clashed with the international trade ethos of the time. It was seen as "slave labour" that gave South African farmers an unfair competitive advantage. In 1988 prison labour was terminated and outposts were closed, due to the threat of sanctions and boycotts of South African agricultural products.

The empirical evidence of this study largely supports the Marxist interpretation of punishment in society. According to Marxism, punishment systems and prison labour serve the economic interests of the dominant classes. At the same time it also gives credence to the Weberian interpretation, in which the systematic monitoring and treatment of prisoners are a manifestation of the tendency towards increasing rationalisation in Western society.

GELDELIKE BYSTAND

Financial support by the Deutscher Akademischer Austausch Dienst (DAAD) is hereby gratefully acknowledged.

DANKBETUIGINGS

Graag wil ek my opregte dank en waardering teenoor die volgende persone betuig:

Dr. Joachim Ewert, vir sy idees, getroue bystand en goeie leiding gedurende hierdie navorsingsprojek. Dankie vir al u geduld!

Mnr. Frans van Aswegen, wat nie gehuiwer het om in te spring en te help nie.

Prof. Dirk van Zyl Smit, dat hy altyd beskikbaar was vir informele besprekings en reggestaan het met nuttige bronne.

Die Departement Korrektiewe Dienste vir hul uitstekende samewerking en hulpvaardigheid.

Alle eertydse boere, bewaarders en gevangenishoofde wat nie gehuiwer het om deel te neem aan hierdie projek nie.

My pa en ma, vir hulle liefde, aanmoediging en dat hulle deurentyd in my bly glo het.

INHOUDSOPGAWE

BLADSY

LYS VAN BYLAE

i - ii

HOOFSTUK 1.....1 - 4
INLEIDING

HOOFSTUK 2.....5 - 21

TEORETIESE PERSPEKTIEWE

1.	INLEIDING	5
2.	PERSPEKTIEWE OP STRAF	5
3.	SLOT	21

HOOFSTUK 3.....22 - 31

METODOLOGIE EN NAVORSINGSKONTEKS

1.	INLEIDING	22
2.	DIE NAVORSINGSPROBLEEM	22
3.	HOE IS DIE ONDERSOEK GEDOEN?	24
4.	NAVORSINGSPROGRAM	28
5.	TERMINOLOGIE EN DISKOERS	29
6.	SLOT	31

HOOFSTUK 4.....32 - 55

DIE HISTORIESE ONTWIKKELING VAN GEVANGENE ARBEID IN SUID-AFRIKA

1.	INLEIDING	32
2.	STELSELS VAN GEVANGENE ARBEID	32
3.	DIE GESKIEDENIS VAN GEVANGENE ARBEID IN SUID-AFRIKA	35
4.	SLOT	54

HOOFSTUK 5.....56 - 68

WERK AS REHABILITASIE – DIE IDEOLOGIESE REGVERDIGING VAN GEVANGENE ARBEID

1.	INLEIDING	56
2.	INTERNASIONALE OPVATTINGS OOR GEVANGENE ARBEID	57
3.	OPVATTINGS OOR GEVANGENE ARBEID IN SUID-AFRIKA	59
4.	DIE DOEL VAN BUIITEPOSTE	66
5.	SLOT	67

HOOFSTUK 6.....69 - 98

PLAASTRONKE IN DIE WES-KAAP – HUL OPRIGTING, PROBLEME EN SLUITING

1.	INLEIDING	69
2.	OPRIGTING, BEHEER EN BESTUUR	70
3.	GEVALLE STUDIES	76
4.	SLOT	98

HOOFSTUK 7..... 99 - 129
PLAASTRONKE IN DIE WES-KAAP – HUL OPRIGTING, PROBLEME
EN OMSKAKELING

1.	INLEIDING	99
2.	GEVALLE STUDIES	100
3.	SLOT	126

HOOFSTUK 8..... 130 - 133
TEORETIESE INTERPRETASIE

BRONNELYS.....134 - 144

BYLAE..... 145 - 282

LYS VAN BYLAE

BYLAE	BLADSY
BYLAE 1: Gidsopname	145
BYLAE 2: Vraelys	151
BYLAE 3: Foto bylae	168
BYLAE 4: Victor Verster Wisseltrofee	183
BYLAE 5: Klein Drakenstein: beëindiging van ooreenkoms	185
BYLAE 6: Klein Drakenstein: ooreenkoms	189
BYLAE 7A: Klein Drakenstein: sluiting van buiteposte	192
BYLAE 7B: Klein Drakenstein: beëindigingskennisgewing	194
BYLAE 7C: Klein Drakenstein: beëindiging van ooreenkoms	196
BYLAE 7D: Klein Drakenstein: uitfasering van buiteposte	199
BYLAE 8: Klein Drakenstein: omsendbrief	201
BYLAE 9: Kaart van Rawsonville gevangenis	203
BYLAE 10: Werkzaamhede van gevangenes op plase	205
BYLAE 11A: Rawsonville: moontlike sluiting	207
BYLAE 11B: Rawsonville: moontlike sluiting	209
BYLAE 11C: Moontlike sluiting van buiteposte	212
BYLAE 12: Aansoek vir uitbreiding van Stellenbosch gevangenis	214
BYLAE 13: Uitbreiding van Stellenbosch gevangenis afgekeur	217
BYLAE 14: Bien Donne: gevangenisarbeid	220
BYLAE 15: Bien Donne: oprigting van gevangenisinrigting	222
BYLAE 16: Bien Donne: gebruik van gevangene arbeid	224
BYLAE 17: Bien Donne: gevangenisplaas	226
BYLAE 18: Riebeeck-Wes: dagboekinskrywing	228
BYLAE 19: Obiqua: beëindigingskennisgewing	230
BYLAE 20: Obiqua: uitfasering van buitepos	232
BYLAE 21: Obiqua: vrywaringsvorm	234
BYLAE 22: Dwarsrivier: dagboekinskrywing	237
BYLAE 23: Hawequa: besware teen voorstel van buitepos	240
BYLAE 24: Hawequa: afskrif van rekening	245
BYLAE 25: Hawequa: kennisgewing aan lede	247
BYLAE 26: Bekamping van ontvlugtings	249

BYLAE 27:	Buffeljagsrivier: gevangenisarbeid	251
BYLAE 28:	Buffeljagsrivier: ooreenkoms	253
BYLAE 29:	Buffeljagsrivier: aansoek om lidmaatskap	258
BYLAE 30:	Buffeljagsrivier: afskrif van aandeel sertifikaat	260
BYLAE 31:	Buffeljagsrivier: oordrag van aandeel	262
BYLAE 32:	Buffeljagsrivier: dagboekinskrywing	265
BYLAE 33:	Buffeljagsrivier: ooreenkoms	268
BYLAE 34:	Buffeljagsrivier: uitfasering van buiteposte	273
BYLAE 35:	Aantal gevangenes in bewaring	276
BYLAE 36:	Totale ontvlugtings	278
BYLAE 37:	Sluiting van buiteposte	280

HOOFSTUK 1

INLEIDING

Moderne samelewings glo dat diegene wat die wet oortree gestraf en gerehabiliteer moet word. So het daar mettertyd ook in die geskiedenis van die Suid-Afrikaanse strafstelsel 'n opvatting ontstaan, dat gevangene arbeid nie net 'n vorm van straf sal wees nie, maar ook 'n vorm van rehabilitasie. Daar is geleidelik besluit dat “die werk self nie 'n straf moet wees nie. Die ontneming van die persoonlike vryheid voldoen reeds aan die vergeldingsmotief. Gevolglik moet gewaak word teen enige sieldodende of onproduktiewe werk wat neig om die gedagte van bykomende straf te stimuleer.” (Van Zyl Smit, 1992: 218.)

In die geskiedenis van Suid-Afrika het gevangene arbeid 'n betekenisvolle, dog kontroversiële rol gespeel. Gevangenis arbeid was feitlik nie bekend voor die 1800's nie (behalwe op Robben Eiland) en die uithuur van gevangenes aan privaat persone het eers begin rondom 1806. Die 1827/28 Kommissie van Onderzoek na die behandeling van gevangenes, het hierdie gebruik goedgekeur (Corry, 1977: 113).

Die beskikbaarstelling van gevangene arbeid aan boere het verband gehou met abnormale toestande in dié sektor, soos byvoorbeeld 'n tekort aan arbeid. So is gevangene arbeid byvoorbeeld aan boere verskaf na die Anglo-Boere-Oorlog (1899 - 1902). Hierdie gebruik is egter gou gestaak. Die vraag na gevangene arbeid het weer toegeneem tydens die depressie jare (1929 - 1933). 'n Arbeidstekort het ontstaan omdat groot getalle werkers op die platteland na stede getrek het op soek na 'n beter heenkome op die goudvelde en myne. Na die Tweede Wêreldoorlog (1939 - 1945) is 'n nuwe skema in die landbou in werking gestel, naamlik die “gevangenisbuiteposte” vir plaasarbeid.

Volgens die 1987 - 1988 Verslag van die Departement van Justisie (RSA, 1988) is die buiteposstelsel ingestel met die doel om werkgeleentheid aan veral korttermyn-gevangenes met minder ernstige oortredings te bied. Dit was belangrik om ledigheid in

gevangenis teen te werk en die onderskeie buiteposte het oor jare heen 'n belangrike bydrae in die skep van werkgeleentheid gemaak. Rehabilitasie van die gevangene was egter nie die enigste motivering vir hierdie stelsel nie. Daar was ten minste nog twee ander redes, naamlik die verskaffing van 'n konstante, goedkoop bron van arbeid aan boere; en die verligting, logisties en finansieel, vir die staat met betrekking tot die oorvol tronke in die stede. Plaastronke was funksioneel vir beide die boere en die staat. Dié stelsel is egter met verloop van tyd alhoemmer geskritisiseer vanuit die buiteland omdat “gratis arbeid” ingedruis het teen die etos van internasionale handel.

Tussen die vroeë 1950's en die laat 1980's was altesame dertien (13) gevangenisbuiteposte in werking in die Wes-Kaap. Almal is as plaastronke teen 1988 gesluit hoofsaaklik as gevolg van buitelandse druk. Sewe hiervan het ná omskakeling behoue gebly as gevangenis onder die beheer van die Departement Korrektiewe Dienste.

Die feit dat gevangene arbeid deur boere in die Wes-Kaap se landboubedryf gebruik is tot die laat 1980's, is vandag byna vergete. Alhoewel daar vandag nie veel oor hierdie verskynsel gepraat word nie, het dit vir byna 35 jaar 'n belangrike rol in die arbeidsopset van die Wes-Kaapse landbou gespeel. Hierdie studie wil vasstel:

- presies hoekom hierdie buiteposstelsel ontstaan het;
- hoe dit gefunksioneer het;
- wat tot die sluiting daarvan gelei het.

Die studie is 'n uitdaging omdat daar nie veel bronne hieroor bestaan nie. Dit word byvoorbeeld net bolangs bespreek of slegs genoem in die onderskeie jaarverslae van die Departement Korrektiewe Dienste (voorheen die Departement van Gevangenis) sedert 1947. Selfs die staatsargief beskik oor geen dokumentasie aangaande plaasbuiteposte en die stelsel van gevangenisarbeid nie.

Aanvanklik het my navorsing begin in al wat biblioteek is, waarna ek die Departement Korrektiewe Dienste om hulp genader het. Samewerking van hul kant was goed en na

'n lys van al die buiteposte in die Wes-Kaap opgestel is, het ek besluit om eers 'n loods-ondersoek te doen om vas te stel watter tipe inligting by die onderskeie buiteposte beskikbaar was. Sodoende kon ek een universele vraelys opstel wat by al die buiteposte gebruik kon word.

Daarna is elke buitepos besoek en by dié wat omskep is in “nuwe” funksionerende gevangnisse, is onderhoude beplan met: (i) die hoof van die gevangenis; (ii) oud bewaarders; (iii) boere verbonde aan boereverenigings. Dieselfde het gegeld by geslote buiteposte, maar ongelukkig kon onderhoude met al drie die bogenoemde groepe nie by alle besoeke verkry word nie.

In *hoofstuk 3* word die navorsingsmetodes en metodologie in detail bespreek, insluitend 'n uiteensetting van die probleme wat ondervind is met die insameling van inligting en data.

In *hoofstuk 2* word daar onderskei tussen ten minste drie verskillende perspektiewe op straf, naamlik die penologiese-, filosofiese- en sosiologiese perspektief. Hierdie perspektiewe is nie onderling uitsluitend nie. Die fokus vir hierdie navorsingsdoeleindes, val egter op die sosiologie van straf.

Die geskiedenis van gevangene arbeid in Suid-Afrika word kortliks saamgevat in *hoofstuk 4*, wat bestaan uit drie onderafdelings, naamlik die tydperke 1652 tot 1910; 1910 tot 1947 en 1947 tot 1988. Die amptelike beleid met betrekking tot gevangene arbeid word ook bespreek.

Hoofstuk 5 kyk na die doel van gevangene arbeid in sy geheel – waarom hierdie stelsel in Suid-Afrika in werking gestel is en hoe die doelstellings oor tyd verander het.

Hoofstuk 6 bring ons dan by die gevallestudies van buiteposte in die Wes-Kaap. Vervolgens word die redes vir hul ontstaan, hul geskiedenis, hul probleme en uiteindelijke sluiting bespreek. Die gevallestudies word voortgesit in *hoofstuk 7*, met

HOOFSTUK 2

TEORETIESE PERSPEKTIEWE

1. Inleiding

Hierdie studie moet in die konteks van die ontwikkeling van die strafregstelsel as sosiale instelling in die moderne era en spesifiek as deel van die staatsadministrasie, gesien word. In hierdie opset vorm gevangnisse deel van die korrektiewe dimensie van die strafregstelsel. Die ander twee belangrike dimensies is die polisie en howe.

Van besondere belang om gevangnisse as sosiale instellings te verstaan, is die insigte wat na vore kom in die sosiologie van straf. (Garland, 1991: 115 – 120.) Hierdie hoofstuk sal dus 'n oorsig bied van belangrike bydraes in die sosiologie van straf wat ter sake is om plaastronke sosiologies beter te verstaan. Die sosiologie van straf sal egter ook kortliks onderskei word van ander perspektiewe op straf, aangesien sommige aspekte van hierdie alternatiewe perspektiewe ook ter sake is vir 'n beter begrip van plaastronke.

2. Perspektiewe op straf

Volgens Garland (1991: 115 – 120) kan daar tussen ten minste drie perspektiewe op straf onderskei word, naamlik penologies, filosofies en sosiologies.

2.1. Penologies

Hierdie perspektief sien straf eksklusief as 'n tegniek om misdaad te beheer. Dit is mees algemeen die standpunt van kriminoloë en amptenare in die strafregstelsel. Penoloë vra die vraag: Wat is die mees effektiewe tegnieke om misdaad te bestuur en te beheer? Dit is dus primêr instrumentalisties georiënteerd met geringe (indien enige) aandag aan die morele basis van straf of die sosiale konteks van straf.

2.2. Die filosofie van straf

Hierdie perspektief sien straf as 'n morele probleem en probeer normatiewe standarde neerlê vir regverdige straf.

Moderne filosofieë van straf hanteer die probleem van straf gewoonlik as 'n aspek van die klassieke liberale probleem van die verhouding tussen die staat en die individu. Straf word dus primêr gesien as 'n vorm van staatsdwang en die skending van individuele vryheid.

Daar kan tussen verskeie normatiewe strafteorieë onderskei word, naamlik absolute, relatiewe en unitêre teorieë. (Sien figuur 1 op bladsy 9.)

2.2.1. Denkskole en teorieë van straf

Die regverdiging van straf is oor tyd deur verskeie *denkskole* beklemtoon, onder andere die klassieke skool, neo-klassisme en positivisme. (Cavadino & Dignan, 1992: 45 – 51.)

□ Die klassieke skool

Straf in die agtiende eeu was arbitrêr en vergeldend van aard. Skrywers van hierdie skool het geglo dat so 'n sisteem nie net onmenslik en onregverdig was nie, maar dat dit ook nie voldoende was om misdaad te beheer nie.

Die Italiaan, Cesare Beccaria, het die vuur aangeblaas vir duidelikheid in die reg en misdaadprosedure, tesame met sekerheid en reëlmatigheid van straf. Daar moes 'n beslisde, vasgestelde straf wees vir elke oortreding. Die intellektuele invloed van die klassieke skool en veral Beccaria, was groot.

□ Neo-klassisme

Jeremy Bentham was die grondlegger van neo-klassisme. Sy denke was 'n aanwending van sy algemene filosofie dat die reg en die regering "the greatest happiness of the greatest number" moes nastreef. Dit het hom uiteindelik gelei tot die reduksionistiese benadering van straf, wat geen plek vir vergelding gelaat het nie. Net soos Beccaria, het hy ook geglo dat daar duidelikheid en 'n vasgestelde proses in die strafreg, asook vasgestelde strawwe moes wees. Hy het ook aangevoer dat straf geregverdig moes wees omdat dit as afskrikmiddel gebruik word en ook dat die regte soort straf 'n verdere reduksionistiese doel kan dien, naamlik hervorming.

Gevolglik het hy 'n tronk, Panopticon, ontwerp en die Britse regering oorreed om dit te laat bou. Die gevangenes was onder konstante toesig deur inspekteure in 'n sentrale waarnemingstoring. Gevangenes moes produktiewe werk verrig binne die gevangenis op 'n konstante en geregleerde manier, sodat hulle rasionele werksgewoontes kon aanleer, waarmee hulle sou kon aanhou na hul vrylating. Sodoende kon verhoed word dat hulle hul weer na misdaad wend.

Bentham was van mening dat gevangenes 'n beperkte rasionaliteit en verantwoordelikheid het, maar ook dat hulle wel meer rasioneel gemaak kon word deur die korrekte aanwending van hervormingstegnieke. Hy het ook voorsiening gemaak vir versagtende omstandighede soos dwang, minderjarigheid en kranksinnigheid.

Strafregstelsels het in die negentiende eeu ontwikkel langs neo-klassieke lyne. Die belangrikste verskil met Beccariaanse se klassisisme, is die vorm wat straf moes aanneem. Bentham het die tronk as 'n bruikbare metode gesien om met oortreders te werk.

□ Positivisme

Cesare Lombroso is bekend vir sy teorie, 'n uitbreiding van Charles Darwin se idees, dat oortreders van die wet 'n oorerflike terugslag is van die vroeër fases van die evolusie. Belangriker as hierdie teorie, is Lombrose se rol as stigter van die positivistiese skool van kriminologie.

Die positivistiese siening is dat misdaad veroorsaak word deur faktore en prosesse wat deur wetenskaplike navorsing ontdek kan word. Positiviste glo in determinisme - die siening dat mense, ingesluit misdadigers, nie optree uit hul vrye wil nie, maar dat hulle gedryf word tot sekere aksies deur magte buite hul beheer. Positivisme verwerp die doktrines van proporsionaliteit en "due process" van klassisisme en neo-klassisisme. Gevolglik word die onbepaalde vonnis beklemtoon, waar dit as te vroeg gesien word om te besluit tydens die strafoplegging hoe lank die straf moet wees, aangesien dit sou afhang van hoe vinnig die behandeling werk. Positivisme en die rehabiliterende ideaal wat daarmee geassosieer word, het geleidelik begin toeneem en gedurende die 1950's en 1960's 'n hoogtepunt bereik.

□ Teorieë van straf

Die dominante *absolute teorie* naamlik vergelding (retribusie) kan herlei word na die klassieke bydrae van Cesare Beccaria, terwyl die *relatiewe teorie* beïnvloed is deur Jeremy Bentham se neo-klassieke argumente en die Positivistiese skool van Cesare Lombrose. (Snyman, 1995: 17 – 25.)

Volgens die *absolute teorie* is straf 'n doel insig self, terwyl dit volgens die *relatiewe teorieë* slegs 'n middel tot 'n sekondêre doel is. Hierdie sekondêre doel verskil van die een teorie tot 'n ander. Volgens die *voorkomende teorie* verhoed dit misdaad. Volgens die *afskrikkingsteorie* weerhou dit die individu of samelewing om 'n misdaad te pleeg. Volgens die *rehabilitasie teorie* is dit die hervorming van die misdadiger.

- Die gevangenes het ook as *eenhede* bekend gestaan, waarvolgens een gevangene gelykstaande was aan een eenheid.
- Wanneer bandiete gedurende hul werk op die plase van die toilet gebruik moes word, is daar gesê dat hulle gou gaan *gaatjie maak*.
- 'n "*Carry-on*" is geslaan waarvolgens die hoof kom kyk het hoe 'n situasie verloop wanneer gevangenes geslaan is en dan net eenvoudig gesê het, "*carry on*". Volgens hierdie instruksie is gevangenes gedurende oproer situasies dan voor die voet met knuppels geslaan.
- Die *monitor-stelsel* was iets wat uniek was aan buiteposte en dit is in 1968 ingestel deur die departement na 'n versoek deur die boere. *Monitors* was die "beter tipe" gevangenes wat in 'n groter mate vertrou kon word en enige gevangene kon een word afhangende van sy gedrag. Dit is as 'n eer beskou om hierdie posisie te beklee aangesien die ander gevangenes respek gehad het vir *monitors*. *Monitors* het almal fietse gehad. Hulle het soggens voor die ander bandiete uitgegaan en kon saans ook later terugkom. Hulle het meestal die meer verantwoordelike werk gehad. Hulle kon ook van hierdie posisie onthef word indien hulle dit misbruik het. Laasgenoemde is as 'n groot verleentheid beskou en hulle is deur die ander gevangenes "gekwar" (uitgetart/gespot) as dit gebeur het. 'n *Monitor* was gewoonlik 'n model gevangene.
- Bendes was reeds van vroeg af aktief betrokke in die gevangenis en gevegte is dikwels veroorsaak deur 'n bakleiery oor sogenaamde *wyfies* (die homoseksuele). Elke bendeleier het sy eie wyfies gehad. Jaloesie van ander leiers se kant af asook tussen die wyfies self, was meestal die oorsaak vir gevegte tussen die bendes.
- *ABET* is die afkorting vir "Adult Basic Education and Training"-program.
- 'n *Korttermyn gevangene* was iemand met 'n vonnis onder twee jaar.
- 'n *Langtermyn gevangene* was dus iemand met meer as twee jaar gevangenstraf.
- *Risiko gevangenes* was diegene met 'n rekord van ontvluging en aanranding.
- *Groep D*: Onder hierdie groep ressorteer die tipe gevangene met 'n rekord en/of veroordelings weens ernstige misdaad van 'n wraakhalsige en aggressiewe aard of ander verswarende omstandighede soos veroordelings vir verkragting, roof, of geweldpleging in een of ander vorm, of deelname aan 'n ontsnapping, of ander

bende-aktiwiteite, insluit. Maksimum veiligheidsmaatreëls vir die veilige bewaring, behandeling en opleiding is aangewese vir hierdie tipe gevangene.

- *Groep C:* 'n Gevangene word in hierdie groep geplaas indien dit gedurende waarneming blyk dat, alhoewel hy van die beste onder die swakkere tipe is, hy nie in die volgende hoër groep vertrou kan word nie, maar wat nogtans nie sodanig gedegenerere het dat hy vir die plasing in groep D kwalifiseer nie.
- *Groep B:* Hulle verteenwoordig die gemiddelde groep waarin die meeste gevangenes by opneming geplaas word. Hulle oortredings is gewoonlik ekonomies van aard en hulle kan vertrou word om onder toesig in semi-oop of medium-veiligheidsinrigtings te werk.
- *Groep A:* Hierdie groep bestaan uit gevangenes wat vanuit groep B bevorder is. Hulle het bewys gelever van ywer, vlyt, betroubaarheid, goeie gedrag, 'n sin vir goeie voorbeeld en/of leierskap en daarby 'n begeerte om te rehabiliteer. Die monitor-stelsel word later bespreek wat ook onder hierdie kategorie val.

6. Slot

Navorsing van hierdie onderwerp was nie maklik nie. Dokumentêre bronne het baie min opgelewer. Die studie het hoofsaaklik staatgemaak op onderhoude met destydse hoofde en bewaarders van die onderskeie plaastronke, asook die betrokke boere. Op hierdie wyse is beperkte, maar die beste beskikbare inligting/data bekom.

HOOFSTUK 4

DIE HISTORIESE ONTWIKKELING VAN GEVANGENE ARBEID IN SUID-AFRIKA

1. Inleiding

Die ontwikkeling van die stelsel van gevangene arbeid in Suid-Afrika kan in verskeie fases ingedeel word. Die eerste fase is die tydperk 1652 tot 1910, waartydens die eerste riglyne neergelê is vir gevangene arbeid in Suid-Afrika. Daarna volg die tydperk 1910 tot 1947 waarin die Suid-Afrikaanse gevangenisdiens amptelik tot stand gekom het. Die belangrikste fase met betrekking tot die gebruik van gevangene arbeid in die landbou bedryf, is vanaf 1947 tot 1988. Tydens hierdie periode het die plaastronk stelsel tot stand gekom.

2. Stelsels van gevangene arbeid

Daar is sewe stelsels rakende gevangene arbeid wat in verskillende lande gevolg word (Unie, 1956: 25 – 27), naamlik:

2.1. Uithuurstelsel: Die basiese kenmerke van dié stelsel is dat die onderhoud en bewaking van gevangenes, asook die toesighouding oor hul werk geheel en al in die hande is van private kontrakteurs. Die staat word teen 'n vasgestelde tarief vergoed. Hierdie stelsel word op twee maniere toegepas: volgens die een, keer die bandiete saans terug na die tronk en volgens die ander, bly hulle deurentyd onder die beheer van die huurder. Die finansiële voordele van hierdie stelsel vir beide die staat en die huurder is groot. Openbare uitgawes aan die versorging van gevangenes word tot 'n minimum beperk terwyl die kontrakteur arbeid verkry teen 'n prys wat gewoonlik baie laer is as die heersende prys op die oop arbeidsmark. Omdat die stelsel egter dikwels gekenmerk is deur die bykans onbeperkte uitbuiting van gevangenes deur privaat persone, het dit baie kritiek uitgelok.

Die verhuur van gevangenes aan privaatpersone in Suid-Afrika het die vorm aangeneem van nie-blanke gevangenes met korttermyn-vonnisse. Hulle is teen vasgestelde tariewe uitgehuur reeds vanaf die 1800's. *Die uithuur van gevangenes aan boere* (Steyn, 1959: 108-109) in Suid-Afrika het in 1932 begin, teen 'n tarief van 6d. per dag¹. In 1947 is hierdie stelsel afgeskaf as gevolg van onreëlmatighede en wanpraktyke. Na vele vertoë aan die Minister van Justisie, is 'n soortgelyke, hersiende skema in Junie 1947 aangeneem. *Die verhuur van nie-blanke manlike gevangenes deur middel van buiteposte* is moontlik gemaak deurdat die boereverenigings die buitepos opgerig en die gevangenisdepartement die beheerpersoneel voorsien het. Lede van die boereverenigings was geregtig op die huur van gevangenes teen 'n vasgestelde tarief, volgens 'n bepaalde kwota-stelsel vasgestel deur die betrokke verenigings.

2.2. Kontrakstelsel: Alle gevangenes word aan 'n privaat kontrakteur verhuur. Laasgenoemde verskaf in die tronk die nodige gereedskap, masjinerie en grondstowwe en hou self toesig oor die werk van die gevangenes. 'n Gewysigde vorm van hierdie stelsel is die Spesiale Kontrak, waarvolgens slegs 'n deel van die gevangenes aan die kontrakteur verhuur word. Albei hierdie vorme bring groot voordele mee vir beide die kontrakteur en die Staat, waarvolgens die kontrakteur goedkoop arbeid verkry en die Staat geld verdien sonder om 'n risiko te loop en uitgawes aan te gaan wat noodwendig aan produksiebedrywighede verbonde is. Hierdie stelsel kos die Staat egter meer as die uithurstelsel. Hulle moet nou al die koste verbonde aan onder andere die gevangenes se verblyf dra en ook ander bykomende uitgawes, soos byvoorbeeld elektrisiteitsverbruik.

2.3. Stukprysstelsel: Hierdie stelsel word beskou as 'n middeweg tussen die private en die openbare stelsels en maak die private belange die minste inbreuk op die werkprogramme van 'n gevangenis. Die Staat voer bestellings uit vir

¹ Volgens die 6d. per dag-skema het boere ses pennies per dag per gevangene aan die staat betaal.

private kontrakteurs wat volgens kontrak 'n vasgestelde prys betaal vir elke artikel wat op 'n bevredigende manier vervaardig is. Slegs die grondstowwe word deur die kontrakteur verskaf. Al die nodige uitrusting is staatseiendom en die staat is ook verantwoordelik vir die toesig. Vir die gevangene hou hierdie stelsel die voordeel in dat hy opleiding ontvang van burgerlike instruktors. Die kontrakteur het die voordeel dat hy vervaardigde goedere goedkoper op die oop mark kan verkoop, terwyl die gevangenisadministrasie dikwels 'n wins toon en nogtans volle beheer oor sy gevangenes kan uitoefen.

- 2.4. **Openbare of Staatsrekeningstelsel:** Hiervolgens word goedere wat in die gevangenis gemaak is, op die oop mark verkoop deur die tussenkoms van òf staatswinkels wat in sulke artikels spesialiseer òf groot- en kleinhandelaars wat sulke goedere eenvoudig by hul voorrade voeg. Die grootste nadeel hier is dat sowel bemaking as produksie 'n verantwoordelikheid van die staat word.
- 2.5. **Staatsgebruikstelsel:** In hierdie stelsel word goedere wat in die gevangenis gemaak is, aan openbare inrigings en agente gelever word. Die vervaardiging van kantoormeubels en -voorrade, beddegoed en klere, motorlisensieplaatjies, padtekens, ensovoorts, is voorbeelde hiervan. Die grootste voordeel hiervan is dat dit waarskynlik 'n verskeidenheid produksiefasiliteite vereis wat onder geen ander stelsel gevind word nie. Gevolglik bied dit 'n wyer keuse van werk en opleiding aan gevangenes. Die nadeel hieraan verbonde is dat die staat alleen alle uitgawes moet dra en steeds, onder moeiliker omstandighede, toesig moet hou.
- 2.6. **Openbare werkestelsel:** Volgens hierdie stelsel word gevangenes onder die toesig van die staat gebruik om openbare paaie, brûe, damme, geboue en parke aan te lê, te bou en te verbeter, om grond te dreineer en skoon te maak en om bosbewaringsdienste te verrig. Dit lei tot buitenshuise werk vir gevangenes en ook dat gevangenisarbeid vir die openbare welsyn aangewend word.

2.7. Private voorafloslatingstelsel of parool: Hierdie stelsel word sedert die einde van die Tweede Wêreldoorlog in Denemarke, Frankryk, Nederland, Noorweë, Swede en die Verenigde Koninkryk toegepas. Gevangenes, wie se gevangenisstraf vinnig ten einde loop, word toegelaat om vir private kontrakteurs te werk op voorwaardes wat hulle so te sê op vrye voet stel. Die element van gewetenlose uitbuiting word uitdruklik uitgeskakel omdat ekonomiese beweegredes nie regstreeks 'n rol speel nie. Die gevangene word so gerehabiliteer deur hom gewoon te maak om as 'n "vry" man gereelde werk te verrig en om vas te stel hoe gereed hy is om uiteindelik tot die samelewing terug te keer. Die loon en werkvoorwaardes moet presies dieselfde wees as dié van 'n vry man wat dieselfde soort werk verrig.

In Suid-Afrika is daar in die 1950's wetlik vir die volgende stelsels voorsiening gemaak (Steyn, 1959: 102 - 103):

- die stelsel van staatsgebruik;
- die stelsel van openbare werke;
- die stelsel van uitverhuur.

3. Die geskiedenis van gevangene arbeid in Suid-Afrika

Gevangene arbeid het 'n relatief klein rol gespeel (in die strafstelsel van die Kaapkolonie) vóór die negentiende eeu. Die fokus van straf was aanvanklik op die liggaam van die beskuldigde (die toepassing van fisiese pyn). 'n Posing is aangewend om gevangenes te laat werk wat na Robben Eiland gedeporteer is, maar hierdie vorm van arbeid was nie 'n sistematiese program wat ontwerp was vir rehabilitasie nie. John Montagu, die nuut aangestelde koloniale sekretaris vir die Kaap en in beheer van die gevangenisstelsel sedert 1843, het gesorg vir heelwat veranderings in dié sisteem. Na sy vertrek in 1852, het die gebruik van gevangene (hande) arbeid en die beginsel van rehabiliterende straf wat dit komplimenteer (soos deur Montagu ingestel), bly voortbestaan. Beide het dan ook kenmerke gebly van die moderne Suid-Afrikaanse gevangenisstelsel. (Van Zyl Smit, 1981: 223 - 224.)

3.1. Die tydperk 1652 - 1910

Vóór die agtiende eeu was gevangenisstelsels nie in gebruik nie. Alhoewel daar aanhoudingsplekke was, was dit slegs vir die aanhouding van verdagte persone en verhoorafwagende gevangenes. (Brynard, 1982: 2.)

Sedert 1652, toe die Kaapkolonie onder Oos Indiese Kompanje-bestuur was, is die klem van strawwe gelê op die vernietiging, verminking of verbanning van die misdadiger. Ter dood veroordeeldes is voor 'n vuurpeleton tereg gestel. Ander vorme van straf het ingesluit die marteling van gevangenes en openbare kruisigings. Hierdie wreedhede het egter nie na willekeur geskied nie, maar het voorgeskrewe reëls gevolg. Dit is sodoende in 'n mate deur die wet beperk. (Van Zyl Smit, 1992: 7.)

In Kaapstad is gevangenes vanaf die vroeë 1800's gebruik vir die skoonmaak en instandhouding van strate en om in die Regeringstuine te werk. In die omliggende distrikte is gevangenes aan boere uitgehuur sedert 1806. Die Kommissie van Ondersoek van 1827 - 1828 het hierdie gebruik goedgekeur en aangevoer dat dit die openbare uitgawes verlig en "industriële gewoontes" aangemoedig. (Corry, 1975: 577.)

Georganiseerde gevangene arbeid in die Kaapkolonie het eers begin met die aanstelling van John Montagu as koloniale sekretaris in 1843. Montagu was voorheen in Tasmanië (Australië) waar hy baie beïndruk is deur die gevangenisstelsel daargestel deur Kaptein Maconochie op die Norfolk eiland. Montagu moes gedetailleerde reëls opstel waarvolgens die sisteem hier sou werk. Aanvanklik moes dit voorsiening maak vir tegnieke om gevangenes te rehabiliteer en ook die klassifikasie van gevangenes, volgens hul optrede, eerder as die misdaad wat gepleeg is. Op daardie tydstip het die landbousektor van die ekonomie begin uitbrei en die rehabilitasie ideaal het begin posvat onder koloniale magte.

Ordonnansie 7 van 1844 is geskep waarvolgens alle gevangenes wat gevonnissen is tot “harde arbeid” van langer as drie maande, in aanhoudingsplekke in drie groot gevangene stasies ingedeel is. Hierdie “convict stations” (Van Zyl Smit, 1981: 224) was groot vervoerbare hout gevangenisse wat gebaseer was by:

- (a) Tygerberg (om ’n pad te bou van die Kaapse Vlakte na Stellenbosch);
- (b) Cradockskloof (naby George om die Outeniekwa-bergpas te bou);
- (c) Howinsonspoort (naby Grahamstad).

Lewe hiër was hoogs georganiseer volgens presiese regulasies deur Montagu opgestel. Hy het gehou van instellings wat gevangenes van die samelewing isoleer en beheer is deur ’n sisteem van voorregte, vergoeding en dwang arbeid. Hy het ook die aansienlike voordele wat gevangene arbeid vir die Kolonie meegebring het, benadruk. Terselfdertyd kon misdadigers ’n kursus deurloop wat daarop gemik was om hulle te hervorm. Sy klassifikasie van gevangenes was uiters gesofistikeerd en is soortgelyk aan dié wat vandag in Suid-Afrikaanse gevangenis gebruik word, waar dit as noodsaaklik beskou word vir die rehabilitasie proses. Na Montagu se hervormings, was daar min verdere ontwikkeling van die gevangenisstelsel tot 1910. (Van Zyl Smit, 1992: 7 - 14.)

Die eerste afsonderlike gevangenis is in 1671 in Kaapstad voltooi. Die koloniale sekretaris in Engeland het beheer oor die inrigting oorgeneem net na die tweede Britse besetting in 1806. Desentralisasie het vinnig gevolg en teen 1848 was daar reeds 22 tronke buite Kaapstad in gebruik. (Brynard, 1982: 3.)

Die ontdekking van diamante was die begin van beide Suid-Afrika se industriële ekonomie asook groot veranderinge in die aard en struktuur van die landbousektor. In 1885 het die De Beers-mynmaatskappy die eerste nie-staatsinstelling geword wat gevangenes op ’n gereelde basis gebruik het. In die twee daaropvolgende dekades het die gebruik van gevangene arbeid op die diamantvelde toegeneem. Hierdie ontwikkeling van gevangene arbeid het ’n groot impak gehad op die hele metode van sosiale beheer deur die staat en ook verskeie arbeidspatrone in ander sektore

beïnvloed. De Beers het tot 1888 daaglik van 300 gevangenes gebruik gemaak (waaruit die staat £ 700 wins sou maak in een jaar). In 1903 het die aantal op 1 100 te staan gekom. De Beers moes voorsiening maak vir hul akkomodasie en 2d. per dag vir die eerste 300 gevangenes betaal en vir alle daaropvolgende gevangenes 3d. per dag. Die De Beers-groep het gebruik gemaak van gevangene arbeid in Kimberley tot 1932. (Corry, 1977: 122.)

Die gevangene bevolking het geleidelik toegeneem in die kolonie, van 861 gevangenes in 1828 tot 4 242 in 1842 (Van Zyl Smit, 1996: 2). Gevangenes is reeds sedert die begin van die negentiende eeu aan privaat persone uitgehuur, maar op 'n ongeorganiseerde, ad hoc basis. In 1887 is hierdie prosedures erken en meer gesistematiseer (Van Zyl Smit, 1992: 14 - 16). In 1879 het die magistraat die reg gekry om gevangenes te laat uitgaan in spanne van ses na privaat persone, op voorwaarde dat daar 'n spesiale konstabel was om beheer uit te oefen.

Gratis gevangene arbeid is afgeskaf in 1888 en voorsiening is gemaak vir 'n standaard loon (tussen 9d. en 1s.)² per gevangene per dag. Die uithuur van gevangene arbeid het vir die Suid-Afrikaanse owerhede baie voordele ingehou. Dit was 'n vorm van inkomste en het die administrasie vergemaklik, in die sin dat beamptes nou meer tyd aan ander aspekte van hul werk kon bestee, met die wete dat daar wel toesig oor die uitgeplaasde gevangenes is. Die owerhede was nou ook nie meer verantwoordelik vir die voorsiening van akkomodasie aan gevangenes nie.

Dit was 'n kombinasie van verskillende faktore wat teen die einde van die vorige eeu gelei het tot 'n tekort aan arbeid in die Suid-Afrikaanse landbou. Daar was nie net 'n oorlog en rinderpes nie, maar daar was ook die droogte van 1897 wat die eerste keer die binnelandse boere getref het. Hierdie verwickelings en die ontdekking van goud het gelei tot verstedeliking. Dit was egter nie net wit arbeiders wat getrek het na 'n beter heenkome in stede nie – fabrieke en myne het nou ook opsies vir swart mense

² Een d. (pennie) is gelykstaande aan omtrent een sent terwyl een s. (sjieling) gelykstaande is aan ongeveer tien sent.

geword. Sodoende het hoofsaaklik twee probleme na vore getree: eerstens, was daar 'n tekort aan arbeid en tweedens, kon die grond wat agtergelaat is, verlore gaan vir die landbou.

Die Naturelle Grondwet van 1913 is ingestel wat albei hierdie probleme aangespreek het. Diegene wat die wetgewing gesteun het, was eerstens bekommerd oor die tekort aan arbeid (Wilson & Thompson, 1969: 127). Paswette is sodoende aangepas om die boere gelukkig te hou, met die gevolg egter dat daar nou meer pasoortreders in die tronke beland het.

Teen 1895 is die eerste pogings aangewend om gevangene arbeid aan boere te verskaf in die Wes-Kaap (d.i. die Constantia-vallei). Aanvanklik het boere 6d. per bandiet per dag betaal (Van Wyk, 1964: 503).

Volgens hierdie stelsel is ses boere toegelaat om ongeveer 150 gevangenes daaglik in hul diens te hê. Die gevangenes is op die boere se onkoste op hul plase gehuisves. Toe tariewe in 1896 verhoog is tot 1s.6d. vir gevangene arbeid, het hulle 'n spesiale verminderde tarief van 1s.3d. betaal. Slegs een permanente bewaarder van die departement is op elke plaas gestasioneer, ongeag van die getal gevangenes daarop. Die departement het die gevangene geklee en behalwe vir die 1s.3d. per dag, was die boere verantwoordelik vir die verskaffing van hul huisvesting, kos en vervoer. (Unie, 1947: 140.)

Voor die totstandkoming van die Unie van Suid-Afrika, het hoofsaaklik die volgende stelsels van gevangenisarbeid geheers (Steyn, 1959: 93), naamlik:

1. Die stelsel van openbare werke waarvolgens gevangenes besig gehou is met die grawe van watervore vir munisipaliteite, skoonhou van strate, die maak van bakstene, die aanlê van paaie, die uitkap van gruis in die gruisgate, en die instandhouding van die tronkgronde, asook die bou van breekwatermure.

2. Werk vir staatsgebruik waarvolgens blanke gevangenes, sover moontlik, alle staatsbenodigde artikels vir die Suid-Afrikaanse Republiek, soos byvoorbeeld gevangenskere, uniforms vir personeel, meubels en matrasse vir strafinrigings, en possakke, vervaardig het.
3. Uithuur van gevangene arbeid aan privaat ondernemings (soos De Beers) en in 'n kleiner mate aan privaat persone (soos boere). Hierdie stelsel het wel die arbeidsprobleem aangespreek en 'n uitweg vir baie boere gebied.

Dit is duidelik dat gevangene arbeid nou nie meer soveel klem gelê het op dwangarbeid nie. Dit was grotendeels weens ekonomiese oorwegings, nou daarop gemik om die koste van die aanhouding van gevangenes vir die staat te verhaal (Van Wyk, 1964: 525). Terselfdertyd is die tekort aan arbeid in die landbousektor aangevul deur gevangenes aan boere uit te huur. Die gedagte om die gevangene te hervorm deur die arbeid wat hy verrig, het aan die begin van die twintigste eeu in die Kaapkolonie begin posvat.

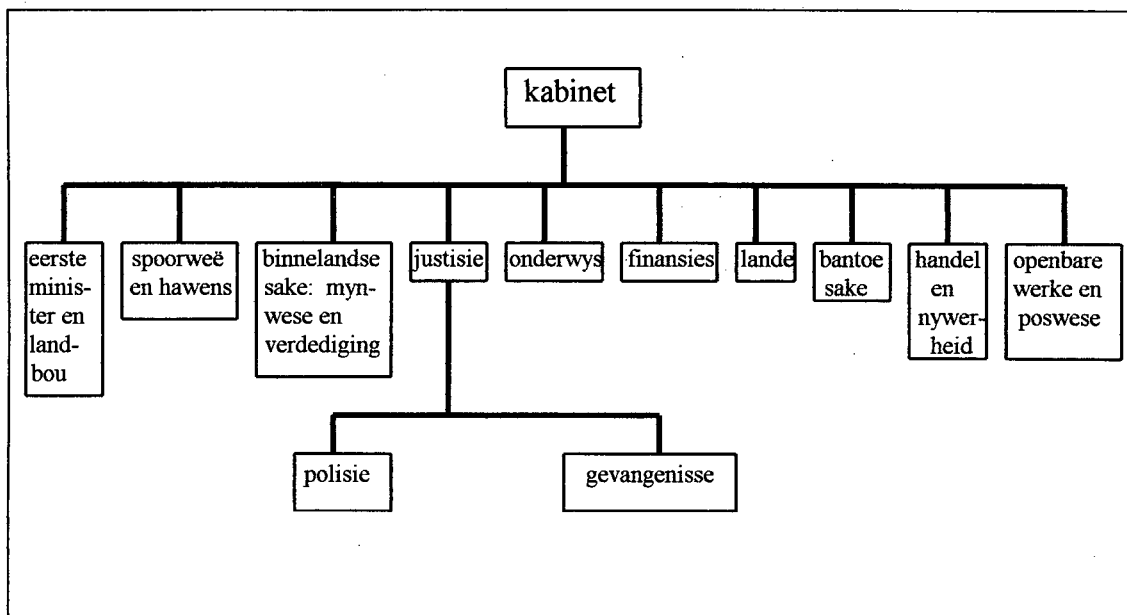
3.2. Die tydperk 1910 - 1947

Die Gevangenisverslag van 1910 was ten gunste van 'n groter gebruikmaking van gevangene arbeid in *Openbare Werke*. Die destydse Kaapse inspekteur van Gevangenis, Mnr. Dreyer, het aangevoer: "Prior to 1890 convicts were largely employed on Government works, such as road construction and forestry, unskilled convict labour being then considered superior to free labour, and by its substitution large sums of money, which would otherwise have been paid out in wages to free labourers, were retained in the Treasury and thus saved ... This method of utilizing convict labour is in my opinion infinitely preferable, more suitable, and from an economic point of view, more advantageous than hiring out convicts to private individuals".³ (Corry, 1977: 130.)

³ Ten spyte van vroeë teenkanting teen die uithuur van gevangenes aan privaat persone, het dit stelselmatig toegeneem totdat hierdie gebruik aangespreek is deur die Landsdown-kommissie in 1947.

Voor die totstandkoming van die Unie van Suid-Afrika, het elke kolonie sy eie wette met betrekking tot gevangenis en verbeteringsgestigte gehad. Die meeste van hierdie voor-Uniewette is deur die Wet op Gevangenis en Verbetergestigten, No. 13 van 1911, herroep. Die departement se beleid ten opsigte van gevangenisarbeid is deur artikel 93 geformuleer. Daar is hoofsaaklik vir twee spesifieke arbeidstelsels voorsiening gemaak, naamlik die stelsel van staatsgebruik en dié van openbare werke, terwyl mededinging met private ondernemings ten strengste verbied is. (Steyn, 1959: 100 - 101.)

Die Suid-Afrikaanse gevangenisdiens het amptelik op 1 Oktober 1911 tot stand gekom toe die gevangenisadministrasies van die vier kolonies in een departement, ooreenkomstig die bepalings in die bogenoemde wet, saamgevoeg is. Die Suid-Afrikaanse gevangenisstelsel was aanvanklik op die Britse stelsel gegrond, maar is met die verloop van tyd meer geskoei op die gevangenisstelsels in ander lande. Die Departement van Gevangenis was aanvanklik 'n subdepartement van Justisie en dus ondergeskik in die Suid-Afrikaanse staatsdiens. (Brynard, 1982: 4 - 8.)

Figuur 2: Die Departement van Gevangenis binne die Unie staatsmasjinerie

Met die daarstelling van die Suid-Afrikaanse gevangenisdiens het groot veranderinge plaasgevind in die interne gebruik van arbeid. Die geleidelike ontwikkeling van gevangeniswerkwinkels en die totstandkoming van gevangenisplase moes voorsiening maak vir voedsel vir gevangenes in die sisteem. Aanvanklik is die werk in die werkwinkels deur wit gevangenes gedoen, en die werk buite gevangenis, deur swart gevangenes, of sogenaamde “naturelle”. Reëls wat swart gevangenes toegelaat het om buite gevangenis te werk, sou vir die volgende dertig jaar, onveranderd bly. (Van Zyl Smit, 1996: 9 - 10.)

Gedurende hierdie tydperk is gevangene arbeid alhoemeer aan privaat persone uitgehuur. Volgens die Jaarlikse Gevangenisverslag van 1911, is £ 57 000 op dié manier verdien waarvan £ 25 000 van die Departement Spoorweë en Hawens was en £ 3 000 van De Beers. (Corry, 1977: 128 - 129.)

Gevangenisplase was die eiendom van die staat. Leeuwkop gevangenis, een van die bekendste gevangenisplase, is kort na Uniewording gestig en was hoofsaaklik vir die onderhoud van langtermyn swart gevangenes. Grootvlei, die tweede een, is 'n paar jaar later gestig. Op hierdie plase het gevangenes ondervinding in plaaswerk opgedoen deur hul daaglikse arbeid, maar geen spesifieke opleiding is gedoen nie. (Corry, 1977: 129.)

Ten spyte van die amptelike beleid van 1911, neem die uithuur van gevangene arbeid aan privaat persone, insluitend boere, toe soos die eeu vorder. Die rede hiervoor is die arbeidstekort as gevolg van verstedeliking.

Privaat boere se aanvraag na gevangene arbeid het toenemend gestyg. Teen die 1800's het slawe alle huishoudelike dienste verrig en die harde plaaswerk in die Wes-Kaap. Swart plakkers is gesien as die ruggraad van wit boerdery tot die Eerste Wêreldoorlog. Hulle het as “woonkaffers” bekend gestaan en was beskikbaar aan boere soos nodig. Arbeid is verder aangevul deur wit plakkers, of “bywoners”.

In Suid-Afrika, soos ander lande in die twintigste eeu, was die proses van verstedeliking een van die hoof kenmerke van ontwikkeling (Wilson & Thompson, 1969: 121 - 127). Daarom kan tydperk 1929 tot 1932 gesien word as 'n waterskeiding in Suid-Afrika se boerderygeskiedenis (Wilson & Thompson, 1969: 142). Eerstens, was daar die groot depressie wat landbouprodukte se pryse laat val het en tweedens, was daar die groot droogte van 1932 tot 1933. Terselfdertyd het goudpryse met 50 % gestyg en dit het 'n groot industriële uitbreiding tot gevolg gehad in myne en in die vervaardigingsektor. Dit het gelei tot grootskaalse verstedeliking. Getalle van werkers op die goudmyne het toegeneem van 228 000 in 1932, tot ongeveer 391 000 in 1941.

Die Tweede Wêreldoorlog het die Suid-Afrikaanse landbou in 'n verdere krisis gedompel. 'n Toename in die vraag na voedsel in hierdie tyd, sonder om landboumetodes aansienlik te verander, het kommer laat ontstaan oor die beskikbaarheid van arbeid. Ook kon boere nie die werkers verhoed om te verskuif na die goudvelde, openbare werke en diamantmyne nie. Selfs 'n hersiende pas-stelsel kon die proses nie keer nie. (Greenberg, 1980: 75 - 86.)

Ten spyte van kontrakarbeiders, paswette en plakkers, het die tekort aan arbeid bly voortbestaan as 'n probleem in baie dele van die land. Boere het gekla dat openbare werke en die diamantmyne arbeid weglok met hoër lone. Dit was aansienlik hoër as die boere se kontant lone.

Reeds in 1879 het die staat begin om gevangenes uit te huur aan boere, 'n praktyk wat eers in 1943 geëindig het met die instelling van die *6d. (ses-pennie) per dag skema*. Hiervolgens kon kort-termyn gevangenes vir hul oorblywende termyn aan boere verhuur word wat ses pennies per dag elk betaal het aan die Departement van Gevangenis. Die Jaarverslag van die Departement (1953 - 1954) (Unie, 1954: 13) het aangevoer dat departementele statistieke bewys dat persone wat weens geringe oortredings van die wet aangehou word, 'n hoër persentasie van die

gevangenisbevolking uitmaak. Vanweë die korte duur van die vonnis van hierdie tipe gevangenes kon min of meer geen hervormingsmaatreëls toegepas word nie.

Hierdie skema van die uithuur van nie-blanke korttermyn gevangenes aan bona fide boere het bepaal dat nie-blanke manlike eerste oortreders met vonnis van hoogstens 3 maande, volgens 'n spesiale ooreenkoms aan bona fide boere verhuur kon word op die volgende voorwaardes:

- ❑ die boer moet die gevangene vir die oorblywende deel van sy vonnis as plaasarbeider na sy plaas te neem;
- ❑ vooruitbetalings moet gemaak word aan die Departement van 6d. vir elke werkdag;
- ❑ die boer moet die gevangene van kos, klere en huisvesting voorsien asook van vervoer na sy huis by ontslag.

Gevangenes is slegs terug tronk toe as die boer ontevrede was, of as hulle dros, of indien hulle vrywilliglik terugkeer tronk toe, waar hulle die res van hul vonnis moes uitdien. Die gevangene het darem die voorreg van kwytskelding van 'n kwart van sy vonnis gehad en hy het ook betaling ontvang terwyl hy op die plaas gewerk het.

Redes waarom hierdie stelsel glo goed gewerk het, was omdat:

- ❑ die gevangenes, gesonde opelug-werk gegee is waaraan hulle gewoond was;
- ❑ hulle uit tronke en van die verderf van geharde misdadigers weggehou is;
- ❑ dit 'n verligting was van die reeds oorbevolkte tronke;
- ❑ dit voorsien het in die dringende behoefte aan plaasarbeid.

In 1944 is die kategorieë van gevangenes wat aan boere verhuur kon word, uitgebrei. *Die vrylating van eerste oortreders*, wat reeds die helfte van hul termyn uitgedien het, is op proef aan die boere verhuur. Gevangenes moes sodoende hul oorblywende vonnis uitdien deur vir die boer te werk teen 'n markverwante loon. Daar is egter bepaal dat elke boer slegs 'n maksimum van twee sulke gevangenes kon hê. (Corry, 1977: 129 - 130.)

'n Identiese skema het bestaan vir die *vrylating van swart gevangenes wat in boerdery kolonies aangehou is*. Gevangenes is verhuur op grond van 'n aanbeveling van die boerdery kolonie-rade, waarvolgens hulle die res van hul vonnis kon uitdien, teen 'n markverwante loon, op die boer se plaas. Oor die 500 gevangenes is op hierdie manier vrygelaat. (Corry, 1977: 130.)

Die mees betekenisvolle tendens in die gebruik van gevangene arbeid in hierdie tydperk, is die toenemende uithuur van gevangenes aan privaat persone, veral boere. Maar reeds in hierdie periode is die sisteem van die uithuur van gevangenisarbeid aan privaat persone internasionaal as 'n probleem aangespreek.

3.3. Die tydperk 1947 - 1988

Gedurende hierdie tydperk het die mees deurslaggewende veranderings plaasgevind met betrekking tot die Suid-Afrikaanse stelsel van gevangene arbeid.

Die stelsel is vir die eerste keer omvattend hersien in 1947 deur die Landsdown Kommissie oor Gevangenis en Strafhervorming. Die verslag kan gesien word as 'n visie van 'n gevangenisstelsel van 'n liberaal-demokratiese samelewing van die post-oorlog era. In 1947 was Suid-Afrika nie so 'n samelewing nie. Die visie van die Kommissie was profeties, want in die jare wat gevolg het, sou gevangene arbeid 'n brandende kwessie word. Daar is aangevoer dat "stone-breaking by hand, to provide necessary occupation, has been a feature in many prisons and goals in the Union". 'n Voorstel is gemaak dat 'n ernstige poging aangewend moes word om ook opleidingsgeleenthede beskikbaar te stel aan vroue en gevangenes van alle rasse.

Daar is aanbeveel dat 'n einde gemaak word aan die "6d.-per-dag"-skema waarvolgens gevangenes aan boere verhuur is. Die kommissie was van mening dat dit onwenslik is dat gevangenes (sonder 'n keuse) op en in die omgewing van private woonpersele werk. Hulle is ook onder die beheer geplaas van private persone wat as tydelike of

spesiale wagte ingesweer is en nie in goedgekeurde metodes vir die hantering van gevangenes opgelei is nie.

Die kommissie het verder ook aanbeveel dat die huur van gevangenes aan die Constantia boere gestaak word. Daar is aangevoer dat indien gevangene arbeid aan private werkgewers verhuur word, die standaard tarief van vry arbeid aan die gevangenes betaal moes word. Gevolglik moes ander planne gemaak word om die boere van arbeid te voorsien. (Unie, 1947: 87.)

In 1947 is daar twee stappe geneem wat die begin van 'n massiewe toename in die gebruik van nie-blank gevangenes op blanke plase gekenmerk het. Die eerste was die besluit ten gunste van plaastronke, wat korttermyn-gevangenes sou aanhou. Die tweede was die opskorting van die 6d.-per-dag-sisteem en die vervanging daarvan met die 9d.-per-dag-sisteem, waarvolgens "petty" oortreders kon kies of hulle wou werk op parool, of nie. (Wilson & Thompson, 1969: 147.)

Kort voordat die Landsdown-verslag onderteken is, is dringende verhoë aan die Minister van Justisie gerig deur boere van wie hierdie vorm van arbeid (d.i. die 6d.-skema) ontnem sou word. Gevolglik is 'n skema deur die Goewerneur-generaal goedgekeur waarvolgens nie-blanke gevangenes met vonnisse tot 3 maande, met hul eie toestemming, onder proeftoesig vrygelaat is. (Unie, 1947: 170.) Die stelsel van plaasarbeid vir korttermyn-gevangenes is (in Junie 1947) ingestel (met enkele veranderings) en het bekend geword as die "9d.-per-dag-sisteem". Die kommissie was steeds krities oor hierdie sisteem en die uithuur van gevangene arbeid, veral omdat hierdie stelsel nie internasionaal goedgekeur is nie. (Van Zyl Smit, 1996: 10 - 11.)

Die vernaamste doel van hierdie skema was om korttermyn-gevangenes uit die tronk te hou en sodoende weg te hou van die invloed van geharde misdadigers. (Unie, 1954: 14 - 15.) Hiervolgens is swart gevangenes met 'n vonnis van drie maande of minder, vrygelaat met sy toestemming, en die res van sy vonnis opgeskort onder sekere

voorwaardes. Die loslatings was vrywillig en geen gevangene is sonder sy volle en vrye toestemming aan die boer kragtens die skema oorhandig nie.

Hierdie toestemming was onderworpe aan die hoof van die tronk of magistraat van die distrik. Die boer moes 'n bevoegde persoon wees aan wie gevangenisarbeid toevertrou kon word. Die boer moes die loon verskuldig aan die gevangene ten volle vooruit deponeer wat by die gevangene se vrylating aan hom uitbetaal is. Hy moes die gevangene ook voorsien van huisvesting, komberse, kos en billike mediese versorging.

Die gevangene moes 'n kontrak (onderhewig aan die goedkeuring van die plaaslike magistraat of gevangenishef) aangaan om vir die onverstreke gedeelte van sy vonnis vir 'n boer te werk teen 'n loon van minstens nege pennies per dag. Behoorlike huisvesting en kos moes deur die boer voorsien word met geskikte slaapakkommodasie en komberse asook redelike mediese behandeling. 'n Gevangene was gedurende sy diens tyd as 'n vrye persoon beskou. Die boer het onder geen verpligting gestaan om hom te bewaak nie en het gevolglik ook geen reg gehad om die gevangene se vryheid te ontnem deur enige vorm van dwang nie. Wanneer 'n gevangene egter gedros het of hom skuldig gemaak het aan wangedrag, was die boer geregtig om die feite aan die tronkowerhede te rapporteer en die gevangene is na die tronk teruggestuur om die oorblywende deel van sy vonnis uit te dien. In hierdie geval, is die vooruitbetaalde loon aan die boer terugbetaal.

By die voltooiing van die kontraktydperk is die gevangene na die tronk teruggestuur waar hy ondervra is oor die algemene behandeling tydens sy verblyf op die plaas. Hy is medies ondersoek en het dan sy loon ontvang (deur die boer vooruit betaal). Die boer was verplig om toe te sien dat die gevangene by die tronk uitkom. Boere was onderworpe aan inspeksies en indien klagtes van slegte behandeling deur gevangenes bewys is, is alle gevangenisarbeid daár summier teruggetrek. Daar was gevalle van gevangenes wat na die verstryking van hul parooltydperk vrywillig langer by die boer in diens gebly het.

Die kommissie het wel toegegee dat hierdie stelsel 'n verbetering was op die vorige, 6d.-per-dag-sisteem of “sikspens-skema”. Volgens die laasgenoemde skema is gevangenes nie geraadpleeg nie. Ingevolge die nuwe skema kon 'n gevangene nie sonder sy eie toestemming uitgehuur word nie. Volgens die nuwe skema het die boer die volle bedrag verskuldig ingevolge die kontrak by die magistraat of gevangenishoof gedeponeer, waarna dit aan die gevangene oorbetal is ingevolge die kontrak bevredigend voltooi is. (Unie, 1947: 170.)

Die aanbevelings van die Landsdown Verslag rakende gevangene arbeid kan as volg saamgevat word (Unie, 1947: 142):

- Die reëlins waarvolgens die Suid-Afrikaanse Spoorweë en Hawens, provinsiale administrasies en plaaslike besture van gevangenisarbeid gebruik maak, behoort voort te duur.
- Bestaande kontrakte met sekere goudmyn-maatskappye behoort ongestoord te bly totdat regeringswerk vir die gevangenes gevind kan word.
- Gevangene arbeid aan private sakeondernemings moet gestaak word.
- Die reëlins waarvolgens nie-blanke eerste oortreders (met vonnisse van een tot twee jaar) wat verlang om by boere in diens te tree, dus die 9p.-per-dag-stelsel, dra die kommissie se goedkeuring weg. Die stelsel moet egter in ooreenstemming gebring word met die reëls in verband met vrylating op parool van ander gevangenes wat hulle goed gedra.
- Die verhuur van gevangenes (op spesiale voorwaarde) aan sekere Constantia boere behoort gestaak te word.
- Die stelsel waarvolgens gevangenes met minder as drie maande teen 6d. per dag vir die onverstreke gedeelte van hul vonnis aan boere verhuur word, behoort beëindig te word.
- Verhuurde gevangenes behoort nie sonder verantwoordelike gevangenisbeheer, gehuisves of te werk nie. As hul arbeid aan private werkgewers verhuur word, behoort daarvoor betaal te word teen naastenby die standaardtarief vir vry arbeid. In alle gevalle waar gevangenisarbeid verhuur word, moet behoorlik rekening

gehou word met die kommissie se aanbevelings in verband met die onderwys en opleiding van gevangenes.

Met die voltooiing van die Lansdown Verslag in 1947, is besluit dat die uithuur van swart gevangenes aan boere uitgebrei moes word na langertermyn-gevangenes. (In die praktyk was dit feitlik uitsluitlik korttermyn gevangenes.)⁴ Die doel was dieselfde as in die geval van korttermyn-gevangenes: eerstens, om die vinnig toenemende koste van die Gevangenis Departement laag te hou en tweedens, om in die vraag na plaasarbeid te voorsien. Die koste vir die oprigting van 'n gevangenis vir 300 gevangenes is in 1953/54 bereken op £ 250 000. Die departement kon die oprigtingkoste en onderhoud van die gevangenis aan boere oordra met die sisteem van *gevangenis-plaasbuiteposte*.

Alhoewel die Lansdown Kommissie plaasstronke in beginsel geodagekeur het, het daar niks gebeur tot die einde van 1948 (die Smuts-regering-tydperk) nie. Die eerste een is eers gedurende 1953, in die Apartheid era en in die nasleep van 'n arbeidstekort, geopen.

In 1953/54 het die Departement van Gevangenisne vir die eerste keer besluit dat: "Bona fide Farmers' Associations construct, at their own cost, buildings which are in accordance with the plans and specifications drawn up by the Department to accommodate the prisoners and staff. On completion of the buildings, they are handed over to the Department, which then places its own officers in charge, and the Farmers' Associations concerned have no say whatever in the administration of the outstation". (Unie, 1954: 15)

Elke boer wat 'n bydrae gemaak het tot die oprigting van die gebou, was geregtig op 'n pro rata aantal gevangenes om te werk op sy plaas. Die Jaarverslag van die Direkteur van Gevangenisne (1953 – 1954) het aangevoer dat die sisteem drie doele sou bereik:

⁴ Gedurende hierdie ondersoek is daar slegs op een tronk afgekom waar dit blyk dat langtermyn gevangenes aangehou is.

1. “die werkverskaffing aan swart gevangenes in ’n geskikte beroep;
2. ’n verligting van die samehoping in die groot stedelike tronke;
3. die verwydering van die naturel uit ’n omgewing wat tot sy ondergang sal lei.”

Die Departement het aangevoer dat nuttige werk op ’n plaas beslis beter is vir die gevangene se moraal, as om in ’n tronk te sit en niks doen nie. (Corry, 1975: 670 - 672.)

Die voorwaardes waaronder plaasbuiteposte opgerig en bestuur moes word, was as volg:

1. “Sodanige inrigtings word deur die Minister van Justisie goedgekeur.
2. Daarna bou bona fide boereverenigings op hul eie koste die geboue wat in ooreenstemming is met planne en spesifikasies daargestel deur die Departement, om gevangenes en personeel te huisves.
3. By voltooiing van geboue, word dit aan die Departement oorhandig wat dan sy eie beamptes in beheer plaas en die betrokke boereverenigings het geen seggenskap in die administrasie van die buitepos nie.
4. Al die bepalinge van die Wet op Gevangenis en Verbetergestichte, No. 13 van 1911 en die regulasies ingevolge daarvan opgestel, is van toepassing op die buitepos. Gevangenisarbeid word aan boere beskikbaar gestel teen die normale tariewe wat op die volgende grondslag bereken word: 1s. 9d. per gevangene per dag indien die boer die nodige wagte verskaf. As een Naturelle bewaarder van die Departement die span vergesel, kos dit ’n verdere 2s. per gevangene per dag vir die eerste agt gevangenes. Ten opsigte van enige verdere gevangenes vir wie die werkgewer ’n wag(te) verskaf, 1s. 9d. per gevangene per dag. Wanneer dit egter ’n blanke bewaarder is, is dit 2s. per gevangene per dag vir die eerste vyftien gevangenes. Vir enige bykomende gevangenes waar ’n Naturellebewaarder die span vergesel, moet die werkgewer 2s. per gevangene per dag vir die volgende agt betaal. Vir enige verdere gevangenes vir wie die werkgewer wagte verskaf, is die koste vir sodanige ekstra eenhede 1s. 9d. per gevangene per dag.

5. Die woonhuise wat by die buiteposte opgerig word vir die huisvesting van departementele personeel, word kosteloos aan die beamptes beskikbaar gestel.
6. Die verenigings word verantwoordelik gehou vir die onderhoud van die buiteposgeboue, watervoorsiening en ander huishoudelike geriewe.
7. Voldoende grond en water word kosteloos deur die boereverenigings tot die Departement se beskikking gestel vir tuinboudoeleindes.
8. Aanrandings op buiteposte sal onder geen omstandighede geduld word nie. Versuim om hierdie voorwaarde stiptelik na te kom, sal lei tot die kansellering van die ooreenkoms en die summiere terugtrekking van die gevangenisarbeid.
9. Die spanne word onder die beheer van die Departement se beamptes na hul werkplekke uitgestuur en waar nodig, word hierdie beamptes deur spesiale bewaarders wat ooreenkomstig die bepalings van die Wet op Gevangenis en Verbetergestichten, vir hierdie spesifieke doel ingesweer. Die werkure stem ooreen met die wat in die Gevangenisregulasies voorgeskryf is.” (Unie, 1954: 16 – 17.)

Die besluit om die groen lig te gee vir buiteposte, was deel van ’n meer algemene verandering in die beleid van die Gevangenisdiens (Venter, 1959; 176-178): Die uitgangspunt was nou dat gevangenisarbeid nie ’n strafmaatreël is of ’n middel om ledigheid te voorkom nie, maar ’n vorm van rehabilitasie. Hierdeur is die gebruik om ’n gevangene gedurende die eerste maande van sy straftermyn klippe te laat kap, gestaak. Die beginsel is aanvaar dat gesonde, konstruktiewe werk waarin die gevangene belangstel, opvoedend van aard is en dat dit by hom ’n besef van ’n arbeidsame lewenswyse aankweek en uiteindelijke rehabilitasie bevorder.

Met die oog op doeltreffende opleiding is werkwinkels herskep of opgerig en toegerus met die modernste masjinerie. Ondervinding van alle fases van boukonstruksie is verkry en die boerderybedrywighede (by departementele gevangenisplase) is volgens die jongste wetenskaplike metodes uitgevoer. Die opleiding van die gevangenes is behartig deur gekwalifiseerde beamptes. Reëlins is met die Departement van Arbeid

getref om, na afloop van die gevangenes se opleiding, 'n bekwaamheidstoets toe te pas en aan die suksesvolle kandidaat 'n sertifikaat as gekwalifiseerde vakman uit te reik.

Vanaf die vroeë vyftigerjare is die beleid aangepas, met die inagneming van die Internasionale Standaard Minimum Reëls van 1955 met betrekking tot die behandeling van oortreders. Daar is wegbeweeg van 'n beleid van afskrikking en vergelding, na daadwerklike pogings om gevangenes te hervorm en rehabiliteer. Namate die beleid verander het, moes die Wet op Gevangenis en Verbetergestichte, No. 13 van 1911, met die klem op veilige bewaking en vergelding, gewysig word. 'n Nuwe wet was noodsaaklik omdat daar 'n meer humanitêre benadering met betrekking tot die behandeling van gevangenes ingetree het - nie net op internasionale gebied nie, maar ook in Suid-Afrika. (Brynard, 1982: 41 - 43.)

Die “nuwe” Wet op Gevangenis het op 1 September 1959 in werking getree. Die grootste verandering in die beleid was die wegbeweeg van 'n straf- na 'n rehabilitasiebeleid. Die modernisering van die gevangeniswetgewing het die beleid in lyn gebring met die Verenigde Nasies se Standaard Minimum Reëls vir die Behandeling van Gevangenes. Hiervolgens is die beginsel van “harde arbeid” uit die wetboeke verwyder en die “9d. per dag”-sisteem gestaak. Die 9 pennies-sisteem het sodoende bly voortbestaan nadat die eerste plaastronke gedurende die 1950's gebou is aangesien nie alle boere toegang tot plaastronke gehad het nie.

Die gevolge van die wetsverandering was nie dadelik sigbaar nie en die arbeid binne gevangenis het onveranderd bly voortbestaan. Die “9d. per dag”-sisteem is vervang deur die parool-sisteem waarvolgens swart, manlike gevangenes vrygelaat is op voorwaarde dat hulle werkskontrakte met boere sluit en huisvesting van die boere ontvang, terwyl hulle onder streng toesig-voorwaardes vir die res van hul vonnis sal bly. Indien gevangenes nie sou werk nie, sou dit lei tot onmiddellike gevangeneskap. Hierdie sisteem het wel in naam verander, maar was steeds 'n duplikaat van die vorige een. Boere is sodoende in staat gestel om voordeel uit die gevangenes te trek, net soos uit die vorige skema. (Van Zyl Smit, 1996: 11 - 12.)

In 1953 daar amptelik begin met die oprigting van plaastronke volgens 'n uitgewerkte sisteem. Hierdie stelsel het behels dat gevangenes uitgehuur word aan boere en dat laasgenoemde die gevangenisdepartement vir hierdie arbeid betaal. Alles het volgens bepaalde reëls geskied en is goed gereguleer. Met die daarstelling van die VN reëls twee jaar later, was hierdie plaastronkpraktyk en regulering in lyn daarmee.

Die stelsel van buiteposte het egter reeds op daardie stadium wye kritiek uitgelok, aangesien dit deur buitelandse organisasies as slawe arbeid beskou is. In 1959 het die Minister van Justisie, C.R. Swart, op kritiek gereageer deur aan te voer dat gevangenes op plase aanbly na hul vrylating, as permanente plaaswerkers vir die boer. (Van Zyl Smit, 1981: 224.)

Alhoewel hervormings en plaastronke in lyn was met die VN reëls se rehabilitasie filosofie, was dit uit pas met die internasionale handels-etos. Toenemende sanksie-dreigemente vanuit die buiteland het uiteindelik gelei tot die sluiting van die eerste buitepos in 1970. Voortdurende onderhandelings het tot gevolg gehad dat die oorblywende 12 buiteposte bly voortbestaan het tot einde 1988.

Op hierdie buiteposte is net sekere kategorieë gevangenes aangehou.

In 1966 was daar 23 buiteposte landswyd met akkommodasie vir 6 000 langtermyn-gevangenes, waarvan 13 in die Wes-Kaap geleë was. Gedurende 1974 was daar 22 met 'n daaglikse bevolking van 9 489 gevangenes.

Alhoewel die persepsie in die buiteland was, dat plaastronkarbeid verniet was, het boere tog sekere uitgawes gehad, onder andere koste verbonde aan die grond en geboue, vervoerkoste, die koste van die bewaarders asook daaglikse tariewe per gevangene per dag. (Tariewe is deur die staat vasgestel en teen 1988 is gedurende die week veertig sent per gevangene per dag betaal en naweke vyf-en-twintig sent per gevangene per dag. Daarbenewens was daar probleme soos die onwilligheid van

sekere gevangenes om te werk asook korter werksure as waaraan hulle gewoon was. (Corry, 1975: 672 - 675.)

Voordele wat hierdie stelsel vir die boere ingehou het, was enorm. Volgens Tessa Marcus (1989: 113, 186) is die boere op twee maniere bevoordeel uit hierdie stelsel. Gevangene arbeid was nie net redelik goedkoop en konstant nie, maar dit het ook 'n belegging verteenwoordig, wat die waarde van hul eiendom vergroot het. In die 1960's het plase in die Wes-Kaap se waarde verhoog met omtrent R 1 000 per gevangene en in die vroeë sewentigs is 'n gevangene aandeel vir R 2 000 gekoop en weer vir R 4 000 verkoop.

Behalwe die 9 489 gevangenes van die buiteposte wat daaglik uitgehuur is in 1972/73, was boere ook deel van die "privaat persone" wat 'n verdere 20 000 gevangenes van ander gevangenisgehuur het. Die Theron Kommissie (Marcus, 1989: 113, 186) het in 1976 bereken dat 13 % van alle boere in die Wes-Kaapse plaastronk "streek" gevangene arbeid gebruik het en dat die aantal gevangenes in die landbou op enige tydstip, op 100 000 te staan kom (byna 10 % van die totale arbeidsmag van Suid-Afrika se landbousektor). Verder is bereken dat daar ongeveer 90 000 mans gedurende 1980 deur hierdie stelsel beweeg het.

Alhoewel die Departement van Gevangenisgebruik deurgaans die rehabilitasie-motief bly beklemtoon het, het kritiek teen die stelsel van buite Suid-Afrika stelselmatig toegeneem. Die gebruik van gevangene arbeid is volgens die "General Agreement on Tariffs and Trade" (GATT) gesien as slawe arbeid. Die direkte gevolg hiervan was die sluiting van buiteposte aan die einde 1988 en die staking van die uithuur van korttermyn-gevangenes. (Van Zyl Smit, 1996: 13.)

4. Slot

Die vraag na gevangene arbeid was 'n belangrike faktor in die evolusie van die Suid-Afrikaanse gevangenisstelsel. Alhoewel die beleid onmiddelik na die Tweede

Wêreldoorlog gekant was teen die uithuur van gevangene arbeid aan privaat persone, het dit ná hierdie tydstop sistematies toegeneem. Die redes hiervoor was hoofsaaklik ekonomies van aard, 'n groeiende arbeidstekort in die landbou. Dit het saamgeval met 'n logistieke probleem van die staat, naamlik oorvol tronke. Ideologiese regverdiging vir hierdie stelsel was gegrond op die denke dat hierdie arbeid as rehabiliterend van aard beskou is en ook in lyn was met internasionale denke. Dit het egter ingedruis teen die internasionale handels-etos van die tyd. Vrese vir sanksies en boikotte van Suid-Afrikaanse produkte het gelei tot die opheffing van gevangene arbeid en uiteindelijke sluiting van plaastronke.

HOOFSTUK 5

WERK AS REHABILITASIE – DIE IDEOLOGIESE REGVERDIGING VAN GEVANGENE ARBEID

1. Inleiding

Die beskouings oor gevangene arbeid het oor die laaste twee eeue verander – van 'n vorm van straf tot 'n vorm van rehabilitasie.

Of gevangenis moet bestaan of nie, is nie baie omstrede nie. Waaroor daar wel meningsverskille bestaan, is die doelwitte en metodes van aanhouding. Wie moet tronke toe gaan? Vir watter oortredings? Vir hoe lank? Onder watter omstandighede? Moet gevangenes werk? (Wolfgang, 1979: 1.) Behoort gevangenes te werk, of moet gedwonge ledigheid onder ongewenste omstandighede deel wees van die straf opgelê vir oortreders?

In die Weste is gevangene arbeid vir lank uitsluitlik beskou as 'n vorm van straf. Dominante samelewingsopvattinge het egter begin verander. Teen die tweede helfte van die twintigste eeu tree die beskouing, dat werk goed is vir gevangenes, na vore. Verskeie redes word aangevoer ten gunste van arbeid vir gevangenes (Robinson, 1931: 1 - 4): Eerstens, deur te werk, word die liggaam en gees gereinig, sodoende word gewoontes aangekweek wat tot voordeel van die gevangene kan wees met sy vrylating. Ledigheid word as baie ontmoedigend beskou. Tweedens, word die administrasie in die gevangenis vergemaklik. Werk moet die grondslag vorm vir die opleiding en versorging van gevangenes. Derdens, is dit meer ekonomies om gevangenes te laat werk, aangesien dit duur is om hulle te versorg. Werk deur die gevangene is deel van geregleerde tronkdissipline en vergemaklik sodoende administrasie en beheer.

In die tweede helfte van die twintigste eeu het die opvatting dat gevangene arbeid onder menswaardige omstandighede behoort plaas te vind, nog duideliker gekristalliseer. In die breë het die gevangenisbeleid (d.i. ideologie) in Suid-Afrika, in

die twintigste eeu, in pas probeer bly met hierdie veranderende internasionale opvattinge.

2. Internasionale opvattinge oor gevangene arbeid

In 1955 het die Verenigde Nasies 'n opname in verskillende lande gedoen om vas te stel wat hierdie lande as die doel van gevangene arbeid beskou. Die verslag, die Internasionale Standaard Minimum Reëls, vir die voorkoming van misdaad en die behandeling van oortreders, het tot die volgende gevolgtrekking gekom: "There apparently is general abandonment of the principle that prison labour serve punitive ends. By either law or administrative practice, prison work is widely viewed as properly serving the purpose of providing at least a modicum of occupational training and/or experience to facilitate adjustment after release". Die verslag sê egter ook: "It appears likely that thorough vocational or trade training is available only to a very small minority of prisoners". (Corry, 1975: 262.)

In 1959, kort na die VN se opname, het die Amerikaanse Korreksie Vereniging die verskillende doelstellings van gevangene arbeid saamgevat in sy "Manual of Correctional Standards" en veral klem gelê op rehabilitasie. "There is a recognition of the great potential work programs have for the building of morale, for the maintenance of security and a high level of discipline, and as a means of reducing, or preventing tensions, unrest and even rioting. However, contemporary authorities in the field of correction emphasise that the principal value of work activity is to be found in the opportunity it may afford for the inculcation, or the reactivation, of attitudes, skills, and habit patterns which can be instrumental in the rehabilitation of many offenders". (Corry, 1975: 263.)

Die *Standaard Minimum Reëls vir die Behandeling van Gevangenes* is in 1955 deur die VN neergelê. Hierdie dokument is internasionaal aanvaar en sodoende sou Suid-Afrika baie baat om sy gevangene arbeid volgens hierdie internasionale standaard te organiseer.

Die Standaard Minimum Reëls (Corry, 1977: 37 - 39) sluit onder andere die volgende in:

Reël 1: "The following rules are not intended to describe in detail a model system of penal institutions. They seek only on the basis of the general consensus of contemporary thought and the essential elements of the most adequate systems of today, to set out what is generally accepted as being good principle and practice in the treatment of prisoners and the management of institutions."

Reël 58 lees verder dat dit die doel en regverdiging van 'n vonnis is, om die samelewing teen misdaad te beskerm. Hiervolgens moet die gevangene tydperk van so 'n aard wees, dat die gevangene met sy vrylating, 'n selfonderhoudende en eerlike bestaan kan voer.

Ander standaard minimum reëls lees soos volg (Corry, 1977: 37 - 39):

Reël 71:

1. "Alle gevonnisde gevangenes moet werk, afhangende van hul fisiese en geestelike gesondheid.
2. Genoegsame, nuttige werk moet voorsien word om die gevangenes die hele dag besig te hou.
3. Die werk wat verrig word, moet van so 'n aard wees, dat dit die gevangene se kanse om 'n eerlike bestaan te maak na vrylating, sal verhoog.
4. Beroepsopleiding moet verskaf word waaruit die gevangene voordeel sal kan trek.
5. Die gevangene moet die geleentheid hê om die tipe werk te kies wat hy wil doen.

Reël 72:

1. Die organisering en metodes van werk in hierdie instellings, moet so na as moontlik wees aan soortgelyke werk in buite instellings, sodat die gevangenes voorbereid kan wees op die kondisies van 'n normale werkslewe.
2. Die belange van die gevangenes en hul beroepsopleiding moenie aangewend word ten einde finansiële profyt te maak in industrieë binne die instelling nie.

Reël 73:

1. Institusionele instellings en **plase** [my beklemtoning] behoort beheer te word deur die gevangenis administrasie en nie deur privaat kontrakteurs nie.
2. Indien gevangenes betrokke is by werk wat nie deur die administrasie beheer word nie, moet hulle permanent onder die toesig wees van die instelling se personeel.

Reël 74:

1. Voorsorgmaatreëls wat getref word vir die beskerming en gesondheid van gewone werkers, moet ook getref word vir die gevangenes in die instelling.
2. Voorsorg moet ook getref word indien gevangenes beseer word aan diens.

Reël 75:

1. Die maksimum aantal daaglikse- en weeklikse werksure van die gevangenes, moet deur die wet of administratiewe regulasies neergelê wees, met inagneming van plaaslike reëls met betrekking tot vrye werkers.
2. Die ure sal so saamgestel wees, dat daar ten minste een rusdag per week sal wees, en genoegsame tyd beskikbaar sal wees vir opleiding en ander aktiwiteite wat deel vorm van die gevangene se behandeling en rehabilitasie.

Reël 76:

1. Daar moet 'n sisteem van gelyke vergoeding vir die werk van gevangenes wees.
2. Onder hierdie sisteem, behoort gevangenes toegelaat te word om 'n gedeelte van hul loon op goedgekeurde artikels vir hul eie gebruik te spandeer, en ook om 'n gedeelte hiervan aan hul families te stuur.
3. Hierdie sisteem behoort verder voorsiening te maak dat 'n gedeelte van hierdie loon eenkant gesit moet word deur die administrasie, sodat dit met die gevangene se vrylating aan hom oorhandig kan word."

3. Opvattinge oor gevangene arbeid in Suid-Afrika

Amptelik was die beleid van die Suid-Afrikaanse regering rakende gevangene arbeid, vanaf 1955/56 in lyn met die VN. Die Unie van Suid-Afrika het gevangenisarbeid beskou as 'n reg wat die gevangene besit, sowel as 'n verpligting wat die hof hom opgelê het (Unie, 1956: 34 – 35). Die wet het dit van die gevangenisadministrasie

vereis om die vonnis so te vertolk, dat dit tot die hervorming en rehabilitasie van die gevangene sal lei. Dit was dus noodsaaklik dat die gevangene vir die hele tydperk van sy gevangenisstraf ten volle besig gehou word met werk wat so konstruktief moontlik moes wees. Gevolglik is die opleiding van gevangenes so georganiseer dat dit verband hou met die ontwikkeling van die land en met die persoonlike en maatskaplike toestande waaronder hulle gewoonlik na ontslag sal werk. Gevangenisarbeid en die opleiding wat daarby betrokke is, moet derhalwe sover moontlik so georganiseer word, dat dit die gevangene rehabiliteer en hom/haar sal oplei in geskikte werk.

Suid-Afrika het probeer om so na as moontlik die VN se voorstelle te onderskryf (Rhodie, 1964: 215 - 216). Dit was belangrik vir internasionale aanvaarding om hieraan te konformeer:

1. Skuldigbevindiges is gevonnissen tot gevangenisstraf.
2. Daar is van alle gevangenes verwag om 'n spesifieke werk te verrig.
3. Genoegsame werk van 'n nuttige aard moes daargestel word om hulle aktief besig te hou.
4. Die werk wat daargestel is moes van so 'n aard wees, dat dit die gevangene se vermoë om 'n goeie lewe vir homself te maak, sou verhoog.
5. Daar moes voorsiening wees vir beroepsopleiding.
6. Die gevangene moes (binne sekere beperkings) self kon kies watter tipe werk hy wou doen.
7. Organisasies en werksmetodes moes so na as moontlik wees aan soortgelyke omstandighede buite die gevangenis.
8. Belange van die gevangenes en hul opleiding moes nie ondergeskik wees aan 'n finansiële wins van die industrie in die instelling nie.
9. Institusionele industrie en **plase** [my beklemtoning] sou slegs deur die administrasie beheer word.
10. Gevangenes moes altyd onder toesig wees van die institusionele personeel.
11. Voorsiening sou gemaak word om gevangenes te vrywaar van industriële ongelukke, op dieselfde terme van die wet wat geld vir die werkers buite.
12. Maksimum daaglikse en weeklikse werksure sou deur die wet vasgestel word.

13. Daar sou 'n stelsel van regverdige/billike vergoeding wees.
14. Vergoeding sou gebruik word vir (a) artikels vir persoonlike gebruik, (b) om by te dra tot die onderhoud van families en (c) vir 'n spaarrekening vir die dag van vrylating.

Vervolgens was die siening dat werk in gevangenis en die opleiding in vaardighede, hul plek het in rehabilitasie programme, net soveel soos onderwys, godsdienstige opleiding, sosiale dienste en fisiese onderrig. Behalwe dat dit noodsaaklik beskou is as gesonde dissipline, is dit ook gesien as 'n medium van korreksie/verbetering - 'n effektiewe vorm van behandeling as dit op die regte manier gebruik word. (Rhodie, 1964: 211.)

3.1. Rehabilerende doel en sosiale belang

In die meeste moderne samelewings word vandag geglo dat strafplegingstelsels voorsiening moet maak vir vergelding, aanhouding, rehabilitasie en moet dien as afskrikmiddel.

Reeds sedert 1955 was daar 'n baie sterk rehabiliterende doelstelling en sosiale doelwitte met betrekking tot gevangene arbeid. Byvoorbeeld, die Direkteur van Gevangenis sê in 1955: "Die verskaffing van gepaste en konstruktiewe werk aan 'n gevangene in 'n aangename atmosfeer, is van die allergrootste belang vir die herstel of verkryging van selfrespek en vertroue, wat noodsaaklik is vir sy hervorming en rehabilitasie sodat hy by vrylating weer sy plek as 'n ordeliewende burger kan inneem." (Unie, 1956: 30.)

"Gevangenisarbeid in Suid-Afrika is nie bloot as 'n strafmaatreël beskou nie, maar daar word van konstruktiewe opleiding gebruik gemaak om 'n gevangene se aanpassing na ontslag te vergemaklik. Hierdie metode word as 'n onontbeerlike vereiste vir rehabilitasie beskou." (Unie, 1956: 25.)

Een van die basiese doele van rehabilitasie is om die gevangene se anti-sosiale houding te probeer verander en om hom te help om die noodsaaklikheid van 'earning a living' te aanvaar. Die gewilligheid om te werk en die aanvaarding dat werk deel is van normale lewe. Die gewillige betrokkenheid van gevangenes is noodsaaklik indien sosiale aanvaarbare werkverhoudings daargestel wil word. Die rol van werk behoort aan alle gevangenes verduidelik te word aan die begin van hul vonnisse en waar moontlik, moet hulle self kan kies tussen die werk wat beskikbaar is.

In Suid-Afrika was deel van die vergoedingstelsel dat gevangenes bevordering kon kry na take wat meer vaardighede vereis het, wat meer interessant is en sekere voordele inhou soos byvoorbeeld 'n ekstra vergoeding. Gevangenes het geleer dat om bevorder te word, moet hulle hulself goed gedra en goeie werk lewer. Vir gevangenes om karakter op 'n positiewe manier te bou, moes die gevangene glo dat die werk wat hy doen, die moeite werd is. Indien werk binne die gevangenis soos die daar buite sou funksioneer, sou daar vir die gevangene 'n kans wees om bevorder te word iemand na wie die ander sal opkyk en ook iemand wat direk kontak sal hê met die bewaarders om sekere take daagliks te verrig. (Corry, 1977: 40 - 42.)

Daar is geglo dat ledigheid in gevangenisgevangenes afhanklik maak, dat dit gevangene dissipline ernstig kompliseer, die belastingbetaler nog verder onnodig belas, die geleenthede vir gevangenes verminder en die sosialisering van die instelling verminder. Volgens die gevangenisadministrasie het die meerderheid gevangenes gewoonlik nie oor die nodige opleiding beskik nie. Sodoende het hulle min sosiale erkenning gekry en selfs selfrespek ontwikkel om lede te wees van 'n samelewing. Deur hierdie persone te isoleer in 'n inrigting waar ledigheid heers, sou katastrofale gevolge hê. Deur indiensopleiding en positiewe werk, word daar egter geglo dat gevangenes hierdie ervarings saam met hulle sal uitdra die dag wanneer hulle vrygelaat word. (Rhoadie, 1994: 213 - 214.)

In Suid-Afrika is daar reeds in die 1950's 'n nuwe verband gesien tussen tegniese opleiding en die rehabilitasie van gevangenes. So byvoorbeeld het die Direkteur van Gevangenis in 1955 aangevoer (Unie, 1956: 30 - 31):

1. "Dit kan nie genoeg beklemtoon word nie dat die aanhouding van oortreders in strafinrigtings nie uitsluitlik as 'n strafmaatreël bedoel is nie, aangesien die gevangenisadministrasie ook verantwoordelik is vir die vervulling van die belangrike funksie om met al die middele waaroor hy beskik, te probeer om die gevangene te hervorm en te rehabiliteer. Hierdie ideaal (word geglo) sal slegs verwesenlik kan word as gevangenes op 'n konstruktiewe manier besig gehou word en om hulle voor te berei vir hul heropneming as nuttige burgers in die samelewing.
2. Die administrasie voel deur sy deel by te dra tot die skepping van geleenthede vir die gevangene om vaste werk te vind wanneer hy vrygelaat word, hy in die loop van sy vonnis so 'n opleiding moet ontvang dat dit formeel deur die vakbonde erken sal word.
3. Opgeleide gevangenes sal deur die Departement van Arbeid aan 'n ambagstoets onderwerp word ooreenkomstig die bepalings van die Wet op Opleiding van Ambagsmanne, no. 38 van 1951, en die Wet op Naturellebouwerkers, no. 27 van 1951, onderskeidelik."

'n Belangrike komponent van die konkrete sisteem van straf in Suid-Afrika, was die poging om hulle te rehabiliteer deur gevangene arbeid. Die vestiging van so 'n stelsel was 'n belangrike gebeurtenis in die Suid-Afrikaanse Gevangenis se geskiedenis. (Van Zyl Smit, 1981: 223.)

3.2. Die ekonomiese en organisatoriese doel

Die Departement van Gevangenis het die rehabiliterende doel van gevangene arbeid beklemtoon en aangevoer: "aangesien gevangenisarbeid deel uitmaak van die

behandeling en opleiding van die gevangene, is die rehabilitasie van die gevangene die hoofdoel en sal die beskouing van gevangenisarbeid bloot vanuit 'n ekonomiese gesigspunt hierdie beginsel ernstig ondermyn. Die noodsaaklike punte wat in die oog gehou moet word, is eerstens, dat gevangenisarbeid deur middel van geskikte opleiding in verband gebring moet word met die ekonomiese behoeftes van die gevangene en tweedens, dat gevangenisarbeid so georganiseer moet word dat, waar moontlik, beroepskontinuiteit na ontslag gehandhaaf word." (Unie, 1956: 35.)

Dit kos baie om 'n gevangenis op te rig en in stand te hou. Gevangene arbeid kan van hierdie kostes bestry, afhange van die opleiding/rehabilitasie en die waarde van die werk. Die Suid-Afrikaanse staat het sodoende probeer om van die koste deur middel van gevangene arbeid te verhaal. Die deurslaggewendste finansiële vergoedingstelsel vir die staat sou wees waar gevangenes direk aan privaat persone uitgehuur word, wat dan sou omsien na hul akkomodasie, welsyn en opleiding. Hierteenoor is die indiensneming deur die verskeie staatsdepartemente weer gesien as 'n voordeel aangesien gevangenes die heelyd onder staatsbeheer was. (Corry, 1977: 43 - 46.)

Die belangrikheid daarvan dat gevangenisarbeid behoorlik georganiseer word, is volgens A.D. Louw (1990: 72-74) die grondslag van enige moderne gevangenisstelsel. Doelstellings en prioriteite moet duidelik geïdentifiseer word veral waar mededingende doelstellings ter sprake is. Die bestuur moet faktore soos die beskikbaarheid van roumateriale, afsetmarkte, vervoerkoste, aard van die beskikbare arbeidspotensiaal, omvang van die benodigde kapitaaluitleg en selfs die klimaatomstandighede in ag neem. Die bestuur sal verder ook voorsiening moet maak vir aankope en verkope, bemarking, produksie-organisasie, werkstudies, produk-seleksie en waar nodig, produkdiversifikasie. Waar daar verwag word om winste te vertoon, moet die nodige fasiliteite, investeringsgewys sowel as rekeningkundig, voorsien word. Onder wins kan begryp word kostebesparing deur 'n owerheid deur middel van aftrekkings van lone vir oortreders se verblyf en waar toepaslik, gesinsonderhoud, verbetering van werkgewoontes, uitbouing van 'n positiewe selfbeeld en skoling in werkvaardighede wat in die nywerheidswêreld in aanvraag is. (Louw, 1990: 73.)

Volgens die Departement van Gevangenisse sal die toepassing van moderne opvattinge rakende die organisasie van gevangenisarbeid die waarde van werk uitlig en deur middel van geskikte opleiding, gevangenes beroepsvaardig maak. Die behandeling in die gevangenis moet derhalwe ook daarna streef om die gevangene se persoonlike lewensopvatting te verander. Om resultate te verkry, is dit noodsaaklik dat die gepaste beginsels aanvaar en gevangenisarbeid op die regte manier georganiseer word. Die tekortkomings van swak georganiseerde gevangenisarbeid kan nooit deur ander elemente van 'n behandelingstelsel, hoe volmaak ook al, aangevul word nie. As dit die begeerte is dat gevangenisstraf op 'n rasonale manier uitgedien word, kan die absolute noodsaaklikheid daarvan dat voldoende, geskikte en goed georganiseerde werk aan alle gevangenes verskaf word, derhalwe nie te veel beklemtoon word nie. (Unie, 1956: 35.)

Gevangene arbeid word verrig met die volgende doelstellings voor oë (Van der Walt, 1955: 462):

1. In die verlede was dwangarbeid straf in die suiwerste vorm.
2. Die feit dat die gevangene besig gehou word, bevorder die dissipline en sodoende word die taak van die personeel vergemaklik.
3. Die las vir die belastingbetaler word verminder. Gevangenis is ten dele selfonderhoudend in die sin dat die skoene, klere en ander artikels van die gevangenes in die inrigting gemaak word, terwyl landerye waarop die inrigting geleë is, 'n aansienlike deel van die voedselbenodighede voorsien.
4. Dit leer die gevangene die waarde van 'n arbeidsame lewenswyse. Die meerderheid van gevangenes kom uit die ongeskoolde groep en hulle ken geen arbeidsvreugde nie.
5. Die gevangene moet 'n beroep geleer word, met ander woorde, dit moet hom voorberei vir sy terugkeer na die samelewing.
6. Dit beskerm die liggaamlike en geestelike gesondheid van die individu.
7. Dit moet help om verdere misdaad te voorkom.

4. Die doel van buiteposte

Dit bring ons by die stelsel van buiteposte en die onderskeie doelstellings daarvan, soos dit beskryf word in die Departement van Gevangenis se jaarverslag van 1953 – 1954 (pp. 15 – 16). Deur die skema van gevangenis-plaasbuiteposte wou die Departement sekere doelwitte bereik in sy poging om hervorming en rehabilitasie onder gevangenes, voort te bring, naamlik:

1. 'n Bevredigende middel om behoorlik uitvoering te gee aan die Departement se desentralisasiebeleid vanaf die stedelike na die plattelandse gebiede.
2. 'n Meer realistiese model vir die doeltreffende klassifikasie van gevangenes op 'n kriminele grondslag, soos vroeër bespreek, byvoorbeeld 'n *groep A* of *B* gevangene.
3. Die voltydse indiensneming van nie-blanke gevangenes in gesonde werk buite.
4. Die verskuiwing van “die Naturel” uit die omgewing wat tot sy ondergang lei, (d.i. die stede).

Die Departement van Gevangenis het destyds die aanhouding van “nie-blanke” gevangenes as 'n probleem gedefinieer. Volgens die Jaarverslag van die Direkteur van Gevangenis van 1953 - 1954, kon 'n blanke gewoonlik in die omgewing van 'n inrigting werk, verbonde aan die een of ander ambag daar. Maar die “nie-blanke” wat hoofsaaklik van die ongeskoolde tipe arbeider was, kan nie op hierdie wyse te werk gestel word nie, aangesien hy “gewoond is aan 'n lewe in die buitelug”. Dit is sodoende as noodsaaklik beskou om 'n “Naturel” sover moontlik, besig te hou met bedrywighede waaraan hy gewoond is, aangesien dit sou sorg dat hy/sy makliker gedurende die tydperk van sy gevangenisstraf gehanteer kon word. Dit het gevolglik 'n alledaagse gebruik geword om “nie-blanke” gevangenisarbeid aan te wend vir sekere regeringsdienste waarvoor gewone hande-arbeid nodig is en om spanne aan private werkgewers beskikbaar te stel vir tuinwerk, plaasarbeid en ander soorte los handewerk.

Tydens en ná die Tweede Wêreldoorlog was daar 'n geweldige golf van verstedeliking van swart en kleurling mense. Die tronkbevolking het aansienlik toegeneem, hoofsaaklik omdat daar nou soveel nuwe paspoortredings was. Gedurende die oorlog is baie min geld beskikbaar gestel vir die oprigting van nuwe gevangnisse, met die gevolg dat fasiliteite ontoereikend geraak het vir die behoorlike huisvesting van die tronkbevolking.

Die Departement Gevangnisse is genoodsaak om die oorvol toestande in die gevangnisse in die stedelike sentrums te verlig, deur oortollige gevangenes na kleiner tronke op die platteland oor te plaas. Sekere klasse van hulle is dan aan huurders van hande-arbeid beskikbaar gestel is, onder die beheer van beamptes van die Departement.

Sedert die begin van Apartheid in die laat veertiger jare, was 'n voortdurende toename in die "nie-blanke" gevangenisbevolking. 'n Uitweg moes gevind word om hierdie probleem aan te spreek. Aandag is geskenk aan die invoering van 'n stelselmatige metode van desentralisasie. Sodoende het die Minister van Justisie in beginsel goedgekeur dat gevangenisplaasbuiteposte gestig kon word.

As gevolg van die sukses wat in hierdie opsig behaal is, is die skema waarvolgens desentralisasie vanaf die groot stedelike inrigtings na gevangenisbuiteposte geskied, vergemaklik. Dit het geblyk om 'n oplossing vir hierdie oorbevolkingsprobleem te wees. Die groot stedelike tronke het gevolglik al hoe meer die rol van klarings-depots begin speel. Volgens hierdie reëling kon gevangenes beter geklassifiseer en vandaar af na die verskeie gevangenisbuiteposte gestuur word waar hulle arbeidsvermoë aangewend kon word.

5. Slot

Die Standaard Minimum Reëls vir die Behandeling van Gevangenes is in 1955 deur die Verenigde Nasies neergelê. Suid-Afrika se beleid rakende gevangene arbeid was in pas met hierdie reëls, met rehabilitasie as sentrale motief.

Die vinnige verstedelikingsproses tydens en ná die Tweede Wêreldoorlog het verskeie sosiale probleme veroorsaak. Tronkbevolkings het toegeneem, onder andere as gevolg van nuwe paspoortredings. Plaastronke was die uiteindelijke oplossing vir die probleem van oorbevolkte tronke. Hierdie buitepos-sisteem is egter nie internasionaal aanvaar nie. Dit het ingedruis teen die internasionale handels-etos aangesien gevangene arbeid in Suid-Afrika as “slawe” of “gratis arbeid” beskou is.

HOOFSTUK 6

PLAASTRONKE IN DIE WES-KAAP – HUL OPRIGTING, PROBLEME EN SLUITING

1. Inleiding

Die verdere ontwikkeling van die nywerheidsektor in Suid-Afrika tydens die Tweede Wêreldoorlog het verdere momentum aan die verstedelikingsproses gegee. Hierdeur het daar 'n tekort aan arbeid in die landelike gebiede ontstaan. Gelyktydig het oorvol stedelike gevangnisse en die groot onkoste met die oorpasing van gevangenes na kleiner inrigtings, die gedagte van desentralisasie laat posvat. Die idee van plaastronke is in 1947 die eerste keer geopper en gunstig deur die staat ontvang. (Venter, 1959: 159-174.)

Die eerste plaastronke is gedurende die vroeë 1950's opgerig. Boereverenigings was verantwoordelik vir die oprigtingskoste van die plaastronke. Hierbenewens moes hulle ook 'n daaglikse loon per gevangene aan die regering betaal, soos deur laasgenoemde vasgestel. Die Wes-Kaap sou uiteindelik die provinsie met die meeste plaastronke in die land word. Al die plaastronke (of "buiteposte", soos hierna verwys is) is gebou om gemiddeld 300 gevangenes te huisves, maar aangesien laasgenoemde aan die begin op matte geslaap het, kon daar tot 600 geakkomodeer word. (Sien Bylae 3, foto 1.) Getalle het egter aansienlik verminder toe beddens ingebring is. (Sien Bylae 3, foto 2.) Aangesien die buiteposte almal op dieselfde lees geskoei was, was daar baie ooreenkomste, byvoorbeeld die argitektuur en organisasie.

Elke buitepos het sy eie stukkie landbougrond gehad waarop hoofsaaklik groente (vir eie gebruik) gekweek is. Daar was ten minste een mediese ordonnansie en 'n maatskaplike werker by elke tronk, terwyl die plaaslike dokter weekliks kom besoek aflê het. Sondae is dienste gehou deur (meestal) leke-predikers. Aanvanklik was daar geen formele opleiding beskikbaar nie. Die gevoel was egter dat gevangenes deur die werk op plase, wel 'n vorm van "in-diens-opleiding" ontvang het. Die "Lees-en-

Skryf"-projek is amptelik eers in die 1970's ingestel, terwyl gevangenes reeds sedert die 1960's vir korrespondensie kursusse kon inskryf.

'n Sentrale Buiteposkomitee is gestig met verteenwoordigers van al die onderskeie plaastronke in die Wes-Kaap. Dit was 'n sentrale raad van beheerliggame van plaastronke wat as skakel kon dien tussen die boereverenigings en die Departement van Gevangenis. Hierdie komitee het een keer per jaar vergader saam met afgevaardigdes van die Departement Gevangenis. 'n Oorsig van die jaarlikse bedrywighede by die onderskeie buiteposte is gegee en probleme aangespreek deur die lede sowel as die departement. Alle besluite is van hierdie vlak af deurgevoer na die ander lede van die boereverenigings.

Gedurende 1972 het die Sentrale Buiteposkomitee vir die eerste keer na die moontlike sluiting van die buiteposte gekyk nadat 'n kommissie in die V.S.A. aangestel is om die aangeleentheid van "forced labour" te ondersoek. (Op daardie stadium was daar nagenoeg 6 000 gevangenes in die Wes-Kaapse plaastronke.) Daar het niks van die oorweging op daardie stadium gekom nie. Nadat die druk egter bly opbou het en onhoudbaar geword het, is die stelsel van plaastronke laat in die 1980's finaal uitgefaseer.

2. Oprigting, beheer en bestuur

Die oprigting van buiteposte het 'n tweeledige doel gehad: eerstens, het dit vir boere gehelp om 'n konstante voorraad van arbeid te verskaf. Tweedens was dit vir die staat 'n uitkoms, omdat dit die oorbevolking van bestaande tronke sou verlig en kostes sou help besnoei. Volgens die destydse Minister van Justisie, Mnr. C.R. Swart het hierdie stelsel oor die verloop van ses jaar (1954 tot 1959) £400 000 tot die departement bygedra. (Nkoana, 1959: 34.)

Hy het ook verder aangevoer dat: "There are some prisoners in the Union who are not really prisoners, but have made a mistake. We cannot treat them as hardened

criminals. Others have some weakness and need guidance and encouragement. Many prisoners should not be in jail at all. They have been sentenced to terms of up to four months because they could not pay the fine for a minor offence. We try to give these petty criminals a chance to rehabilitate themselves". Naas die finansiële funksie, was die buiteposte ook bedoel om hierdie funksie te vervul. (Nkoana, 1959: 33.)

Die daarstelling van 'n buitepos moes eerstens deur die Minister van Justisie goedgekeur word, waarna 'n bona fide boerevereniging voorsiening sou maak vir die nodige geboue, opgerig volgens departementele spesifikasies. Die boerevereniging moes aansoek doen om 'n buitepos te ontwikkel. Daarna het die destydse Kommissaris van die Departement van Gevangenis, Mnr. Victor Verster (wat die idee van buiteposte ondersteun het), die betrokke direksielede van die boerevereniging besoek om die moontlikheid van 'n buitepos te bespreek en toe te sien dat daar in die nodige vereistes voldoen word. Indien 'n buitepos goedgekeur is, het die boerevereniging alle kostes onderneem vir die oprigting van die tronkgebou, asook die huisvesting van die blanke, sowel as swart bewaarders. Met voltooiing, is die geboue oorgedra aan die departement, wat sy eie beamptes in beheer aangestel het, waarna die boerevereniging geen seggenskap meer oor die inrigting en administrasie gehad het nie.

'n Sentrale Buiteposkomitee het gedien as skakel tussen die onderskeie boereverenigings en die Departement van Gevangenis. Daar is jaarliks vergader. Gedurende 1968 is daar byvoorbeeld tydens 'n vergadering besluit dat alle buiteposte warmwater-fasiliteite moes aanskaf vir die was- en baddoeleindes van die gevangenes, alhoewel al die lede nie baie gelukkig was hieroor nie. Daar is ook aangevoer dat die Departement geen beswaar sou maak indien gevangene arbeid aan nie-aandeelhouders uitgegee word nie. Indien daar surplus-arbeid beskikbaar sou wees, sou die sekretaris en aandeelhouders van die betrokke buitepos daardie ekstra arbeid kry soos dit deur die jaar benodig word.

Daar is ook besluit dat ontsnappings verhoed moes word en dat indien 'n gevangene ontsnap, daar streng teen hom opgetree moes word. Tydens 'n vergadering in 1970 is

versoek dat die huurder van arbeid ten alle tye die reg moet hê om 'n hofsitting by te woon waar sy wag verhoor word, nadat 'n ontsnapping onder sy toesig plaasgevind het. Brigadier Nel het aangevoer dat dit nie moontlik sou wees nie en die hofprosedure op 'n fiasko sou uitloop. Die wagte kon wel die huurder roep as getuie waardeur die huurder dan die hofsitting kon bywoon.

Gedurende die middel 1970's is ook bepaal dat spesiale wagte ("koppies") elke ses maande ingesweer moes word. Dit is verander sodat hulle slegs in die begin ingesweer is en nie weer nie, solank hulle by dieselfde boer in diens sou bly.

Benewens die oprigtingskoste van die plaastronke, moes die boere ook 'n daaglikse bedrag per gevangene aan die regering betaal. Die staat het die bedrag bepaal, wat stelselmatig verhoog is:

- Gedurende 1961 was die koste gedurende weekdae 18 sent per gevangene en op Saterdag 10 sent per gevangene.
- In 1964 is die weeklikse koste verminder tot 15 sent per gevangene terwyl Saterdag dieselfde gebly het.
- Gedurende 1975 het die koste gestyg na 25 sent per gevangene gedurende die week, en na 15 sent op Saterdag.
- Gedurende 1980 het kostes gestyg tot 30 sent per gevangene in die week en 20 sent per gevangene op Saterdag.
- Die laaste prysverandering was in 1982 waarvolgens daar 40 sent per gevangene vir weekdae betaal is en 25 sent op Saterdag. Hierdie kostes het onveranderd gebly tot en met die sluiting van buiteposte in 1988.

Die monitor-stelsel was iets wat uniek was aan buiteposte.⁵ Reeds gedurende 1962 is spesiale reëlings getref vir die uitplasing van hierdie "A" groep gevangene. Hierdie gevangenes het met fietse gery na die plase toe en is toegelaat om soggens self na hul werkplekke toe te gaan. Dié wat saam met die spanne uitgegaan het, moes stiptelik

⁵ 'n Monitor was gewoonlik 'n model gevangene en kon tot 'n groter mate vertrou word. Enige gevangene kon 'n monitor word, afhangende van sy gedrag.

saam met hulle terugkeer, tensy die boer versoek het dat hulle later sou terugkeer. Almal moes egter voor donker terug wees en boere moes voorsiening maak dat gevangenes in staat kon wees om te enige tyd van die dag by die gevangenis aan te meld. Monitors kon op die laatste nege uur terugkom, maar indien dit dan reeds donker was, vergesel deur die boer.

Monitors het spesiale voorregte gehad, soos 'n ekstra rantsoen tabak per week. Die aanstelling as monitor was 'n gesogte onderskeiding onder gevangenes. Die vooruitsig om 'n monitor te word het glo as aansporing tot goeie gedrag gedien. Daarnaas het die stelsel glo die ontwikkeling van 'n persoonlike verantwoordelikebesef bevorder wat die kanse op rehabilitasie begunstig het. Hierdie monitors het apart geslaap van die ander gevangenes (in die "landshuis", soos dit genoem is) sodat hulle vroeër in die oggende en later in die aand kon terugkeer, sonder om die ander gevangenes te ontwrig.

Elke aandeelhouer het een of twee monitors gehad waarvoor hy dan ook ekstra moes betaal en skriftelik moes aansoek doen. Monitors is veral gebruik by besproeiing, waar pompe baie vroeg oopgedraai en laat toegedraai moes word en ook by melkerye waar vroeg reeds begin melk is. Volgens die boere het hierdie stelsel baie goed gewerk, aangesien daar 'n baie goeie verhouding opgebou is en monitors ná vrylating dikwels permanente werksmense geword het. Dit was as 'n eer gesien om monitor te word, maar indien hulle ernstige oortredings gepleeg of probeer ontvlug het, is hulle van hierdie posisie onthef. Dit was 'n vernedering aangesien die ander gevangenes hom ge"kwat" (uitgetart en gespot) het.

Gevangenes is toegelaat om hul selle te versier. Volgens oorlewing het die verfraaiing van die gevangenisgronde 'n goeie invloed op die personeel, sowel as die bandiete, gehad het. Daar is 'n jaarslikse kompetisie gehou vir die netjiese en mooiste buitepos waartydens daar meegeding is om die Victor Verster wisseltrofee. As 'n tronk gewen het, het die betrokke bestuur gewoonlik gereël dat gevangenes beloon word. Die

personeel het saam met die bestuurslede en ander eregaste 'n vleisbraai gehou om die oorwinning te vier. (Sien uitnodiging en foto in Bylae 4.)

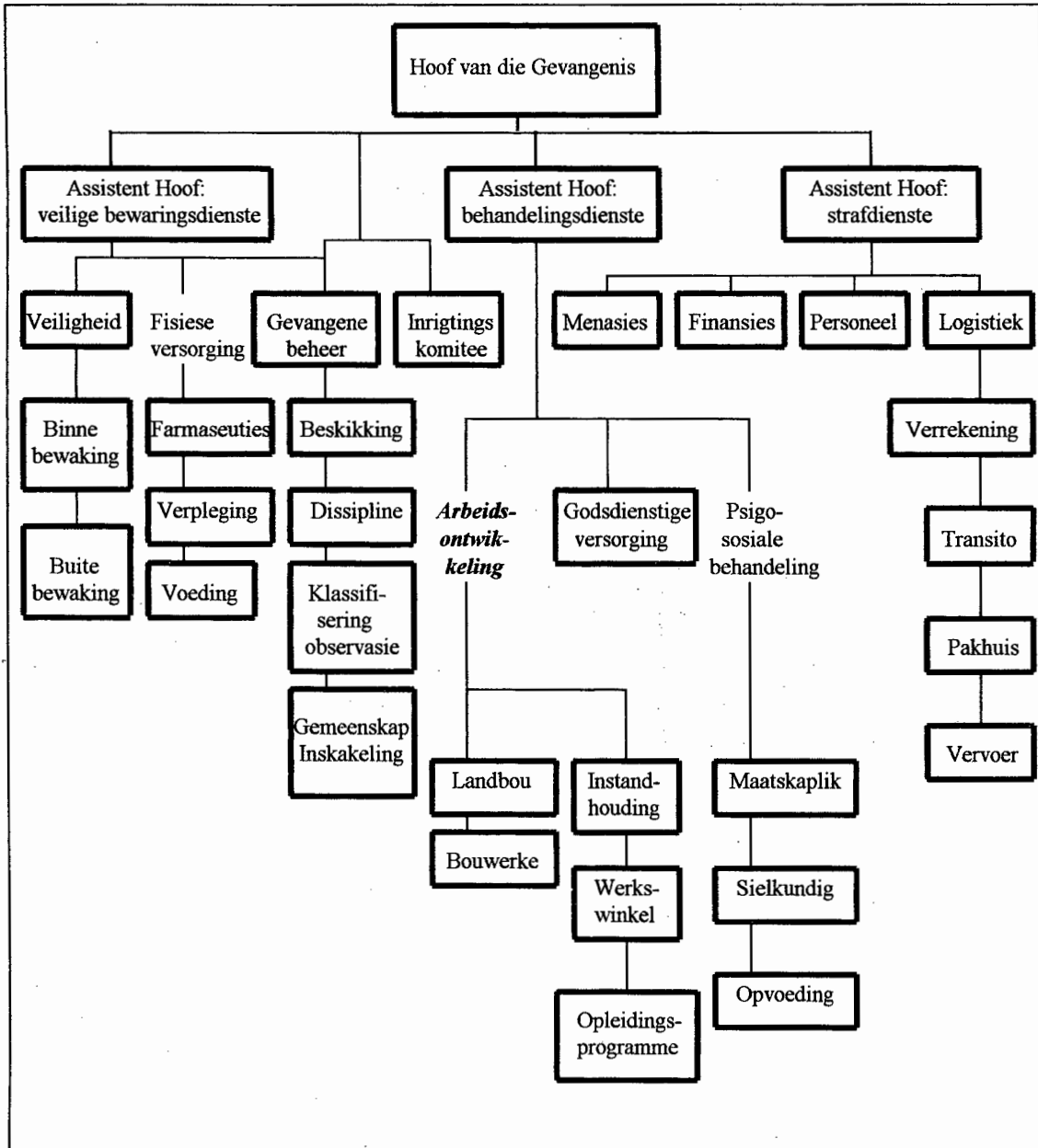
Uit die geskiedenis van die buiteposte en onderhoude met die boere en personeel blyk dit dat daar 'n besondere band was tussen boere, personeel en gevangenes. Elke jaar is 'n jaarafsluitingsfunksie deur die onderskeie boereverenigings gereël en die boere het toegesien dat die personeel by die funksie en die gemeenskap inskakel. Die bandiete het by daardie geleentheid ekstra rantsoene gekry. By elke buitepos was daar elke jaar 'n sanggroep waarna die lede en personeel met hul gesinne op Kersdag gaan luister het.

Dieselfde beheerstruktuur het gegeld by alle buiteposte (sien Figuur 3 op die volgende bladsy).⁶ Hiervolgens was daar 'n hoof van die gevangenis, met drie assistenthoeve. Die hoof was direk betrokke by gevangene beheer en die inrigtingskomitee. Die assistenthoof, Veilige Bewaringsdienste was hoof oor veiligheid, wat binne- en buite bewaking ingesluit het. Die assistenthoof, Behandelingsdienste was in beheer van arbeidsontwikkeling (met sy onderskeie afdelings) godsdienstige versorging en psigo-sosiale behandeling (met sy onderskeie afdelings). Arbeidsontwikkeling was gefokus op die gevangenes en die arbeid wat hulle verrig het. Elke gevangenis het sy eie landbougrond besit en dit is bewerk deur die gevangenes self. Vervolgens was dit dan die taak van hierdie hoof om toe te sien dat die gevangenis self, sover moontlik, in sy eie behoeftes kon voorsien, onder andere, in die vorm van groente en 'n varkboerdery. Die assistent hoof, Strafdienste het die menasie, finansies, personeel en logistiek (met sy onderskeie afdelings) beheer.

Die staat het onderneem om die lone van die bewaarders te betaal en om die nodige kos te voorsien. Die boerevereniging moes onderneem om die geboue en terrein in stand te hou en ook verantwoordelikheid te dra vir watervoorsiening en ander geriewe, soos sanitêre geriewe, kombuisware en in sommige gevalle, elektrisiteit. Boere het

⁶ Argief: Riebeeck-Wes Gevangenis.

ook onderneem om die koste van die vervoer van gevangenes van en na die onderskeie plase te dra. (Sien Bylae 3, foto 3.)

Figuur 3: Beheerstruktuur

Die koste vir die oprigting van so 'n inrigting in 1953 - 1954 is gemiddeld bereken op £250 000 per gevangenis (Corry, 1977: 155). Deurdat die onderskeie boereverenigings hierdie onkoste gedra het, sou dit die staat altesaam tussen R2,5 en R4 miljoen spaar.

Buiteposte het 'n vroeër, soortgelyke, stelsel van gevangene arbeid vervang. Sedert die vroeë 1940's het boere gevangenis-selle op hul plase gehad waar bandiete aangehou is, wat elke dag vir die boer moes werk. (Byvoorbeeld, op die plaas Welgelegen in Constantia.) Die boer het ook voorsiening gemaak vir die huisvesting van die bewaarder en 'n klein kombuisie waar kos voorberei kon word. Hierdie is gesien as 'n goeie vorm van arbeid vir die boere, in dié sin dat dit baie goedkoop was en min staatsbeheer gehad het. Sommige boere het egter nie so goed met die bandiete oor die weg gekom nie. Volgens oud-bewaarders was daar baie klagtes van aanrandings op die gevangenes. Die nuwe buiteposstelsel het spesifiek nou gelet op die behandeling van die gevangene deur die boere en aanranding of mishandeling is ten strengste verbied.

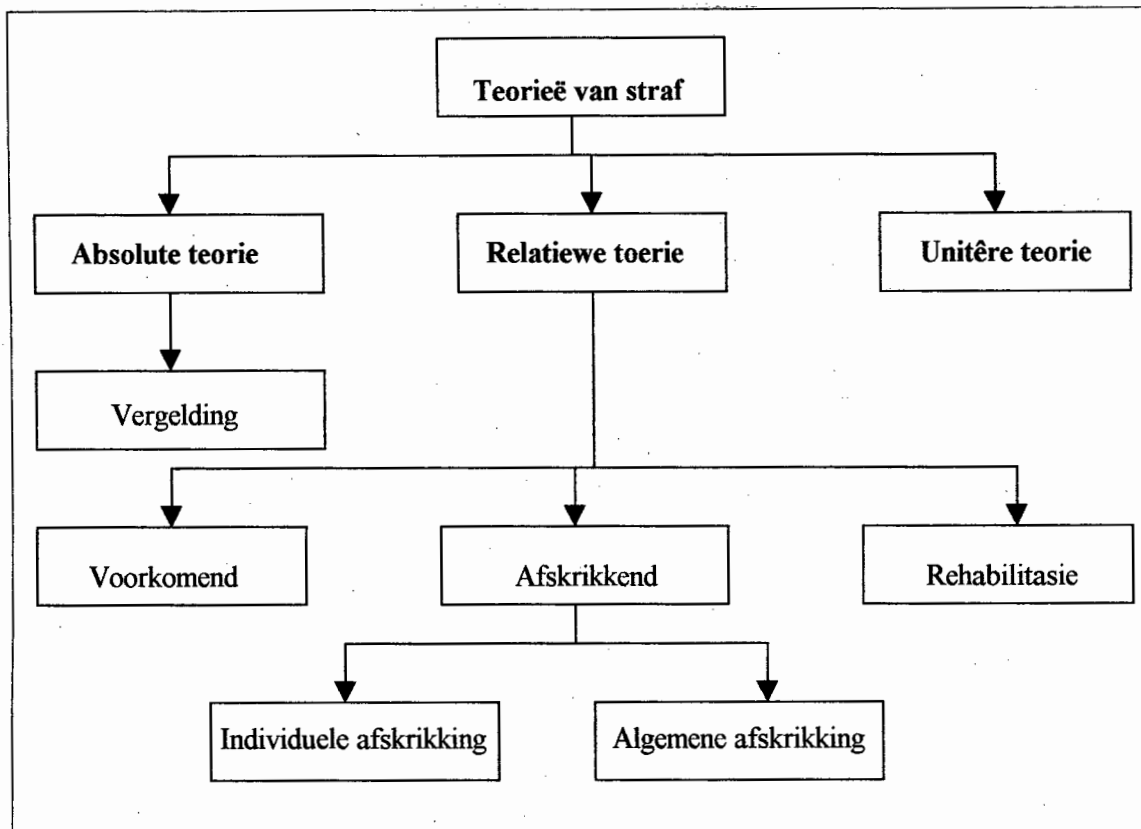
Met die verloop van tyd was daar dertien buiteposte in die Wes-Kaap. (Sien kaart: *Buiteposte in die Wes-Kaap*, op die volgende bladsy.) Hierdie buiteposte is almal gestig tussen 1953 en 1961. Ses hiervan is sedert 1988 gesluit. Hulle word in detail in hierdie hoofstuk bespreek, terwyl die res steeds funksionerende gevangenis is van die Departement Korrektiewe Dienste (sien hoofstuk 7).

3. Gevalle studies

3.1. Klein Drakenstein

Die Klein Drakensteinbuitepos was ongeveer vyf kilometer buite die Paarl geleë aan die voet van die Du Toitskloof-pas berg en aangrensend aan die nasionale pad. Dit beslaan 5,4567 hektaar. (Sien Bylae 3, foto 4.)

Hierdie was die eerste amptelike buitepos in die Wes-Kaap. Dit is gedurende 1952 gebou en amptelik geopen deur die Eerste Minister (Strydom) op 8 Augustus 1953, toe die eerste bandiete aan boere uitgegee is. Gedurende die post-oorlog tydperk is 'n tekort aan plaasarbeid ondervind, vanweë die voortdurende verstedelingsproses van die landelike kleurlingbevolking.

Figuur 1: Teorieë van straf

Die fokus van *vergelding* is retrospektief aangesien dit hoofsaaklik op die oortreding (in die verlede) fokus en die gepaste vorm van straf vir 'n spesifieke oortreding probeer bepaal. Die *relatiewe teorieë* is vooruitskouend, aangesien dit fokus op die doelstellings van straf wat in die toekoms bereik moet word.

Die *vergeldingsteorie* is gegrond op die idee dat misdaad die balans van die regsorde versteur en slegs herstel kan word indien die oortreder gestraf word. Vergelding word as hoofdoel van die reg in die algemeen gesien. Hiervolgens moet straf outomaties volg op 'n misdaad. Dit word ook geglo dat vergelding 'n weerspieëling is van die gemeenskap se veroordeling van misdaad. Vergelding veronderstel morele skuld. Dit veronderstel sodoende dat die misdadiger "kry wat hom toekom". Die omvang van straf moet proporsioneel wees tot die mate van skade/leed wat aangedoen is. Dus, hoe minder die skade, hoe minder die straf.

Volgens die *voorkomende teorie* is die doel van straf die voorkoming van misdaad. Alhoewel afskrikking en rehabilitasie byvoorbeeld ook 'n voorkomende effek het, is die doodstraf of lewenslange gevangenisstraf voorbeelde van “suiwer” voorkoming. In die geval van die doodstraf word verdere oortredings permanent voorkom, terwyl in die geval van gevangenisstraf oortredings teen die gemeenskap voorkom word terwyl die oortreder in die gevangenis is.

Die *teorie van individuele afskrikking* beteken dat die oortreder individueel afgeskrik word van verdere misdaad. Die idee hieragter is om die individu wat 'n misdaad gepleeg het, 'n les te leer wat hom sal weerhou om weer misdaad te pleeg.

Volgens *teorieë van algemene afskrikking* word die hele gemeenskap afgeskrik om misdaad te pleeg. 'n Gemeenskap word afgeskrik deur die dreigemente van moontlike straf. Gevolglik moet publisiteit gegee word aan die administrasie van die strafreg. Straf het sodoende 'n opvoedkundige funksie: dit vestig die publiek se aandag op watter soort optrede deur die reg toegelaat word, asook die moontlike gevolge wat afwyking hieraan kan inhou.

In terme van die *rehabiliterende teorie* is die doel van straf om die oortreder te hervorm sodat hy/sy weer 'n wetsgehoorsame lid van die gemeenskap kan word. Die klem val dus op die persoonlikheid van die oortreder. Volgens hierdie teorie pleeg die oortreder 'n misdaad as gevolg van 'n persoonlikheidsdefek, of sielkundige faktore in sy agtergrond soos 'n ongelukkige jeug, of ander ongewenste invloede. Die teorie is hoofsaaklik gegrond in die onlangse groei van die sosiologiese en sielkundige wetenskappe. Hierdie teorie fokus die aandag op die oortreder as 'n individu.

Die *unitêre teorie* is streng gesproke nie 'n afsonderlike teorie nie. Dit is eerder 'n poging om aspekte van al die ander teorieë te integreer in die strafproses. Straf word gesien as só 'n komplekse proses dat nie een perspektief hierdie kompleksiteit kan hanteer nie.

2.3. Die sosiologie van straf

Hierdie perspektief ontleed straf as 'n sosiale instelling. Die vorme, funksies en effek van straf word in 'n sosiale konteks geplaas. Straf word gesien as 'n regsproses waartydens oortreders van die strafreg veroordeel en gesanksioneer word in terme van spesifieke regs Kategorieë en prosedures. Die proses self is kompleks en gedifferensieerd. Dit word saamgestel uit die onderling-verbinde prosesse van regskepping, veroordeling, vonnisoplegging en die administrasie van straf. (Garland, 1990: 17.)

Straf vervul wel die funksie om misdaad te beheer, maar word beïnvloed deur sosiale faktore en het gevolge buite die strafregstelsel. In hierdie opsig het die sosiologie van straf dus 'n breër fokus as die penologiese en filosofiese perspektiewe. Tipiese vrae wat in die sosiologie van straf gevra word, sluit in: Hoe ontstaan spesifieke strafmaatreëls? Watter sosiale funksies vervul straf? In watter mate hou strafinstellings verband met ander instellings? (Garland, 1991: 119.)

Die sosiologie van straf bestaan nie uit 'n geïntegreerde perspektief nie, maar uit verskeie perspektiewe wat kortliks bespreek gaan word, op grond van Garland se belangrike oorsig van die veld. Die fokus val egter op die Marxistiese en Weberiaanse tradisies asook die werk van Michel Foucault en Garland se “kultuur”-perspektief, aangesien dit die meeste betrekking het op hierdie studie. (Garland, 1990: 13.)

2.3.1. Die Marxistiese tradisie

Marxistiese studies beklemtoon die rol van straf as deel van 'n klas-gebaseerde proses van sosiale en ekonomiese regulering. Karl Marx (1818 - 1883) het aangevoer dat samelewings verstaan moet word in terme van hul ekonomiese strukture asook hul sosiale verhoudings van produksie en die konflik tussen die verskillende ekonomiese klasse wat ontstaan het as gevolg van daardie verhoudings. 'n Kapitalistiese samelewing bestaan uit die bourgeoisie en die proletariaat. Die eersgenoemde, of

kapitalistiese klas, is die klas wat al die middele van produksie besit, terwyl die proletariaat of werkersklas saamgestel is uit diegene wat hulle “arbeidsmag” moet verkoop om aan die lewe te bly. Die stryd tussen hierdie twee klasse was vir Marx die sleutel om die moderne samelewing en sy toekoms te verstaan.

Straf word in verband gebring met die ekonomiese struktuur van die samelewing waarin dit plaasvind. 'n Algemene punt wat gemaak word, is dat straf deur die staat ingestel word vir diegene wat die wet oortree. Marxiste sien beide die staat en die reg as instrumente om die belange van die heersende klas eerder as die belange van die hele samelewing te dien. Mense word gestraf wat die wet oortree en dit dien as versterking van die mag en voorregte van die heersende klas.

Marxistiese ontledings van straf is die produk van resente neo-Marxistiese werk, eerder as van die oorspronklike werke van Marx en Engels. Daar is verskeie Marxistiese perspektiewe op straf:

1. Die verband tussen die vorme van straf en ekonomiese vereistes van metodes van produksie.
2. Die politieke funksie van straf as deel van die staatsapparaat in die konteks van die klassestryd en onderdrukking van klasse.
3. Straf as ideologiese instelling wat legitimeitsimbole verskaf om gevestigde gesag te regverdig.

Vir doeleindes van hierdie studie word slegs die eerste punt in verdere besonderhede bespreek, aangesien dit as meer tersake beskou word.

- **George Rusche en Otto Kirchheimer** word beskou as ekonomiese deterministe. Hul boek “Punishment and Social Structure” (Garland, 1990: 89) verteenwoordig die mees wesenlike en volledige weergawe van straf vanuit die Marxistiese tradisie. Hulle beskou gevangenispraktyke in enige samelewing as verbandhoudend met die metode van produksie. Hul sentrale fokus is op die beslissende faktore wat lei tot die keuse en gebruik van spesifieke strafmetodes.

Hul teoretiese voorstelle rakende straf sluit onder andere die volgende in (Garland, 1990: 90 – 93):

- Straf moet gesien word as 'n historiese, spesifieke verskynsel wat slegs voorkom in sekere, konkrete vorme. “Punishment as such does not exist, only concrete systems of punishment and specific criminal practices exist.”
- Die metode van produksie is die sleutel determinant van spesifieke strafmetodes in spesifieke historiese periodes. Elke produksiestelsel poog om strawwe daar te stel wat verband hou met die produksie verhoudings.
- Alhoewel alle strafstelsels verband hou met die beheer oor misdaad, word spesifieke strafmetodes nie hierdeur vasgestel nie, maar altyd deur breër sosiale magte en determinante.
- Strafbeleid is deel van die wyer strategie om armes te beheer en sluit dus aan by strukture soos fabriek en werkshuise.
- Straf moenie gesien word as 'n sosiale reaksie op die misdadigheid van individue nie, maar as 'n meganisme wat gegrond is in die klassestryd tussen die rykes en die armes, die bourgeoisie en die proletariaat.
- Volgens die Marxistiese teorie is daar 'n waninterpretasie van sosiale verhoudings binne 'n klassesamelewing. Dit is hierdie ideologiese verdraaiing wat, volgens Rusche en Kirchheimer, straf sien as 'n instelling wat die samelewing as 'n geheel beoordeel.

Die arbeidsmark, tesame met die demografie van bevolkingsgroei, neig om die sosiale waarde van die mens vas te stel (Garland, 1990: 93). Rusche en Kirchheimer voer aan dat die arbeidsmark die belangrikste invloed op die keuse van strafmetodes en hul gebruikspatrone is. Gedurende tye wanneer daar 'n ooraanbod van arbeid is, kan die strafbeleid dit bekostig om roekeloos met menslike lewens te wees. So, byvoorbeeld, was lyf- en doodstraf laat in die middel eeue 'n algemene verskynsel. Wanneer daar egter 'n tekort aan arbeid is, sal daar pogings wees om die arbeid van oortreders te benut.

In die vroeë kapitalisme is daar 'n groter arbeidsmag nodig en sodoende het dit on-ekonomies geword om oortreders tereg te stel en te martel. Dit was meer voordelig vir die kapitalistiese stelsel dat oortreders opgesluit word en gebruik word om produktiewe werk te lewer. Straf kon sodoende gebruik word om die gaping in die arbeidsmark te vul. Hierdie waarde van gevangene-arbeid is volgens Rusche en Kirchheimer, 'n deurslaggewende faktor vir verskeie vorme van straf.

Moderne tronke is onder andere 'n manier om nuwe arbeidsreserwes op te lei en selfs wanneer arbeid nie meer produktief gebruik kan word nie, moet gevangenes werk as 'n soort verpligte opleiding vir industrie.

Gedurende die twintigste eeu het dit egter moeilik geword om gevangene arbeid ekonomies te gebruik (Garland, 1991: 130). Afsien van die teenstand teen die gebruik van dwangarbeid is dit ook dikwels moeilik om moderne produksietegnieke in die gevangenisopset in werking te stel. Die prioriteit is gevolglik om die finansiële las van die strafregstelsel te verminder. Dit lei dan tot 'n groter gebruik van alternatiewe vorme van straf soos byvoorbeeld boetes.

'n Verdere manier waardeur die arbeidsmark straf beïnvloed, hou verband met die kwessie van "minder wenslikheid" en relatiewe lewenstandaard. (Garland, 1990: 93 – 94.) Die wisselende vraag na arbeid in kapitalistiese samelewings bepaal gewoonlik die lewenstandaard en toestand van die laer (werkende) klas. In werkloosheidsomstandighede is sommige uit hierdie klas geneig om hulself tot misdaad te wend om aan die lewe te bly. Die staat probeer dit ten alle koste vermy deur straf as afskrikmiddel te gebruik en stel standarde vir straf daar wat gesien word as meer onaangenaam (minder wenslik) as die laerklas se huidige posisie.

In aansluiting by bogenoemde ekonomiese funksies van straf, het straf vanaf die sestiende eeu 'n belangrike doel gedien om die houdings van individuele gevangene-arbeiders te beïnvloed. Gevangenes het die nodige vaardighede en

houdings aangeleer wat hulle sou laat aanpas in die werkplek van die vry samelewing. Dit sluit byvoorbeeld die onderwerping aan gesag en roetine in.

Alhoewel Rusche en Kirchheimer primêr op die ekonomiese determinante van straf fokus, het hulle wel voorsiening gemaak vir die invloed van ander faktore soos byvoorbeeld godsdiens, ideologie en emosionele disposisies op straf. Hierdie argumente is egter nie geïntegreer in hul dominante argument nie.

2.3.2. Michel Foucault

Michel Foucault (1926 - 1984) se ontleding van straf moet in die konteks van sy breëre belangstelling in die wyse waarop mag uitgeoefen word en individue regeer word in die moderne wêreld, gesien word. Volgens hom word moderne samelewings gekenmerk deur 'n besondere vorm van magsuitoefening naamlik "dissipline". Hy probeer eerstens aantoon hoe die gevangenis in die tydperk 1750 tot 1820 sterk na vore getree het as deel van die verskuiwing na dissiplinêre mag en tweedens hoe die interne werking van dissiplinêre mag in die gevangenis funksioneer. Laasgenoemde behels spesifieke aandag aan die tegnieke en kennisbasis van die uitoefening van dissiplinêre mag in die gevangenis.

Die verskuiwing na die gebruik van die gevangenis as 'n belangrike vorm van straf (1750 – 1820) kan gesien word as 'n kwalitatiewe verskuiwing in straf, weg van die openbare uitoefening van liggaamlike pyn en wraak na die fokus op die transformasie van die menslike siel. Volgens Foucault hou dit verband met die aandrang van die opkomende middelklas op 'n meer doeltreffende stelsel van straf en om die toenemende eiendomsoortredings te beperk. Hierdie argument is dus basies Marxisties georiënteerd. Foucault se belangrike bydrae tot die sosiologie van straf is egter sy ontleding van die interne werking van die gevangenis.

Die interne werking van mag in die gevangenis word deur Foucault beskryf as "dissiplinêr". Dit word gesien as 'n metode om die menslike liggaam "oor te neem"

sodat dit gehoorsaam en bruikbaar word en vind plaas onder konstante toesig. Hierdie vorm van beheer kan verbind word met die organisatoriese beginsels wat geleidelik sedert die sewentiende eeu ontwikkel het. (Die weermag, kloosters en op kleiner skaal hospitale, skole en werksinkels se tegnieke het die vorme van beheer behels.) Die herhalende roetines wat hier voorgekom het, het die effektiwiteit verhoog en liggame sodoende soos masjiene laat saamwerk. (Garland, 1991: 136 – 137.)

Hierdie metodes, volgens Foucault, lei tot die ontwikkeling van normalisering. Dit omvat die manier waarop die individu beoordeel word in terme van die gedragstandaarde. Toesig en eksaminering voorsien hierdie inligting. Aangesien die doel hiervan “regmaak” eerder as “straf” is, sluit dit gewoonlik oefening en opleiding in. Dit het die gevolg dat individue meer self-beheer ontwikkel. (Garland, 1991: 137.)

Gevangenis was onsuksesvol om misdaad te verander, maar dit vervul wel ander funksies. Hierdie funksie verklaar hoekom gevangenis bly voortbestaan ten spyte van die feit dat hulle nie hul amptelike doelstelling (beheer en vermindering van misdaad) bereik nie. Hierdie mislukking word deur Foucault as ’n soort “politieke sukses” gesien. Dit skei misdaad van politiek, deur misdaad as apolities te sien, verdeel die werkende klasse, verhoog die vrese vir die gevangenis en verseker die outoriteit en mag van die polisie. Sodoende beheer die gevangenis nie soseer die misdadiger nie, maar wel die werkersklas deur misdadigers te skep. (Garland, 1991: 138.)

2.3.3. Die Weberiaanse tradisie

Alhoewel daar nie ’n eksplisiete Weberiaanse teorie in die sosiologie van straf bestaan nie, toon Garland aan dat baie kontemporêre analyses van straf (onder andere Foucault se analyse) baie nou aansluit by besondere temas in Max Weber (1864 – 1920) se werk. Volgens Garland kan die verandering in straf oor die afgelope 200 jaar geïnterpreteer word as deel van die proses van rasionalisering waardeur die moderne era gekenmerk word wat deur Weber beklemtoon is. (Garland, 1990: 179.)

Daar is drie prosesse in die rasionalisering van straf, naamlik sentralisasie, burokratisering en professionalisering. Vanaf die laat agtiende eeu is die proses van straf toenemend gemonopoliseer en gedomineer deur sentrale regeringsagentskappe. Die befondsing van straf het gevolglik verskuif vanaf private bronne na staatsfinansiering. Terselfdertyd is hierargiese (burokratiese) vorme van beheer gevorm wat gevangenispersoneel in 'n nasionale struktuur geïntegreer het en sodoende 'n mate van eenvormigheid geskep het. (Garland, 1990: 181.)

Hierdie uitgebreide administratiewe netwerk is toenemend beheer deur professionele groeperings byvoorbeeld administrateurs, maatskaplike werkers en sielkundiges. Sodoende is nuwe belangegroepes geskep wat aanspraak gemaak het op gespesialiseerde kennis en wat professionele ideologieë ontwikkel het waarin die positiewe en utilitêre aard van hul diens beklemtoon is. (Garland, 1990: 182 – 183.)

Die gevolge van hierdie prosesse sluit onder andere die verhoging van effektiwiteit in. Moderne strafstelsels kan relatief effektief die groot aantal oortreders hanteer. Straf word meerendeels eenvormig uitgevoer, deur opgeleide personeel, in gereguleerde en georganiseerde omstandighede.

'n Tweede effek van bogenoemde prosesse was die verandering van die (kulturele) betekenis van straf. Toenemend is straf in neurtrale terme eerder as morele terme geïnterpreteer. In hierdie proses het die klem begin val op professionele diagnostisering, risiko-bestuur en 'n algemene oriëntasie tot institusionele bestuursdoelstellings eerder as morele beginsels met betrekking tot straf. (Garland, 1991: 183 – 185.)

Derdens is daar ook 'n tendens na minder openbare betrokkenheid by die strafproses. Alhoewel straf in teorie nog gesien word as die uitdrukking van die openbare wil, is dit in die praktyk in die hande van 'n burokrasie wat dikwels onafhanklik daarvan funksioneer of probeer funksioneer in terme van hul eie administratiewe logika.

2.3.4. Straf en kultuur

Volgens Garland is dit ook belangrik om straf in 'n kulturele konteks te plaas. Alhoewel kultuur somtyds 'n deel van die ander perspektiewe wat reeds bespreek is vorm, is dit insiggewend om afsonderlik daarop te fokus.

Kultuur word deur hom gedefinieer as bestaande uit twee dimensies: kognitiewe konstruksies van die werklikheid en tweedens affektiewe konstruksies van die werklikheid.

Verder kan die verband tussen straf en kultuur as tweeledig gesien word. Kultuur beïnvloed straf en straf beïnvloed op sy beurt weer kultuur. Vir doeleindes van hierdie studie word daar op die eersgenoemde gefokus, naamlik **die invloed van kultuur op straf** (Garland, 1990: 200 – 209):

- *Kognitief*: Die kognitiewe dimensie van kultuur verwys na alle konsepsies, waardes, kategorieë en opvattinge in terme waarvan mense hul wêreld as betekenisvol konstrueer. Ten opsigte van straf is daar verskeie voorbeelde van hoe kulturele opvattinge straf beïnvloed. Voorbeelde hiervan sluit die volgende in:

Daar word onderskeid getref tussen die strawwe vir kinder- of jeugmisdadigers en volwasse misdadigers.

Opvattinge oor geslagsverskille speel ook 'n belangrike rol. Gedurende die sewentiende en agtiende eeue is vroue anders as manlike oortreders behandel. Daar was ligter vonnisse op grond van hul geslag en in die sewentiende eeu is vroue onder andere verbrand indien hulle skuldig bevind is aan hekserij. Sodoende bestaan daar reeds eeue 'n aparte struktuur van straf vir vroue en meisies.

Sosiale status verskille wat deel gevorm het van kulturele hiërargieë het gelei tot verskille in straf. 'n Edelman sou byvoorbeeld 'n boete opgelê word vir 'n oortreding in plaas van lyfstraf.

Opvattinge oor rasverskille het die behandeling van swart gevangenes gedifferensieer van dié van wit gevangenes. Swart oortreders is dus dikwels anders hanteer as wit oortreders.

Godsdiens was 'n belangrike mag in die vorming van die maniere hoe oortreders behandel is. Misdadigheid is as sonde gesien en straf het 'n ritueel van reiniging ingesluit. Gevolglik het die kerk 'n deurslaggewende rol gespeel.

Opvattinge oor geregtigheid ("justice") het ook die strafstelsel beïnvloed. Teen die negentiende eeu is die konsep van geregtigheid, wat ontstaan het tydens die Aufklärung, met ander vervang. Die ou style is vervang deur 'n meer formeel-rasionale benadering. Tydens die twintigste eeu het nuwe opvattinge weer ontstaan wat minder klem geplaas het op formele gelykheid, proporsionaliteit en streng toegepaste algemene reëls. Hiervolgens is daar nou klem gelê op die belangrikheid van substantiewe resultate, die behoefte aan individuele inagneming en die waarde van professionele diskresie.

Kulturele opvattinge oor die aard van die oortreder op straf het ook verander. Gedurende die sewentiende eeu is oortreders deur die Protestante as sondaars bestempel. In Engeland gedurende dieselfde tyd is oortreders byvoorbeeld weer as moreel korrupt bestempel. Hierdie korrupsie het meer te doen met die lewenswyse (byvoorbeeld verwaarloos werk en drankmisbruik) eerder as 'n mislukking of sondige siel. Aan die begin van die twintigste eeu word 'n misdadiger as 'n abnormale persoon beskou, gevorm deur genetiese, sielkundige of sosiale faktore.

- *Affektief*: Die affektiewe dimensie van kultuur verwys na mense se gevoelens en sensitiwiteite. Kulturele vereistes en sosiale verhoudings beïnvloed individue en

hul emosies. Mens se opvoeding en kultuur vorm sodoende die grondslag vir emosies (die idee van beskaafdheid). Straf moet gevolglik voldoen aan opvattinge van wat emosioneel draaglik is sowel as opvattinge van fatsoenlikheid.

Garland (1991: 143 – 151) beklemtoon die verskuiwing van openbare straf en die fokus op liggaamlike pyn na alternatiewe vorme van straf soos gevangenis. Dit sluit aan by Foucault se empiriese tendens, maar word verklaar in terme van Norbet Elias se werk oor die “beskawingsproses” in Westerse samelewings sedert die middeleeue.

Volgens Elias het Westerse samelewings sedert die Middeleeue ’n kulturele verandering ondergaan wat hy bestempel as ’n “proses van beskawing”. In hierdie proses is daar algaande meer sosiale beheer oor individue uitgeoefen, het gedrag meer “verfynd” geraak en het daar ’n groter mate van individuele selfbeheersing ontwikkel.

Die proses het in die sestiende en sewentiende eeue begin met die sentralisering van politieke mag en pogings om die bevolking te beheer. Daar het eerstens nuwe kulturele standaarde onder die adelstand ontstaan wat later na die bourgeoisie en res van die samelewing versprei sou word.

Deel van hierdie kulturele verandering is die proses van “privatisering” waarin “onaangename” aspekte van die sosiale lewe verdwyn het uit die openbare arena. Voorbeelde hiervan is seks, liggaamsfunksies, siekte en dood. Onderliggend aan die proses van privatisering is die idee dat die meer dierlike aspekte van die menslike bestaan ongekultiveerd is.

Pieter Spierenburg maak weer gebruik van Elias se idees om die verskuiwing van straf in die vorm van openbare teregstelling en marteling (dus fokus op die liggaam) na alternatiewe vorme soos die gevangenis te verklaar. Gevangenisstraf en veral die idee van rehabilitasie wat dikwels daarmee gepaard gaan, is ’n private

(nie in die openbare oog) vorm van straf, sowel as straf wat nie gemik is op liggaamlike pyn nie. Spierenburg se argument is dat die elite groepe al hoe meer beswaar begin maak het teen openbare marteling en teregstelling as onbeskaafd beskou het.

3. Slot

Die verskillende perspektiewe wat bespreek is, het almal relevante insigte met betrekking tot straf en gevangene arbeid. Die sosiologie van straf word herontwerp met elke studie sodat daar op elke geleentheid nuwe opvattinge daarvoor ontstaan.

Die gevolgtrekking kan gemaak word dat straf met verloop van tyd verander het. Die dominante verskynsel is dat daar wegbeweeg is van strafvorme gebaseer op wraak en liggaamlike pyn, na 'n vorm van straf wat voorkomend, dien as afskrikmiddel en rehabiliterend van aard is.

HOOFSTUK 3

METODOLOGIE EN NAVORSINGSKONTEKS

1. Inleiding

Metodologie verwys na die manier waarop kennis verkry word, en daar kan onderskei word tussen drie vlakke van die metodologiese dimensie. Eerstens, is daar navorsingstegnieke wat beskou word as die navorser se “gereedskap” - die manier waarop sekere take uitgevoer word. Tweedens is daar die navorsingsmetodes wat gebruik word om ’n sekere stadium in die navorsingsproses uit te voer of te voltooi. Die metodologiese paradigmas word beskou as die derde vlak waar beide die navorsingsmetodes en die tegnieke aangetref word asook die onderliggende filosofie wat verband hou met hul gebruik. (Mouton, 1996: 35-37.)

’n Navorsingsvoorstel is die eerste stap in enige navorsingsproses. Hierin word die navorser se doelstellings gestel - dit wat hy/sy beplan om te bereik en hoe dit gedoen gaan word. Volgens Mouton (1996: 71) is daar drie sleutelemente in enige navorsingsprojek:

- ❑ Die *probleem* of navorsingsvraag wat aangespreek word.
- ❑ Die *bewyse* wat benodig word om die probleem op te los.
- ❑ Die *gevolgtrekking* wat gemaak kan word op grond van die versamelde bewyse.

2. Die navorsingsprobleem

Die **probleem** wat hier ondersoek word, is: *Die gebruik van gevangene arbeid in die Wes-Kaapse landbou*. Die rede vir die keuse van juis hierdie spesifieke onderwerp vloei voort uit ’n verskeidenheid van redes, waarvan sommige reeds in hoofstuk 1 gestel is. Aangesien daar so min inligting oor die buiteposte beskikbaar is, het ek dit as ’n uitdaging beskou om hierdie taak aan te pak om vas te stel presies hoe hierdie sisteem ontstaan, voortbestaan en geëindig het. Meer spesifiek word die volgende vrae gevra:

- ❑ Hoe is daar beheer uitgeoefen?
- ❑ Hoe is hierdie tronke gefinansier?
- ❑ Het alle gevangenes arbeid op plase verrig?
- ❑ Watter rol het die regering gespeel?
- ❑ Watter rol het boere in hierdie onderneming gespeel?

Die formulering van die **navorsingsprobleem** bestaan gewoonlik uit die volgende stappe:

1. Die keuse van die *ontledingseenheid* - wie/wat sal bestudeer word om die nodige data te verkry? My ontledingseenheid is individue, bestaande uit: (i) die eertydse hoofde van die onderskeie buiteposte, waar beskikbaar; (ii) voormalige bewaarders betrokke by die buiteposte; en (iii) boere van die onderskeie boereverenigings.
2. Die keuse van die *navorsingsdoelstelling* - dit is 'n breë aanduiding van wat met die navorsing bereik wil word. In hierdie geval sal dit 'n verkennende studie wees, aangesien 'n relatief onbekende onderwerp ondersoek word. Stelltiz et.al. (Mouton & Marais, 1990: 45) lê veral klem op drie metodes waardeur verkennende navorsing gedoen kan word:
 - (1) 'n oorsig oor bestaande, toepaslike bronne;
 - (2) 'n opname onder mense met praktiese ervaring van die probleem;
 - (3) 'n ontleding van insig-stimulerende voorbeelde.
3. Die keuse van die *navorsingstrategie*.

Volgens Babbie (1992: 262) is opnames die aangewese metode vir beskrywende, verklarende en verkennende studies waar individuele persone die ontledingseenheid is.

Historiese studies (Rüsen, 1993: 50-51) word veral gebruik in die analise van politieke ontwikkelings. Dit vorm deel van die stryd tussen verskillende interpretasies van 'n huidige situasie en het verder 'n belangrike invloed in die vorming van die toekomstige perspektiewe. Historiese studies maak aanspraak op waarheid/getrouheid wat 'n wetenskaplike kwaliteit van historiese kennis waarborg. Hierdie geskiedenis vorm 'n

skakel tussen die verlede en die hede. Dit skep ook die moontlikheid om toekomstige perspektiewe oor 'n hedendaagse verskynsel te beïnvloed. Sodoende word daar 'n skakel geskep tussen die verlede, die hede en die toekoms.

3. Hoe is die ondersoek gedoen?

Hierdie navorsing is 'n kombinasie van 'n historiese studie en 'n opname - 'n kwalitatief-historiese ondersoek na die gebruik van gevangene arbeid in die Wes-Kaap. Die doel van die navorsingsontwerp, volgens Mouton (1996: 34-35), is om die uitvoering van 'n navorsingsdoel in lyn te bring met die bepaalde, praktiese oorwegings en beperkinge. Dit impliseer deeglike beplanning van die navorsingsproses.

Daar is verskillende data-bronne gebruik, onder andere:

- ☐ fisiese bronne;
- ☐ dokumentêre bronne;
- ☐ direkte waarneming;
- ☐ indirekte waarneming.

My soektog na informasie het begin by die soeke na **fisiese bronne** in die onderskeie biblioteke, naamlik:

- (i) die Universiteit van Stellenbosch Biblioteek,
- (ii) die Suid-Afrikaanse Biblioteek in Kaapstad,
- (iii) die *Institute of Criminology* (Universiteit van Kaapstad),
- (iv) die Biblioteek van die RGN in Pretoria.

Boeke het min opgelewer met betrekking tot die buiteposstelsel. Ietwat meer inligting is gevind in tydskrif- en koerantartikels. Daar was egter steeds 'n tekort aan substantiewe inligting en gevolglik is my hoop gevestig op **dokumentêre bronne**. Besoeke vir hierdie doeleindes is afgelê by:

- (i) die Staatsargief in Kaapstad,
- (ii) die Korrektiewe Dienste Argief in Pretoria,
- (iii) die Argiewe van die onderskeie buiteposte.

My hoop is egter van beskaam, aangesien die Kaapse Argief, met al sy staatsdokumentasie, geen inligting het rakende die buiteposstelsiem nie. 'n Verdere gebrek was die tekort aan spesifieke statistieke. Daar kon slegs algemene statistieke opgespoor word, byvoorbeeld die totale ontvlugtingsyfers per jaar en die totale gevangenisbevolking in Suid-Afrikaanse tronke. Die Korrektiewe Dienste argief het slegs enkele dokumente oor drie buiteposte opgelewer, hoofsaaklik in die vorm van korrespondensie tussen die destydse Hoof van die Gevangenis, Mnr. Victor Verster en die onderskeie groepies boere oor die oprigting van die buiteposte. Die hele probleem met die beskikbaarheid van dokumentêre bronne spruit voort uit die feit dat die Departement Korrektiewe Dienste alle informasie na die verloop van vyf jaar vernietig.

Met die oog op moontlike argiefmateriaal asook onderhoude by die buiteposte, is die volgende besoek:

1. Buiteposte Gesluit (in 1988):

- ☐ Bien Donne (Stellenbosch)
- ☐ De Doorns/Hexrivier (De Doorns)
- ☐ Klein Drakenstein (Paarl)
- ☐ Koelenhof (Stellenbosch)
- ☐ Rawsonville (Worcester)
- ☐ Simondium (Stellenbosch)

2. Buiteposte Omgeskakel (in 1988):

- ☐ Buffeljagsrivier (Swellendam)
- ☐ Dwarsrivier (Wolesley)
- ☐ Hawekwa (Wellington)
- ☐ Oubiqua (Tulbagh)
- ☐ Paardeberg (Paarl/Malmesbury)
- ☐ Riebeeck-Wes (Riebeeck-Wes/Malmesbury)
- ☐ Warmbokveld (Ceres)

Om besoek te kon aflê by die omgeskakelde buiteposte en verder toegang te kry tot die argiefmateriaal, is toestemming eerstens verkry by die Provinsiale Kommissaris van die Korrektiewe Dienste (Wes-Kaap), Mnr. Willem Damons. Tweedens by die hoofde van die onderskeie gevangnisse waar besoeke afgelê moes word. Samewerking van die Departement Korrektiewe Dienste was baie goed. Uit die sewe funksionerende gevangnisse wat ek wou besoek, is toegang tot slegs een geweier. Tydens die beplande besoeke is verdere dokumentêre bronne gevind in die onderskeie argiewe, onder andere 'n ou dagboek van een van die buiteposte, asook verskeie notules van vergaderings van die boereverenigings. Daar was vrye, onbelemmerde toegang tot die argiewe. 'n Probleem wat ondervind is, is dat die meeste van die boere wat direk betrokke was met die totstandkoming van die buiteposte, reeds oorlede is, of te oud is om enige datums of detail te kan onthou.

Waarneming het die vorm aangeneem van onderhoude met die hoof van die gevangenis, oud-bewaarders en boere. 'n Standaard vraelys is gebruik tydens die onderhoude by al twaalf buiteposte. Vraelyste word beskou as noodsaaklik en direk geassosieer met opnames (Babbie, 1992: 152). Vraelyste kan die vorm aanneem van: (i) self-geadministreerde vraelyste wat deur die respondent self (alleen) voltooi word, (ii) vraelyste geadministreer deur die navorser in persoonlike onderhoude en (iii) telefoniese onderhoude.

Dit is my gevoel dat met die gebruik van sommige self-geadministreerde vraelyste, die respondent dalk nie sommige vrae kan verstaan nie, of net eenvoudig vrae uitlaat en miskien ook sommer iemand anders kan kry wat dit dan namens hom/haar sal invul. Telefoniese onderhoude vir hierdie spesifieke onderwerp het te onpersoonlik gevoel, aangesien dit deur 'n hele paar respondente as 'n sensitiewe saak beskou is. Die aangewese keuse was dus persoonlike onderhoude, sodat daar in-diepte vrae aan die respondente gestel kon word. 'n Groter mate van vertroue is ook geskep.

Dieselfde vraelys is gebruik vir onderhoude met die hoofde, bewaarders en boere by die omgeskakelde, sowel as die geslote buiteposte. 'n Klein verandering is aan die

vraelys gemaak vir die onderhoude by geslote buiteposte, aangesien sommige vrae nie meer van toepassing sou wees nie.

Ek het begin deur die individue telefonies in te lig van my beplande navorsing en ook om afsprake te reël. Die hoofde het verkies dat ek 'n kopie van die vraelys aan hulle faks sodat hulle solank die betrokke inligting kon begin soek in die argiewe. Ek het gebruik gemaak van 'n bandmasjien aangesien dit makliker was om só die onderhoud vloeiend te hou. Onderhoude met die boere, hoofde en bewaarders is gesamentlik in groepsverband gehou. By enkele gevalle is van die boere (afsonderlik) op hul plase besoek. Elke persoon het ook 'n afskrif gekry van my vraelys om sodoende die onderhoud makliker te volg. Na die onderhoude is foto's geneem van die buiteposte (met die voorwaarde dat geen gevangenes daarin verskyn nie).

Uit die aard van my ondersoek kon daar nie gesteun word op die gebruik van 'n steekproef nie, aangesien die inligting reeds so beperk was en ek soveel moontlik data wou bekom. Ek het wel gebruik gemaak van 'n gidsopname (sien Bylae 1). Die doel van so 'n studie, asook ander tipe kwalitatiewe navorsing is die daarstelling van feite, om nuwe data in te samel en om vas te stel of daar interessante patrone in die data voorkom (Mouton, 1996: 103). Riebeeck-Wes gevangenis was my keuse vir hierdie gidsopname, hoofsaaklik om drie redes: eerstens, omdat die hoof van die gevangenis aan my bekend gestel is deur Mnr. Koos Visagie by die Logistieke Kantoor van die Korrektiewe Dienste; tweedens, omdat Riebeeck-Wes steeds 'n funksionerende gevangenis is wat redelik naby geleë is; en derdens, omdat die hoof reeds betrokke was by hierdie gevangenis tydens die buiteposstelsel. 'n Afspraak is gereël met laasgenoemde en verdere onderhoude is ook gevoer met van die ou stigterslede van die sogenaamde "boeretrunk". Hierna is my finale vraelys (sien Bylae 2) opgestel wat tydens elke onderhoud gebruik is.

Na die afhandeling van die onderhoude, is die inligting ontleed. **Analise** word gebruik om die konstitutiewe veranderlikes of faktore wat relevant is vir die verstaan van 'n verskynsel of gebeurtenis te isoleer. Deur sintese (interpretasie) word die verbande en

samehange tussen hierdie veranderlikes weer gerekonstrueer om tot insig oor die oorsake en aanleidende faktore tot verskynsels en gebeure te kom (Mouton en Marais, 1990: 105). Dus, deur analise en interpretasie word die ingesamelde data ontleed en die uiteindelijke interpretasie daarvan wys hoedat die gebeure verstaan kan word. Die induktiewe strategie word meestal gebruik vir studies met 'n meer verkennende doelstelling (soos in hierdie geval) aangesien die navorser gewoonlik die projek begin met geen eksplisiete konseptuele raamwerk nie, maar slegs met algemene vermoedens. In hierdie studie is die data deur 'n proses van induktiewe veralgemening en abstrahering ontleed en geïnterpreteer.

4. Navorsingsprogram

Dit is belangrik om 'n **program** op te stel vir die verskeie stappe in enige navorsingsproses. Beplanning is 'n belangrike element in enige navorsing. Indien daar slegs beperkte tyd beskikbaar is om die verskillende stappe te voltooi (soos in hierdie geval) of om op hoogte te bly van vordering, is dit baie handig om 'n skedule te volg (Babbie, 1992: 110). Dit was egter moeilik om by my beplande skedule te hou, aangesien die verskillende onderhoude by 'n spesifieke buitepos nie op een slag gehou kon word nie. Om afsprake te kry by die verskillende hoofde was redelik moeilik, omdat hulle meestal kursusse bygewoon het of belangrike vergaderings in Kaapstad moes bywoon. Ek sou dit verkies het om op een dag al die onderhoude by een buitepos te hou, maar weens omstandighede buite my beheer, moes ek dikwels teruggaan vir 'n tweede en selfs derde keer wanneer ek 'n afspraak kon kry.

Aan die boere se kant was dit ook soms moeilik aangesien party besig was om te oes en afsprake gedurende die dag nie vir hulle moontlik was nie. Ek was egter gelukkig om uiteindelik by almal uit te kom. Na afloop van my besoeke moes ek weer terugkeer om van die dokumentasie en notuleboeke wat aan my geleen was, terug te besorg.

Iets wat baie nou hierby aansluit, is 'n **begroting**. My grootste uitgawe was brandstof. Soos reeds genoem, moes ek dikwels twee en selfs drie keer ry vir die verskillende

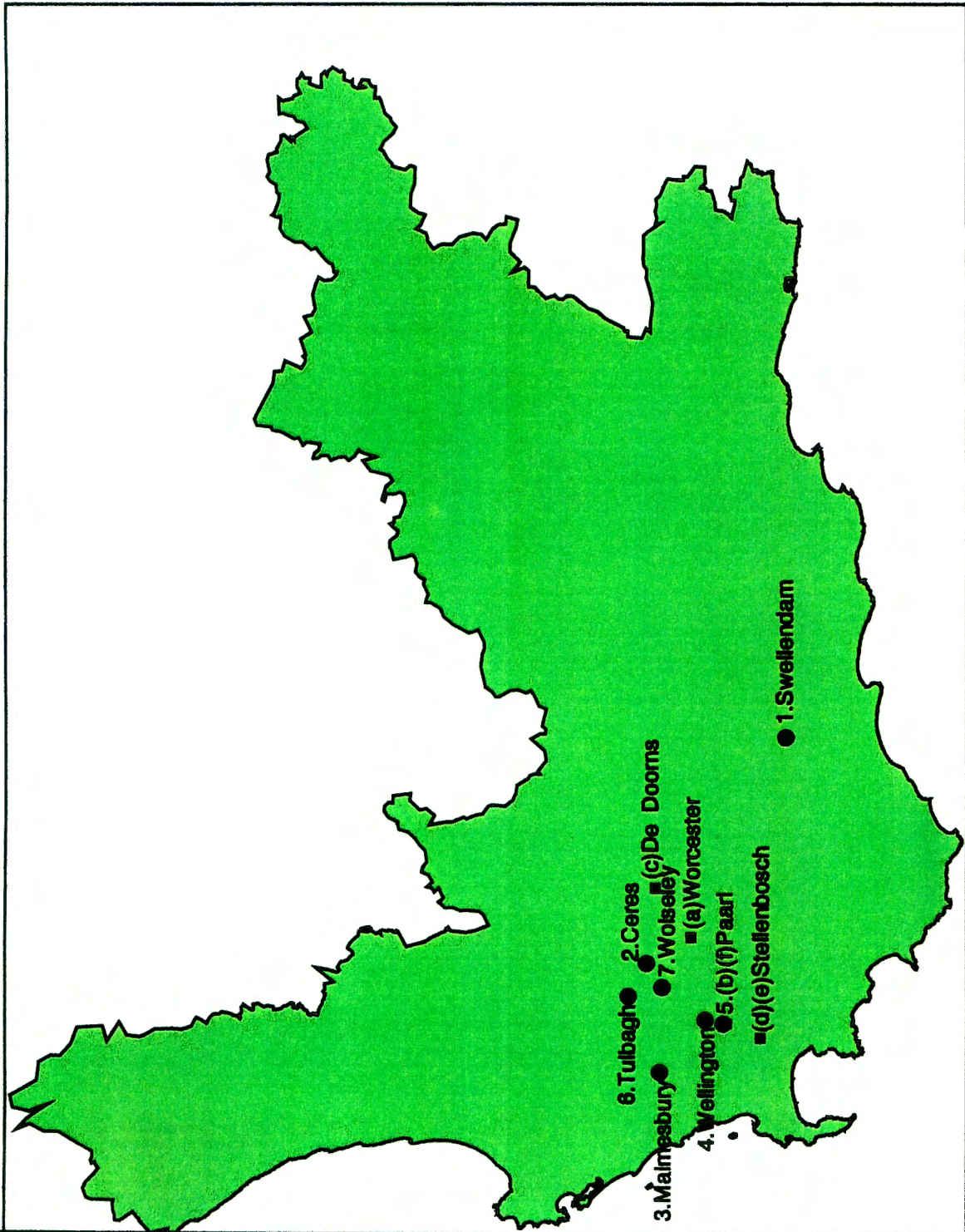
onderhoude by buiteposte, waarvan die naaste naby Stellenbosch en die verste by Swellendam was.

5. Terminologie en diskoers

Ten spyte van die probleme en struikelblokke wat teëgekom is, was dit vir my 'n vrugbare en insiggewende ervaring. Daar is heelwat lig gewerp op die oorspronklike vrae. 'n Interessante verskynsel in hierdie verband was die spesifieke terminologie wat gebruik is tydens die bestaan van die buiteposstelsel. Hieronder volg die mees algemene woorde en hul betekenisse:

- Die term *boeretrunk* of *plaastrunk* is baie keer gebruik wanneer verwys is na die buiteposte waar daar gebruik gemaak is van gevangene arbeid.
- Elke boer het aanvanklik 'n sekere hoeveelheid *aandele* aangekoop waarvolgens bepaal is hoeveel van die gevangenes aan hom toegestaan sou word (dit wil sê wat sy kwota sou wees).
- Die kleiner boere in die distrik (wat gewoonlik die minste gevangenes gehad het) het as *hoer boertjies* bekend gestaan.
- 'n Voorman het as 'n *knegbaas* bekend gestaan.
- Daar is gewoonlik na die gevangenes verwys as "*bandiete*".
- Verhoorafwagte gevangenes was bekend as *stokkies*.
- Benewens die bewaarders, was daar ook *koppies* aangestel (tydelike bewaarders) wat nie deur die staat betaal is nie. Hulle was gewoonlik van die boere se plaaswerkers en hulle mag onder andere nie 'n kriminele rekord gehad het nie. Hulle is deur die boer "ingesweer" as tydelike bewaarders.
- Daar is na gevangenispersoneellede met beperkte verpleegopleiding, as *100 dae lede* verwys.
- Die gevangenes is in *spanne* ingedeel (aan die begin was daar agt in elke span, maar later is dit verminder na ses) en vir elke span was daar een *koppie*. Boere het verskillende aantal spanne gekry na aanleiding van hul hoeveelheid aandele.

Buiteposte in die Wes-Kaap

- Buiteposte: Gesluit
- Buiteposte: Omgeskakel
- Wes-Kaap

Buiteposte: Omgeskakel

1. Buffeljagsrivier
2. Warmbokveld
3. Riebeeck-Wes
4. Hawekwa
5. Paardeberg
6. Oubiqua
7. Dwarsrivier

Buiteposte: Gesluit

- (a) Rawsonville
- (b) Simondium
- (c) De Doorns/Hexrivier
- (d) Blen Donne
- (e) Koelenhof
- (f) Klein-Drakenstein

Daar was 'n groot oplewing in die ekonomie, landbouprodukte se pryse het aansienlik gestyg en al meer arbeid is benodig om in die behoefte te voorsien.

In 1949 is reeds met onderhandelinge begin om 'n buitepos hier te ontwikkel, deur menere Fanie Malherbe, Rocco Joubert en Albertus Joubert. Die Klein Drakenstein boerevereniging het die grond geskenk vir die oprigting van die buitepos, wat eers deel uitgemaak het van die Amstelhof-plaas. Die geboue is vinnig opgerig en is gebou met groot, redelik goedkoop, sementstene. Die watervoorraad wat verkry is uit 'n boorgat op die terrein, was genoegsaam om in die behoeftes van die inwoners te voorsien.

Met die opening in 1953 was daar ongeveer 100 manlike kleurling gevangenes en dit was nie lank voor die buitepos tot sy maksimum (300) vol was nie. Hiervan was 80 % steeds kleurling gevangenes en die res swart gevangenes. In seisoentye is hierdie maksimum oorskry met tot eenhonderd. Die eerste hoof was Mnr. Coetzee en saam met hom was daar vyf blanke en vyf kleurling bewaarders. Hierdie aantal het redelik konstant gebly en eers teen die einde van die plaastronk geleidelik toegeneem. Die buitepos was aanvanklik onder die beheer van die Bellville distrik, maar is later oorgeplaas na die bevelsdistrik van die Allandale gevangenis in die Paarl.

In hierdie distrik word hoofsaaklik gekonsentreer op vrugte- en wynverbouing. Aanvanklik was daar dertig aandeelhouders maar hierdie getal het gestyg tot agt-en-veertig in 1987 en gesamentlik was daar 61 spanne bandiete. Lidmaatskap van die boerevereniging is beperk tot bona fide boere binne die perke van die wyk Klein Drakenstein (Paarlse afdeling). 'n Lid kon 'n man of 'n vrou wees.

Die transport ontvanger of huurder van enige plaas in die wyk, waar die vorige eienaar of die huurder 'n lid van die vereniging was, is outomaties tot lidmaatskap toegelaat onderworpe aan die voorwaarde dat sodanige nuwe lid alle verantwoordelikhede en aanspreeklikheid van sy voorganger ten opsigte van dié se lidmaatskap aanvaar en oorneem. Lidmaatskap het die lid die reg op een span of groep gevangenes gegee.

Die maksimum aantal gevangenes of “eenhede” was beperk tot twaalf per bewaarder. Met die stigting van ander buiteposte is besluit dat daar agt gevangenes in elke groep moes wees. Die aantal het mettertyd tot ses gevangenes per span verminder, aangesien dit sodoende moontlik was om beter toesig oor hulle te hou. Indien ekstra gevangene arbeid beskikbaar was, kon die eienaar of huurder van ’n plaas (wat lid van die vereniging was) om ekstra gevangene arbeid aansoek doen. Nuwe boere moes ’n toetreefooi betaal. Die bestuur het die reg gehad om lidmaatskap aan enige persoon te weier of op te skort, sonder verskaffing van redes.

Lidmaatskap sou verval:

- (a) by die afsterwe van die lid;
- (b) wanneer hy ophou om ’n bona fide boer in die Paarl distrik te wees;
- (c) ingeval hy insolvent verklaar word of nie sy verpligtinge teenoor die vereniging nagekom het nie;
- (d) as op ’n algemene vergadering so besluit is, en nadat ten minste 10 dae kennis aan so ’n lid gegee is;
- (e) deur sy bedanking in te dien by die bestuur.

Die gevangenes het gewone plaaswerk/hande arbeid op plase verrig. (Sien Bylae 3, foto’s 5,6,7.) In die somer het boere die gevangenes reeds 06h45 kom oplaai, en hulle moes middag 16h45 terug wees. Bakkies en vragmotors moes aan sekere vereistes voldoen om voorsorg te tref vir die moontlikheid van ontvlugtings. Punt 38 gewere is deur die departement aan die boere en blanke bewaarders voorsien en die nie-blanke bewaarders het knuppels en assegaie gekry. (Sien Bylae 3, foto 8.)

Hierdie tronk het ’n hoë ontvlugtingsyfer gehad. Aanvanklik was dit moeilik vir een bewaarder om voldoende toesig te hou oor die twaalf gevangenes onder sy bewaking. Namate ontvlugtings toegeneem het, is daar later, in ooreenstemming met die ander plaastronke, besluit om spanne tot ses gevangenes per bewaarder te verminder.

Daar was sekere maatreëls wat formeel neergelê is ten opsigte van ontsnappings, onder andere:

1. Wanneer daar een ontvlugting uit die span is, moes die res dadelik terugkeer na die buitepos.
2. Indien 'n ontvlugting vanuit 'n uithuurspan plaasvind, moes die betrokke tydelike wag geskors word hangende die ondersoek en indien hy skuldig bevind sou word, moes hy permanent van sy pligte as tydelike bewaarder onthef word.
3. Indien 'n huurder gedurende enige tydstop van 'n statistiese jaar twee ontvlugtings teen hom sou hê, moes die betrokke bevelvoerende offisier daardie huurder skriftelik waarsku en 'n afskrif aan die sekretaris van daardie spesifieke buiteposkomitee stuur.
4. Indien 'n huurder na so 'n waarskuwing 'n derde ontvlugting teen hom sou kry, moes sy arbeid van ses gevangenes per koppie (bewaarder) na vyf verminder word. Indien 'n verdere ontvlugting sou voorkom, moes die getal na vier verminder word.

Daar is gereeld opknappings aan die buitepos gedoen. In 1982 is daar besluit dat alle buiteposte gemoderniseer sou word gedurende die daaropvolgende 3 jaar in die volgorde van higiëne, veiligheid en die res. Ongeveer R310 000 is by Klein Drakenstein deur die boere spandeer aan modernisasie. In September 1984 is beplan om die gevangenis te vergroot om tussen 100 en 120 meer gevangenes te hanteer en na beraming sou hierdie projek die boerevereniging bykans R250 000 kos.

Vroeg in 1985 is daar egter verneem dat vanuit Swede beswaar aangeteken is teen die gebruik van gevangene arbeid en dat daar by die K.W.V. navraag gedoen is hieroor. Sodoende is daar 'n bepaling ingestel waarvolgens boere individueel 'n verklaring moes indien, dat hy/sy nie enige produk sal uitvoer as daar van "dwangarbeid" gebruik gemaak is nie.

Vroeg in 1986 het die regering besluit dat die gevangenisbuiteposstelsel so spoedig moontlik uitgefasseer moes word. Op 1 April 1986 is die vereiste ses maande

kennisgewing van opsegging van die ooreenkoms gegêe, waarvolgens die ooreenkoms om middernag 30 September 1986 sou eindig. (Sien brief in Bylae 5.)

Die sentrale buiteposkomitee sou egter die betrokke ministers gaan spreek om te verneem of daar enigsins oor die betrokke aangeleentheid onderhandel kon word. Uit onderhandelings het die Minister van Landbou te kenne gegee dat:

- (a) die buitepos nie voor 30 November 1986 sou sluit nie;
- (b) die kostes aangegaan om die inrigting te moderniseer, vergoed sou word;
- (c) dit in die lede se belang sou wees om voorlopig voorsiening te maak vir die vervanging van gevangene arbeid vanaf 1 Desember 1986. (Die vereniging het intussen bereken dat 100 huise vir plaasarbeiders gebou sou moes word vir vervangende arbeid en dat die twee kleurlingskole (wat ook deur die boerevereniging gebou is) uitgebrei sou moes word indien addisionele arbeid verkry sou word. Op daardie stadium was die gevangenis tot sy maksimum (300 gevangenes) vol.)

Op 5 September 1986 is 'n skriftelike kennisgewing (sien brief in Bylae 6) van die regering ontvang waarin die uitfassing van die buitepos op 30 September gekanselleer is. 'n Nuwe ooreenkoms moes onderteken word, sodat die buitepos, soos voorheen, kon aanhou funksioneer tot 1988. Daar is egter eenparig besluit deur die boerevereniging dat die ondertekening van die ooreenkoms agterweë gehou moes word totdat meer duidelikheid verkry is (alvorens hulle die versekering kon kry dat die staat die buiteposte sou oorneem). Die Gevangenisdiens het egter te kenne gegee dat indien die nuwe ooreenkoms nie onderteken word nie, die gevangenes nie vanaf 1 Oktober kon uitgaan plase toe nie.

Die lede het aangevoer dat die buitepos as 'n vereniging bedryf word en dat, indien die staat sou besluit om die buitepos oor te neem, alle skuld eers betaal sou word en die balans van die geld onder die 48 lede verdeel word. Die Departement het met stappe begin en gedurende 1986 is waardasies ingewin om onderhandelings so spoedig doenlik aan te knoop. Op 17 Junie 1987 het die Minister van Landbou skriftelik kennis gegee van die beëindiging van die bestaande ooreenkoms tussen die Suid-Afrikaanse

Gevangenisdiens en die Klein Drakenstein Boerevereniging. Die Minister het nie kans gesien dat die huidige stelsel kon voortgaan nie, aangesien die druk te groot geword het vanaf die internasionale sagtevrugte bedryf. Die vereiste ses maande kennisgewing van die ooreenkoms is met ingang van 1 Julie 1987 gegee, wat beteken dat die ooreenkoms om middernag op 31 Desember 1987 eindig. (Sien dokumente in Bylae 7A, 7B, 7C en 7D.) Die staat sou volle beheer oorneem en die buitepos verder as 'n konvensionele gevangenis gebruik.

Daar is besluit om private waardeerders te kry wat al die buiteposte sou waardeer. Die waardasie van Klein Drakenstein het soos volg daar uitgesien:

Grond	R 55 000,00
Verbeterings	<u>R853 000,00</u>
Totaal	R908 000,00.

Daar is eenparig deur die boereverenigingslede besluit dat die prys te laag was. 'n Vertoë is ook tot die staat gerig om vervangende arbeid beskikbaar te stel vir werk wat beskou kon word as om "in landsbelang" te wees.

Die administrasie het besluit dat gevangene arbeid vanaf 1 Januarie 1988 vir boere beskikbaar sou wees op 'n besprekingsbasis, alhoewel lede uiters versigtig moes wees. Geen gevangene arbeid kon gebruik word vir die bewerking van uitvoer vrugte nie. Tariewe vir arbeid gedurende Desember 1987 sou as volg wees:

- ☐ R1,32 per dag gedurende die week per eenheid
- ☐ R1,05 per dag op Saterdag per eenheid.

Aangesien die uithuur van gevangenes vanaf 1 Januarie 1988 volgens die gevangenisdiensbeleid van "eerste kom, eerste bedien" sou geskied, moes boere reeds op 26 November 1987 aandui of hulle in verdere gevangene arbeid belangstel. (Sien omsendbrief in Bylae 8.) Daar is sodoende voortgegaan met die uithuur van gevangenes tot die einde van 1988. Met verloop van onderhandelings het die staat

besluit om die onteieningsbevel op 1 November 1987 op die bestuur te dien, sodat die staat reeds op 1 Desember die gevangenis kon oorneem. Die uitbetaling deur die staat sou op 30 November 1987 geskied. Die finale waardasie van die buitepos deur die staat het op R1 556 000,00 te staan gekom.

Klein Drakenstein Buitepos het gesluit op 1 Januarie 1988 waarna die gevangenis vir die volgende jaar deur die Departement van Gevangnisse beheer is. Vandag behoort die terrein aan die Departement Openbare Werke. Die geboue staan vandag verlate en geplunder. (Sien Bylae 3, foto 9.)

3.2. Simondium

In die eerste helfte van die 19de eeu was die boere van die Stellenbosch distrik die grootste slawe-eienaars per capita in die Kaapkolonie (Smuts, 1979: 55). Ná die afskaffing van slawerny het die 1856 Here en Diensbode Wet die registrasie van arbeidskontrakte verpligtend gemaak, maar in die praktyk het dit nie arbeid op plase gehou nie, omdat baie werkers vir hulself 'n heenkome in die dorpe en stede gaan vind het. (Scully, 1987: 2 - 17.)

Die ontdekking van minerale het grootliks die basis van die landbou ekonomie verander ná 1870, aangesien kapitaal en arbeid na die myne en spoorweë gevloei het. Dit was egter nie net die moontlikhede wat daargestel was deur die myne en spoorweë wat 'n tekort aan goedkoop arbeid tot gevolg gehad het nie, maar ook die verskynsel van dat sommige werkers grond gehuur het en 'n lewe gemaak het deur of bestaansboerdery tesame met deelyds werk op plase, of deur onafhanklik te produseer vir markte. (Scully, 1987: 2 - 17.)

Toe die wynboere in die 1880's uiteindelik besluit om lone te verhoog, was dit reeds te laat.⁷ Boere het vertoë tot die Arbeidskommissie van 1890 gelewer aangesien hulle die

⁷ In 'n pøging om die arbeidstekort aan te spreek het boere hul lone verhoog, maar dit het nie die gewenste uitwerking gehad nie.

beheer oor arbeid wat hulle vroeër gehad het, verloor het. Die daaropvolgende komitees en kommissies wat ondersoek ingestel het oor die vraag na arbeid, wys dat die staat bereid was om die landbou te help deur die moontlikheid van alternatiewe arbeidsbronne te ondersoek. (Scully, 1987: 2 – 17.)

Hierdie soort arbeidstekort het ook in die twintigste eeu kort-kort akuut geword. Die plaastronk Simondium is opgerig om arbeid aan die boere van die distrik te voorsien, veral diegene wat betrokke was in wynbou, koring- en groente verbouing. Die buitepos is ongeveer drie kilometer buite Stellenbosch geleë, in die Simondium-vallei. (Sien Bylae 3, foto's 10 en 11.)

Die buitepos was oorspronklik sodanig geplaas om naby die dorp en spoorgeriewe te wees. Daar is in 1954 met die bouwerk begin en die plaastronk is geopen in 1956. Die 13 hektaar grond vir die buitepos het aan Mnr. Frans Joubert behoort en is aan die boerevereniging geskenk. Vanaf sy ontstaan, was dit onder die beheer van die Victor Verster gevangenis.

Daar is aanvanklik begin met 530 gevangenes, waarvan die meerderheid kleurling en die oorblywendes, swart gevangenes was. Uit hierdie 530, is daar daaglik 478 op die plase gebruik om gewone plaaswerk te verrig en die wat nie uitgegaan het nie, moes werk in die tronk verrig. Net medium-bewaking gevangenes (met hoofsaaklik ekonomiese oortredings en geen rekord van ontvlugings of aggressiewe oortredings) is vir plaasarbeid gebruik. Aanvanklik was daar 16 bewaarders. Hierdie aantal asook die getal gevangenes, het tot die einde konstant gebly. Alhoewel die aantal gevangenes redelik konstant gebly het, het die vraag daarna toegeneem.

Daar was aanvanklik 10 aandeelhouers wat onderneem het om al die onkoste te dra vir die oprigting van die buitepos. Hierdie aantal het later tot 40 gestyg. Die regering het die bewaarders voorsien en was verantwoordelik vir hulle betaling.

Die gevangenes is vroeg uitbeweeg in hul spannommers waar hulle reeds om 06h45 op die vragmotors na die onderskeie plase vertrek het. Kos is saamgevat in dromme vir middagete en boere moes hulle voor 17h00 terugbesorg. In die winter is hierdie tye egter aangepas, na aanleiding van wanneer dit lig en donker geraak het. Slegs die lede van die boerevereniging het toegang tot hierdie arbeid gehad, met die hoeveelheid deur sy aantal aandele bepaal. Elke aandeel was gelykstaande aan een gevangene.

Oproer in die buitepos is hoofsaaklik veroorsaak deur bende-bedrywigheide. Ontsnappings was nie 'n groot probleem nie. Daar word afgelei dat daar 'n redelike goeie verhouding was onderling, tussen die boere, bewaarders en gevangenes.

Simondium is een dag vroeër as Klein Drakenstein op 31 Desember 1987, gesluit.

Dit is vandag 'n verbeteringskool en staan bekend as "Khuthele".

3.3. Rawsonville

Rawsonville vorm deel van die Worcester-distrik. In terme van volume, produseer hierdie distrik vandag byna 25 % van die wyn in Suid-Afrika. Rawsonville het ontwikkel tot 'n top wit- en rooiwyn streek en is verder ook die land se belangrikste brandewyn-produserende omgewing. Daar word ook tafeldruiwe verbou.

Die grond waarop die buitepos gebou is, is gedurende 1954 deur Mnre. J.A. Stofberg en A.T. Botha teen 'n minimale prys aan die Groot-Eiland Boerevereniging verkoop met die doel om 'n gevangenis op te rig. Die eiendom het bestaan uit vrugbare landbougrond en was deel van familieplase wat reeds geslagte aan die betrokke families behoort het. Die verkoop van die eiendom was dus 'n opoffering, maar dit is gedoen omdat daar nie ander geskikte grond in die gebied gevind kon word nie en die oprigting van 'n gevangenis in daardie stadium, as noodsaaklik beskou is. Die motief agter die hele skema was dus "dienslewering" aan die boere gemeenskap van Goudini.

Die buitepos is geleë langs die Rawsonville/Slanghoek pad (R101). (Sien kaart in Bylae 9.)

Die Rawsonville plaastronk het tot stand gekom as gevolg van 'n arbeidstekort in die distrik. Volgens die eertydse boere, was dit ook 'n uitkoms vir die staat, aangesien gewone tronke reeds oorvol was. Hierdie vorm van arbeid is deur die boere as “substandaard” arbeid beskou en as alles behalwe goedkoop. Hulle was gewoond aan hoë gehalte arbeid verrig deur werkers met jare se ondervinding. Die meeste gevangenes het geen ondervinding in hierdie werk gehad nie en dit het baie werkstyd in beslag geneem om hulle touwys te maak. Hierbenewens het hulle nie lank op die plase gebly nie.

Kort nadat die grond aangekoop is, is met die bouwerk vir die buitepos begin. Dit is amptelik in Junie 1956 ge-open. Dit het onder die beheer van die Worcester gevangenis geval en kon tussen 300 en 500 gevangenes aanhou. Aanvanklik was alle gevangenes eerste oortreders en Kleurlinge. Die gevangenis is oorspronklik gebou vir 300, maar latere aanbouings het plek gemaak vir nog 100 addisionele gevangenes. Aan die begin het gevangenes egter op matte geslaap en sodoende kon daar baie meer gehuisves word. Dit was 'n groot uitkoms gedurende oestyd.

Die Departement het verseker dat die aantal gevangenes in die tronk 400 sou bly. Daar was steeds 'n geredelike vloeï van gevangenes uit die Oos-Kaap wat die getalle weer kon opstoot. Hierdie was hoofsaaklik korttermyn gevangenes en by die buitepos het statistieke bewys dat dit juis hulle was wat vir meer ontvlugtings verantwoordelik was en vervolgens wou die vereniging eerder langtermyn gevangenes hê.

Gedurende die 1960's het daar 'n tekort aan gevangenes ontstaan met die vrylatings tydens Republiekviering en daar sou volgens berekening eers weer in Februarie 1967 normale getalle (ongeveer 400) wees. Generaal Steyn het in 1966 opdrag gegee dat langtermyn-gevangenes vanaf die Paarl gestuur sou word, totdat die posisie na normaal sou terugkeer. Sodoende het daar meer swart gevangenes (meestal Zulu's) die sisteem

binnegekom. Volgens die boere het dit voordele ingehou, aangesien die kleurling gevangenes meermale probeer ontsnap het, omdat hulle na aan "hul" woongebiede was. Op hierdie manier, is daar geargumenteer, sou ontvlugtings verminder. Gedurende 1972 was daar 475 gevangenes, waarvan 426 elke dag uitgegaan het om gevangene arbeid op plase te verrig. Gevangenes het normale plaaswerk gedoen in hierdie wingerd/wyn streek.

Die stigterslede van die buitepos het ter wille van sekuriteit daarop aangedring dat die getal aandeelhouders nie vermeerder nie. Gedurende 1956 is die konstitusie neergelê waarvolgens daar hoogstens 83 lede/boere kon wees. Vervolgens moes die bestuur kwotas aan lede toe te ken. Bandiet-spanne moes ook gereeld gesirkuleer word, in hul spanne, om ontsnappings te beperk.

Volgens die departement moes daar spanne van 8 uitgaan, maar lede het besluit om die spanne eweredig te verdeel onder die getal aansoeke, met die gevolg dat daar 5 gevangenes in 'n span was. Dit het ook die toesig vergemaklik. Die spanne was op so 'n manier genommer, dat groepe wat die verste van die buitepos gewerk het, eerste soggens sou uitkom.

Gevangenes is op verskeie maniere tot groter produktiwiteit aangespoor. Elke gevangene het 'n kaartjie gekry, net soos die van die gewone plaaswerkers, wat geknip is met elke mandjie druiwe wat gelewer is. Hierdie kaartjies is aan die gevangenes gegee om te verseker dat hulle nie die ander werkers, wat per mandjie vergoed word, help nie. Gevangenes het na die oes ook 'n sekere bedrag ontvang afhangende sy gedrag en dit is in sy rekening by die gevangenis inbetaal. (Sien brief in Bylae 10.)

Elke boer aan wie lidmaatskap tot die vereniging toegeken is, sou elke dag geregtig wees op 'n kwota gelykstaande aan 'n een-en-tagtigste deel van die beskikbare arbeidskragte. Ingeval 'n lid sou sterf of sy plaas sou verkoop, sou sy erfgename of die kopers van sy plaas, die eerste aanspraak hê om in so 'n lid se plek, lid of lede te word en sy kwota, of 'n deel daarvan, te verkry. 'n Lid het ook die reg gehad om sy kwota,

of 'n deel daarvan, oor te dra aan 'n ander lid. So byvoorbeeld, kon 'n pa sy aandeel in twee gelyke dele onder sy twee seuns verdeel.

Lidmaatskap is beperk tot bona fide boere in die Goudini Wyk van die Worcesterse distrik. Verder was dit onderhewig aan die voorwaarde dat elke nuwe lid verplig sou wees om hom-/haarself eers vooraf persoonlik te verbind tot die geldelike verpligtings van die vereniging. Vervolgens kon "gesamentlike lede" (wat afsonderlike plase besit) geregtig wees op volle lidmaatskap vóór nie-lede. Erfgename van oud-lede sou op hulle beurt voorkeur geniet bo gesamentlike lede. Wanneer daar 'n vakature ontstaan het, moes daar lootjies getrek word ten einde te bepaal wie geregtig sou wees op die vakante lidmaatskap. Indien 'n lid sy plaas sou verkoop, was hy geregtig om (a) sy lidmaatskap te behou, op voorwaarde dat hy binne een jaar ná die verkoopdatum weer 'n bona fide boer in die Goudini Wyk word, of (b) sy lidmaatskap aan die koper van die plaas oordra. Daar is bepaal dat slegs 'n blanke man of vrou 'n lid kon wees. Verder het elke lid een stem gehad ten opsigte van elke lidmaatskap wat hy besit. 'n Lid was geregtig op enige oortollige beskikbare arbeidskragte, maar slegs nadat aan alle behoeftes van die lede voldoen is, was die bestuur geregtig om arbeid aan nie-lede toe te ken.

Lede was verplig om tjekboeke aan die sekretaris te gee of 'n blanko tjek aan die begin van elke maand. Dit was vir hul maandelikse subskripsie. Tjeks moes uigemaak word aan "Die Groot Eiland Boere Vereniging". Alle lede het maandeliks een rand subskripsie betaal en 'n addisionele R18 per kwota (soos deur die bestuur toegeken). Sedert 1961 is dit duidelik gestel dat slegs lede van die boerevereniging geregtig is op gevangene arbeid. Die vereniging sou sodoende vrygestel word van inkomste belasting.

Instandhouding en verbeterings van die buitepos was die taak van die vereniging. Tussen 1956 en 1966 is R39 797 spandeer op verbeterings. Gedurende 1974 het die koste van totale verbeterings reeds R91 452 beloop.

Die Groot Eiland Boerevereniging het 'n aantal reëls neergelê wat deur die lede nagekom moes word, byvoorbeeld:

1. Met die gevangenes se vertrek soggens en terugkeer saans, moes hulle deeglik deursoek word deur tydelike bewaarders. Geen gevangene sou aan boere oorhandig word as hierdie opdrag nie nagekom is nie. Die huurder sou nogtans verantwoordelik bly vir die huurgelde van die arbeid vir die betrokke dag.
2. Die bespreking van spanne moes vóór 12 uur op Saterdag gedoen word vir die daaropvolgende week. Indien 'n lid nie sy bespreking gedoen het nie, het hy sy arbeid vir die hele week verbeur.
3. Tydens die inmarsjeer van spanne moes elke span vergesel wees van 'n ingesweerde wag. Tydelike bewaarders kon nie meer as 8 gevangenes bewaak nie. As die lid nie aan hierdie vereiste voldoen het nie, het hy onmiddellik die daaropvolgende dag sy arbeid verbeur.
4. Geen arbeid kon onderling verhuur word nie. Wanneer 'n bespreking gedoen is, is aanvaar dat die arbeid uitsluitlik deur die betrokke lid gebruik sou word.
5. Saamwerk van spanne gedurende parsseisoen was 'n vergunning, nie 'n reg nie. Twee of meer lede moes gesamentlik skriftelik aansoek doen om oor en weer saam te werk.
6. Indien die huurder nie sy span afboek vir Saterdag of enige ander werksdag nie, sou hy vir die arbeid betaal asof dit gebruik is.

Dit het telkemale gebeur dat lede die gereg in eie hande neem, dit wil sê gevangenes geslaan het. Namate meer klem op die onwettigheid hiervan gelê is, het dit verminder. Gedurende die 1970's is daar besluit om boere aan te kla wanneer voorvalle van oortredings aangemeld is.

Die monitorstelsel het ook hier baie goed gewerk. In Junie 1974 was daar 82 monitors werksaam op plase. Bestuurslede van die boerevereniging het elk twee monitors gekry met die ander gewone lede net een elk. Die monitors het apart geslaap van die ander gevangenes. Elke monitor het 'n boekie gehad waarin 'n bewaarder moes aanteken hoe laat hy in die oggend vertrek, en die boer in die namiddag, hoe laat hy terug is.

Elke monitor het ook 'n fiets gehad.⁸

In die vroeë jare van die Rawsonville plaastronk (die 1960's en vroeë 1970's) was daar selde probleme of onrus in die tronk self. Die boere voel dat "tug na oordeel" deur hulle en die bewaarders, verantwoordelik was vir die min geweld, aangesien enige probleme dadelik "hanteer" is. Hiervolgens het boere en bewaarders lyfstraf toegedien en in die tronk kon gevangenes verder in afsondering gehou word. Toe daar nie meer lyfstraf toegepas kon word nie (na 'n versoek uit regeringsoorde dat boere nie meer gereg in eie hande mag neem nie), het probleme ontstaan en bendes op die voorgrond getree. Die enigste manier om daarna moontlike geweld te onderdruk, was om rantsoene af te vat of gevangenes in afsondering ("ryswater") aan te hou.

Die gevangenes het 'n winter- en 'n somerdrag gehad en het later ook skoene gekry van die departement. Gevangenes kon een keer per maand besoek kry in 'n spesiale besoekerslokaal waar daar 'n dubbelry sifdraad tussen hulle en die besoekers was. Verder kon hulle gereeld pos ontvang. Pos wat uitgegaan het, is gesensor.

In die geheel het die boerevereniging gevoel dat hierdie plaastronk uitstekend gefunksioneer het en voordeel vir beide die staat én die landbou ingehou het.

In die vroeë 1970's het gerugte die eerste keer die rondte gedoen dat die plaastronk dalk sou moes sluit. (Sien korrespondensie, Bylae 11A en 11B.) Die situasie het egter onveranderd bly voortbestaan. (Sien brief in Bylae 11C.) In 1981 was daar weer sprake dat die buitepos moes sluit weens dreigemente van internasionale sanksies. Gevangene arbeid was nie in ooreenstemming met die vrye kompetisie-gees van G.A.T.T. nie.

Daar is op 1 September 1988 egter met finale onderhandelings begin om hierdie plaastronk te sluit. Dit het gebeur op 31 Desember van dieselfde jaar.

⁸ 'n Boer vertel van 'n monitor wat op pad plaas toe met sy fiets langs hom gehardloop het. Hy konnie fietsry nie en het só vir bykans 2 maande gaan werk. Gelukkig is hy geleer hoe om fiets te ry!

Die buitepos is deur die regering gekoop en is omskep in 'n verbeteringskool vir swart jeugdiges. Dit staan vandag bekend as: "Umzengesi" - Plek van Veiligheid. (Sien Bylae 3, foto's 12 en 13.)

3.4. Koelenhof

Die Koelenhof buitepos was geleë in die Stellenbosch distrik, ongeveer tien kilometer noord-wes van die dorp. Hierdie plaastronk is gedurende 1959 gebou op grond wat deur Pierre Joubert aan die boerevereniging verkoop is.

Op die plase in dié distrik word vrugte en wingerdverbouing aangetref, asook tabak.

Volgens boere was die totstandkoming van die Koelenhof buitepos 'n direkte gevolg van 'n regeringsbesluit in oorleg met die Departement van Gevangenis en die Koelenhof Boerevereniging. In die omgewing was daar glo 'n tekort aan arbeid. Verder sou hierdie stelsel ook die Departement help om die groot getalle gevangenes in tronke te verlig en om laasgenoemde te rehabiliteer.

Die buitepos is in 1959 gebou om ongeveer 450 gevangenes te akkomodeer, maar die getal het gestyg tot 600 gedurende seisoentye. Die gevangenes het hoofsaaklik uit Kleurling mans bestaan, maar na die einde van die tronk se bestaan, in die laat 1980's, het die getal swart gevangenes toegeneem. Vanaf die begin van 1986 is daar groter getalle swart gevangenes aangehou en het hulle bykans 35 persent van die buiteposbevolking uitgemaak.

Die boere was nie baie tevrede hiermee nie, aangesien hulle gevoel het dat die swartes nie so goed op die plase aangepas het nie. Die meeste van hierdie gevangenes het geen ondervinding van plaaswerk gehad nie en gevolglik was dit 'n tydsame en geduldige proses om hulle alles "van nuuts af" te leer.

Ook by hierdie buitepos het die regering weereens die fisiese versorging van die gevangenes hanteer, asook die nodige personeel verskaf. Die boerevereniging het die grond beskikbaar gestel, geboue opgerig en onderneem om die buitepos in stand te hou. Die boerevereniging het begin met 20 aandeelhouders, maar het vinnig tot die maksimum van 30 gestyg. Hoeveel gevangenes aan elke aandeelhouer toegestaan is, is deur die aantal aandele bepaal. Dit was hoofsaaklik B-groep gevangenes⁹ wat hierheen gekom het en gevangenes wat nie meer fisies geskik was om plaaswerk te verrig nie, is teruggestuur na 'n gewone gevangenis. Die gevangenes is gekeur en hoër risiko gevangenes is nie uitgestuur na plase nie. Op die plase het die gevangenes fisiese plaasarbeid verrig afhange van die seisoen. Hulle het graafwerk gedoen en is geleer hoe om te pluk en te snoei. In die somer het die boere die bandiete reeds 06:30 kom haal en moes hulle weer voor 17:00 terugbesorg. In die winter kon die gevangenes eers 07:15 uitkom, aangesien dit eers dan begin lig word het. Middagete is deur die buiteposbewaarders voorsien en saamgevat in dromme.

Koelenhof het onder die Victor Verster Gevangenis gefunksioneer met 'n offisier aan die hoof van die bewaarders en die administratiewe personeel. Daar was gemiddeld 21 bewaarders.

Gedurende die bestaan van die buitepos was daar selde onrus of opstande. Wanneer dit wel voorgekom het, was dit hoofsaaklik as gevolg van benedebdriwighede. Hierdie gevalle is egter beheer en onderdruk deur bewaarders van die gevangenis, asook dié van omliggende gevangenis. Daar was ook gereeld probleme met gevangenes wat druiwe in kompossakke versteek het en dit 'n paar dae later opgegrawe het, om dan so dronk te raak van die gegiste druiwe. In sulke gevalle kon hulle die hele dag geen werk doen nie.

Arbeid was nooit genoeg nie, al was die tronk gedurig tot kapasiteit gevul. Die boerevereniging het hulle toe gewend tot die staatsgevangenis op Stellenbosch, met die

⁹ B-groep gevangenes se oortredings was gewoonlik ekonomies van aard en hulle kon vertrou word om onder toesig te werk.

hoop dat daar verdere arbeid verkry kon word. Voorstelle is selfs gemaak vir die uitbreiding van die Stellenbosch gevangenis om meer gevangenes te akkomodeer. (Sien korrespondensie in Bylae 12.) Hierdie versoek is egter nie goedgekeur nie, aangesien die terrein van hierdie gevangenis te klein was. (Sien Bylae 13.)

Toe die Koelenhof Buitepos, soos die ander buiteposte aan die einde van 1988 op regeringsbevel gesluit is, was daar 450 gevangenes in aanhouding. (Sien foto 14 in Bylae 3, van die ingang by die Koelenhofplaas – toestemming vir foto's van die ou tronkgeboue is geweier deur die betrokke owerheid.)

In retrospek voel die boeregemeenskap dat hierdie 'n goeie stelsel was wat ledigheid bekamp en 'n mate van opleiding verskaf het teen redelik lae koste.

Die buitepos is deur die staat omskep in 'n verbeteringskool vir jeugmisdadigers, en staan vandag bekend as "Siyakhathala" - Plek van Veiligheid.

3.5. De Doorns/Hexrivier

Geografies gesproke lê die Hexriviervallei aan die begin van die Boland en is deel van die Breëriviervallei. Die totale bevolking van die vallei is vandag 16 000 inwoners, met die hoofnywerheid die kweek van uitvoerdruie. Hier word 65 persent van die totale uitvoerdruie van Suid-Afrika geproduseer. Daar word verder 1,5 miljoen kartonne druie vir die plaaslike mark in Suid-Afrika geproduseer, asook tonne druie gepars vir wyn. In geldwaarde bereken, lewer hierdie nywerheid die helfte van die totale druie uitvoere van die Westelike Provinsie. Op kleiner skaal, word daar ook pere en pruime gekweek.

Die hoofrede waarom die buitepos hier ontstaan het, was as gevolg van 'n tekort aan arbeid. Die meeste plase in die omgewing het eers na 1940 ontstaan en hande arbeid was nodig om die kaal grond te bewerk en te ontwikkel. Die plaaslike boerevereniging was bewus van die Klein-Drakenstein buitepos en het begin navraag doen oor die

moontlikheid om ook 'n buitepos te stig. 'n Afvaardiging, bestaande uit sewe lede van die boerevereniging se bestuur, is gestuur om Mnr. Victor Verster te gaan besoek om toestemming tot die ontwikkeling van die buitepos te kry. Volgens hierdie afvaardiging, was Mnr. Verster 'n verstandige en regverdige man wat die nut van die buiteposstelsel hoog geag het. Vervolgens is hulle na Klein-Drakenstein en Simondium gestuur om vas te stel hoe die stelsel funksioneer en is daar ook met hierdie boere samesprekings oor die voor- en nadele gehou.

Die grond vir die buitepos is deur Hendrik Swarts geskenk en goedgekeur. Dit was naby die dorp en die stasie en daar was sand op die perseel om vir die bouery te gebruik. Die gevangenis is gebou gedurende 1959/1960 en in 1960 geopen. Die gevangenis het aanvanklik 300 swart manlike gevangenes geakkomodeer. Hulle is van die Victor Verster Gevangenis gestuur. Ook in hierdie geval het die regering slegs onderneem om die lone van die bewaarders te betaal (daar was 4 blanke en 4 kleurlingbewaarders). Verder het hulle ook in die alledaagse behoeftes van die gevangenes voorsien. Volgens die afvaardiging het Mnr. Verster dit baie duidelik gestel dat die regering nie bereid was om enige ander addisionele koste te dra nie. Dit sou die boerevereniging bykans £100 000 kos om die stelsel in werking te laat tree. Uiteindelik was daar 52 lede verbonde aan die boerevereniging wat elk 'n £200 aansluitingsfooï moes betaal en dan verder 'n subskripsie elke maand. Hierdie bedrag het die daaglikse koste van elke gevangene gebruik ingesluit asook ander addisionele koste.

Van die begin af was daar 8 gevangenes in elke span. Die spanne is gelykop tussen die lede van die boerevereniging verdeel. Elkeen het ook twee monitors gekry. Volgens die boere was hierdie buitepos die een met die beste rekord ten opsigte van ontsnappings. Hulle het bykans geen probleme met ontsnappings gehad nie en dit toegeskryf aan die feit dat gevangenes daarvan gehou het om op die plase te werk en goed behandel is. Gevangenes het enige plaaswerk gedoen, van die plant van wingerd, tot pluk en snoei. Boere het gereeld vir die bandiete tabak gegee en hulle kon soveel druiwe eet as wat hulle wou. Kersfees was daar altyd spesiale reëlins getref sodat

hulle buite kon eet en boere het gesorg vir “ietsie ekstra” vir die bandiete sowel as die bewaarders. Die enigste voorvalle van geweld was gewoonlik binne in die gevangenis met bende-bedrywighe 99 uit ’n 100 keer die oorsaak daarvan.

Gedurende die laat 1960’s het dreigemente van sanksies van uitvoerdruie baie ernstig geword. Die rede hiervoor was die gebruik van gevangene arbeid sonder betaling - ’n oortreding van die vrye kompetisie-gees van G.A.T.T. Amerika het reeds geweier om tafeldruie in te voer en vervolgens moes boere, wat van gevangene arbeid gebruik gemaak het, ’n spesiale merk (stempel) op hul kiste druie kry, wat dan nie na die V.S.A. uitgevoer is nie. Hul druie is wel na Engeland uitgevoer. Volgens die boere is ’n hele besending druie in die see gedompel, indien daar een kis met die “verbode merk” op die skip in die rigting van die V.S.A. was. Al kon boere nie sonder ’n spesiale permit druie uitvoer na Amerika toe nie, was laasgenoemde kort voor lank nie meer tevrede met die bestaande reëling nie en het gedreig om totale sanksies teen druie vanuit hierdie streek in te stel. Kort daarna was daar ook sprake van sanksies vanuit Engeland en Duitsland.

Die enigste uitweg vir hierdie boere was die beëindiging van die gebruik van gevangene arbeid en die uiteindelijke sluiting van die buitepos aan die begin van 1970. Skielik sou boere nou sonder plaasarbeid wees. Volgens boere het die sekretaris van die Departement van Landbou, Dr. Caude van der Merwe, samesprekings gevoer met die Minister van Justisie. Die gevolg was dat die boere toegelaat is om enkel swart mans van Transkei te kontrakteer op ’n migrasie-basis om die gevangene arbeid se leemte te vul.

Daar heers onsekerheid oor presies hoe en wanneer, maar die Departement van Waterwese het die geboue van die buitepos oorgeneem. Vandag word dit egter gebruik as ’n gemeenskapsentrum. (Sien foto 15 in Bylae 3.)

3.6. Bien Donne

Die Bien Donne buitepos is geleë in die Simondium-vallei, ongeveer 9 kilometer suid van die Paarl, op die gronde van die Bien Donn   proefplaas. Laasgenoemde is as proefplaas vir vrugte en voedseltegnologie in 1938 aangelê. (Sien foto 16 in Bylae 3.) Die grond het oorspronklik aan 'n De Villiers-familie behoort, wat dit aan die staat geskenk het. In 1954 het die direkteur van die proefplaas, Dr. R.I. Nel, bevind dat die voorsiening van arbeid op Bien Donne nie tred hou met die behoeftes nie. Laasgenoemde het geleidelik toegeneem met die ontwikkeling van die proefplaas en die toename in die oppervlakte onder verbouing. Vanaf 1952 is daar jaarliks van bandiete gebruik gemaak, wat goedgunstiglik deur die toedoen van die Direkteur van die Gevangenis, Mnr. Victor Verster, vanaf die Paarlse tronk beskikbaar gestel is. 'n Span van 20 bandiete is daagliks per vragmotor gehaal en terugbesorg.

Volgens Dr. Nel, het die arbeidstekort akute afmetings bereik grotendeels as gevolg van vloedwaterskade in 1953, die toenemende bedreiging deur die Bergrivier en die uitbreiding van die wingerde en boorde. Om huisvesting vir die benodigde addisionele aantal werkers en hul families te voorsien sou £20 000 tot £25 000 verg of meer as een derde van die totale jaarlikse toekenning van Leningsposfondse vir die hele Departement van Landbou. Gevolglik is daar verkies om permanent van gevangene arbeid gebruik te maak om die gewone werkerskorps aan te vul. Geleidelik is egter ook besluit dat dit te duur sou wees om met drie vragmotors die gewone werknemers by die Paarl te gaan haal en dat dit meer koste effektief sou wees om 'n gevangenis op te rig. (Sien brief vir goedkeuring van fondse in Bylae 14.)

Mnr. Victor Verster het ná die aansoek 'n inspeksie afgelê en samesprekings met die bestuur gehad, waarna hy sy volle samewerking en steun toegesê het. (Sien afskrif van brief in Bylae 15.)

Daar is besluit om die gevangenis op die navorsingstasie Bien Donne op te rig. Hierdie inrigting moes op die grondslag van 'n buitepos wees, maar so ontwerp word, dat dit

by die bestaande geboue moes aanpas. Afgesien van 'n hospitaal en ander geriewe, moes dit uiteindelik voorsiening maak vir 'n selruimte vir 120 nie-blanke mans. (Sien foto 17 in Bylae 3.)

Die Direkteur van Gevangenis het aangedui dat die Departement van Gevangenis verantwoordelik sou wees vir die daarstelling van die gevangenis en die bewaarders wat daarby benodig is. Van die Departement van Landbou, waaronder Bien Donne geresorteer het, sou onder andere verwag word om tydelike bewaarders ("koppies") daar te stel op die basis van een bewaarder vir elke tien bandiete. Die Departement van Landbou het hierdie voorwaardes so aanvaar. (Sien Bylae 16.) Hierdie buitepos was onder die beheer van die Drakensteengevangenis-kommandement en die Victor Verster Gevangenis.

Die gevangenis is op 1 Oktober 1958 geopen met die oog op die aanhouding, verbetering en rehabilitasie van veroordeelde nie-blanke gevangenes. (Sien Bylae 17.) Daar was gemiddeld tussen 15 en 17 personeellede, insluitend die hoof en assistent hoof, asook 4 nagdienslede, 4 kantoor (administratiewe) lede en 7 lede wat bewaking en spandienste verrig het. Daar was 3 blanke en 14 kleurlingbewaarders.

Gevangenes is spesiaal gekeur om na Bien Donne te kom. Daar was gemiddeld 170, hoofsaaklik kleurling-manklike gevangenes, met slegs enkele swartes. Alhoewel daar oorspronklik slegs vir 120 voorsiening gemaak is, is meer ge-akkomodeer aangesien gevangenes op matte geslaap het. Gevangenes het gewoonlik 'n gevangenisstraf van minder as 5 jaar uitgedien en was as 'n reël nie skuldig aan seksuele of aggresiewe misdade nie. Mettertyd is ook gevangenes van Robbeneiland hierheen gestuur. Ongeveer 100 gevangenes het daaglik op die plaas gewerk. Saterdag is gevangenes aan die gemeenskap (insluitend boere) verhuur teen die heersende tariewe. Hulle het hoofsaaklik tuin en wingerdwerk gedoen. Arbeid is ook uitgegee aan die Drakenstein S.A.P.D. en die Pierre Simon Laerskool.

Op plaas het gevangenes gewone hande arbeid verrig, wat skoffel, skoonmaak, spitwerk, pluk en snoei ingesluit het. Gevangenes is 05:30 soggens wakker gemaak. Om 07:00 het hulle uitmarsjeer na die plaas en landboutuine waar hulle dan ook middagete geëet het. Rondom 16:30 het hulle begin terugkeer na die gevangenis. Die selle is ongeveer 17:30 toegesluit.

Onrus of opstande was uitsonderlik, met 'n "klein aantal" ontvlugtings. Daar was, volgens die bewaarders, 'n streng dissipline-stelsel en probleme wat wel opgeduik het, is "plaaslik afgehandel" deur die bewaarders of boere self.

Bien Donne het dieselfde druk gekry as die ander plaasbuiteposte (dit is sanksie dreigemente). Gevangene arbeid is gestaak aan die einde van 1988 en die tronk is in 1991 gesluit. Vandag staan die oud-gevangenis bekend as die Groot Drakenstein Gemeenskapsentrum. (Sien foto 18, Bylae 3.)

4. Slot

Hierdie hoofstuk moet as 'n eenheid saam met hoofstuk 7 gelees word, waarin die gevalle studies voortgesit word. Aan die einde van daardie hoofstuk sal die gevolgtrekkings gestel word.

HOOFSTUK 7

PLAASTRONKE IN DIE WES-KAAP – HUL OPRIGTING, PROBLEME EN OMSKAKELING

1. Inleiding

Die regering se omskakelingsprogram, waarvolgens gevangenis-buiteposte in verbeteringskole en plekke van bewaring vir swart kinders en jeugdiges omskep is, is teen die einde van 1988 in plek. Die oorblywende plaastronke het bly voortbestaan as gewone staatsgevangnisse.

Die Departement van Landbou het sowat R30 miljoen begroot om boere vir die uitskakeling te vergoed. (Weiss, 1988: 33) Die boere se aandeel in die buiteposte is deur die Departement van Mannekrag, Openbare Werke en Grondsake gewaardeer, maar hierdie bedrae was aansienlik minder as die boere se waardasies deur privaat instellings, veral met inagneming van verbeterings en die opgradering wat gedurende die 1980's, net voor die sluiting, plaasgevind het. Nogtans het Tienie Malan, wat die boerebelange behartig het, gesê boere is “goed en billik” behandel.

Volgens Mnr. Malan het die Departement van Gevangenisgeboorte boere ook tydelik tegemoet gekom deur maatreëls te tref om bandiete met ander arbeiders te vervang, totdat boere die nodige huise vir voornemende werkers op die plase gebou het. Gevolglik is arbeiders van buurstate gekry terwyl gevangenes nog op 'n daaglikse basis, kon help. Boere is ook tegemoed gekom met die bou van hierdie huise om te kompenseer vir die verliese wat gelei is deur die afskaffing van tronkarbeid.

Uit getuigenis blyk dit dat hierdie omskakelingsproses van plaastronke vir beide die boere en die staat 'n bevredigende oplossing was.

2. Gevalle studies

2.1. Riebeeck-Wes

Riebeeck-Wes is 82 kilometer noord van Kaapstad geleë en die streek is hoofsaaklik bekend vir sy vernuwende boerderypraktyke. Wyn, koring, groente, vrugte en tabak word hier verbou. Skaapboerdery word ook aangetref.

Gedurende die vroeë vyftiger jare was daar 'n toenemende behoefte aan arbeid vir die landbousektor. Volgens boere met wie daar onderhoude gevoer is, was dit "'n besluit van bo" dat voldoende arbeid vir hierdie streek daargestel moes word. Sodoende is ook hier 'n ooreenkoms met die Departement Gevangenis aangegaan vir die daarstelling van 'n buitepos. Gedurende 1954 is die grond vir hierdie plaastronk aangekoop en teen die einde van 1958/begin 1959, is daar met die bou van die nodige geboue begin deur 'n ene Mnr. Treurnicht. (Sien foto's 19 en 20, Bylae 3.) Die tronk is gebou op die plaas Modderasvlei (13 hektaar) wat van Mnr. Malan gekoop is deur die boerevereniging. Op 31 Desember 1959 is die gevangenis deur Luitenant-kolonel Brink besoek en 'n dagboek inskrywing lui soos volg: "Daar is geen water, ligte of sanitêre aangeleenthede nie." (Sien dagboekinskrif in Bylae 18.)

Opperbewaarder Erasmus was die eerste hoof van die gevangenis en tussen 14 en 19 Januarie 1960 is daar 77 gevangenes vanaf Pollsmoor en Malmesbury opgeneem. Alle voorrade wat vir die buitepos op Malmesbury gestoor is, is reeds begin Januarie 1960 deur boere aangery. Begin Februarie 1960 was daar 'n totaal van 157 gevangenes, waarvan 139 plaasarbeid verrig het. Hierdie getal het gestyg tot 308 in Julie 1960 en uiteindelik tot 366 aan die einde van dieselfde jaar, waarvan tussen 220 en 290 daaglik op die plase gaan werk het. Hierdie getal het gestyg tot 530 in 1988, wat hoofsaaklik uit kleurling mans bestaan het, asook enkele swart gevangenes.

Daar is 16 bewaarders toegesê vir hierdie gevangenis. Van hierdie 530 gevangenes het 468 elke dag uitgegaan. Sodoende het daar by hierdie buitepos gesamentlik sewentig tot tagtig duisend eenhede/gevangenes per jaar uitgegaan met slegs 'n komma nul

persentasie ontsnappings. Boere voer aan dat die hele “trick” was hoe die boer met die gevangene gewerk het.

Die staat het fondse beskikbaar gestel om die daaglikse bedryf te verseker, byvoorbeeld klere en skoene vir die gevangenes, salarisse vir die bewaarpersoneel en skoonmaakmiddels. Hierteenoor het die boerevereniging onderneem om benewens die geboue, ook die terrein te onderhou, fondse te voorsien vir nodige gereedskap en die daarstelling van ’n voertuig vir die vervoer van gevangenes en die personeellede.

Aanvanklik was daar ongeveer 15 aandeelhouders, maar hierdie aantal het toegeneem soos die boeregemeenskap gegroei het. Vervolgens het elke lid ’n vasgestelde aandeel gehad met gepaartgaande aantal gevangenes, wat slegs vermeerder of verminder kon word ooreenkomstig die toename of vermindering van die totale aantal gevangenes. Boere het elke maand hul bedrag aan die sekretaris van die gevangenis betaal. Boere kon aandele hê by meer as een buitepos en kon ook op meer as een direksie dien.¹⁰ Soms het die “groot boere” met meer grond, meer gevangenes gekry as die kleiner, sogenaamde “hoer boertjies”.

By Riebeeck-Wes het die verhouding gewissel 4 - 6:1, dit wil sê vir elke gevangene het ’n boer 4 tot 6 aandele gehad. Aanvanklik moes elke boer aansoek doen om die getal wat hy wou hê, waarna ’n lys van al die boere met versoeke opgestel is. Dan is bepaal hoeveel elkeen sou kry. Indien ’n boer byvoorbeeld vir 12 gevangenes aansoek gedoen het, sou hy dalk net 10 kon kry, want dit is al wat beskikbaar was. Indien getalle sou toeneem, kon hy dalk nog een of twee bykry. So byvoorbeeld het “Oom Attie Vlok” met net 4 begin, maar met 24 geëindig.

Elke oggend is die bandiete by die tronk opgelaai, waar hulle aangetree het en geïnspekteer is deur die boer. Daarna het hulle op die lorrie geklim of saam geloop na die onderskeie plase. Elke boer se gevangenes het ’n vasgestelde staanplek gehad

¹⁰ Elke buitepos het volgens ’n ander stelsel gewerk: waar ’n getal aandele by een gelyk was aan die aantal gevangenes, het dit by ’n ander geen verband gehou met die hoeveelheid gevangenes nie.

waar hulle elke dag aangetree het, en hulle was genommer: “span een”, “span twee”, ensovoorts.

Slegs die boeregemeenskap het toegang tot gevangene arbeid gehad aangesien dit uitsluitlik vir daardie doel daargestel is. Aan die begin was daar geen norm van die tipe gevangene wat mag uitgegaan het na die plase toe nie. Malmesbury was die opname-sentrum. Sodra die gevangene se straf opgelê is, het hy hierheen gekom. Volgens een van die boere het “Oom Vlok” al die “rowwe” gevangenes gekry, onder andere ’n moordenaar en verkragters.¹¹ Na die 1970’s is ’n norm vasgemaak wat bepaal het dat hierdie tipe gevangene nie na die buitepos gestuur word nie.

Hierdie omgewing se boere voel dat hierdie stelsel vir hulle en vir die staat ’n groot uitkoms was. Daar was nie genoeg plek om gevangenes in Suid-Afrika aan te hou nie, terwyl boere ’n tekort aan arbeid gehad het. Sodoende is in beide se behoeftes voorsien. Volgens die boere het gevangenes van die Kaap af gekom waar hulle heeldag niks in die tronk gedoen het nie, maar met hul verblyf by die buitepos is hulle konstruktief besig gehou en verskeie vaardighede aangeleer, soos byvoorbeeld snoei (bome en wingerd) en bou (alhoewel hulle nie veronderstel was om enigins met bouery of messelary te help nie).

Daar was glo ’n goeie verstandhouding tussen boere en die gevangenes. Boere het laasgenoemde aangespoor om elke dag te kom werk, deur aan die einde van die week vir elkeen, wat die volle week gewerk het, suiker en twak te gee. Op Woensdag het die bandiete hul eerste pakkie twak gekry, en Saterdag die volgende een. Daar is elke dag gewerk, behalwe Kersdag en Nuwe Jaar. Indien ’n boer sou weggaan op vakansie, het hy sy naam ingegee en sy spanne kon dan uitgeplaas word by ander boere wat dalk ’n ekstra “hand” nodig gehad het. Gedurende pluktyd het daar nooit gevangenes weggebly nie, want volgens die boere het die gevangenes hulle dan trommeldik geëet aan die vrugte so tussen die plukkery deur. Die boere glo verder dat die verstandhouding met die bandiete goed was en as hulle “soos mense” behandel is,

¹¹ Alhoewel dit ongelooflik lyk, is dit só aan my meegedeel.

het hulle selfs onder mekaar gestry om by die “menslike” boer te gaan werk. Boere sê dat as jy goed na “jou mense” gekyk het, het hulle goeie werk gedoen en sommige boere het selfs aangevoer dat dit vir hulle ’n “plesier” was om gevangenes daar te hê. Verskeie boere het vertel hoe gevangenes na hul vrylating kom vra het vir ’n permanente werk en blyplek en so het baie aangebly.

Daar was slegs enkele gevalle van onrus of opstande en dit was hoofsaaklik as gevolg van bendebedrywighede, wat veral in die vroeë 1950’s en 1960’s baie aktief was.

Ontvlugtings was egter ’n probleem en op een stadium gedurende die laat 1960’s, het Riebeeck-Wes die meeste ontvlugtings gehad. Dit was die “koppie” se primêre taak om te sorg dat daar nie ontvlugtings was nie, maar al wat hy by hom gehad het, was ’n fluitjie. Boere sê dis ’n bestuuring dat daar nie meer mense uit die tronk ontsnap het nie, al was daar gemiddeld tussen ses en tien ontvlugtings per jaar. Met die nuwer norm van gevangenes wat in die 1970’s aangeneem is, het daar steeds van die “ou, rowwe” bandiete agtergebly, terwyl die nuwe “petty” gevangenes met ’n korter gevangene tydperk (tot maksimum van 8 jaar) ingeneem is. Dit het aanleiding gegee tot die totstandkoming van bendes - die “oues” teen die “nuwes”. Opstande is meestal beheer deur die kommandement se lede, asook die polisie se onluste eenheid.

Op 31 Desember 1988 het die staat hierdie buitepos oorgeneem van die boere teen ongeveer R1,4 miljoen. Bedrae aan die onderskeie boere het verskil. Die Riebeeck-Wes buitepos sou reeds aan die einde van 1987 sluit, maar met behulp van die Suid-Afrikaanse Landbou Unie is boere ’n ekstra jaar kans gegee om alles agtermekaar te kry vir wanneer hierdie vorm van arbeid nie meer tot hulle beskikking sou wees nie. Daar moes nou nog huise vir werkers op plase gebou word en na hierdie een jaar grasia is gevangene arbeid finaal op 31 Desember 1988 uitgefaseer.

Riebeeck-Wes funksioneer vandag as ’n staatsgevangenis met ongeveer 400 gevangenes.

2.2. Obiqua

Die gevangenis is geleë langs die Tulbagh-Winterhoek teerpad, een kilometer noord van Tulbagh. Die oorspronklike grond het geval onder die plaas Kruys Valley, no. 187 wat aan 'n ene Chris Kreinau behoort het. Die grond bestaan uit 16 hektaar vir boerderybedrywighede en 5,3 hektaar vir geboue. (Sien foto 21 in Bylae 3.)

Die Obiqua gevangenis kry sy naam van die Obiquaberge aan die westekant van die Tulbaghkom. Hierdie streek is bekend vir sy wingerd en vrugteverbouing en ons vind hier ook saai- en veeboerdery, inmaakvrugte en pruimedante. Voor die stigting van die gevangenis was die produksie van vrugte en wyn in hierdie omgewing baie klein in vergelyking met vandag se tonnemate. Ook het Tulbagh uitgebrei met pruimedante en voorsien vandag 80 % van Suid-Afrika se oes. Volgens die gemeenskap is hierdie ontwikkeling in 'n groot mate te danke aan 'n bron van gereelde tronk arbeid aan die boere. Daarsonder sou die landbou hier, met betreklike klein boerdery-eenhede in uifers moeilike terrein, waarskynlik nie so ontwikkel het nie.

Dit was by geleentheid van 'n gewone ledevergadering van die Tulbagh Boerevereniging in 1954, dat die probleem van onvoldoende plaasarbeiders deur 'n ene Mnr. Johan Muller ('n plaaslike boer en prokureur) aangevoer is, met spesifieke verwysing na gevangenisarbeid. 'n Komitee van ses is benoem om die moontlikheid van die stigting van so 'n buitepos te ondersoek. Die eerste doel was om drie van die vier buiteposte wat op daardie tydstip in die Boland gefunksioneer het, te besoek om die boere op hoogte van sake te bring. Die komitee het toe die plaastronke by Rawsonville, Simondium en Paardeberg besoek, waarvan laasgenoemde op daardie stadium die enigste instansie was waar swart gevangenes met onbepaalde vonnisse, die sogenaamde "bloubaadjies", gebruik was. Volgens getuienis het die volgende na vore gekom hierdie ondersoek:

1. Die belangrikheid van 'n geskikte perseel ten opsigte van ligging, grootte van die oppervlakte vir uitbreidings, water- en kragvoorsiening.

2. Die belangrikheid van absolute mag aan die Bestuur soos bepaal deur 'n deeglike konstitusie.
3. Die finansieëring van die skema met nadruk op die verkryging en administrasie van die kapitale lening wat aangegaan moet word.
4. Die aangaan van 'n bindende kontrak met elke aandeelhouer ten opsigte van sy verpligtinge teenoor die vereniging.

'n Gunstige verslag is aan die Boerevereniging voorgelê wat die groenlig vir die onderneming gegee het.

Die volgende stap was om die Kommissaris van Gevangenis, Mnr. Victor Verster, in Pretoria te gaan spreek om sy toestemming te verkry. Nadat 'n bestelling en onderhoud gereël is, is drie van die komiteelede gedurende 1956 per motor na Pretoria. Die doel van die besoek is dadelik gestel en die lede het verneem dat daar talle soortgelyke versoeke reeds uit die Boland ontvang is. Mnr. Verster het aangevoer dat, indien hy die aard van die besoek sou geweet het, hy hulle al die moeite kon gespaar het. Hy het glo verwys na die oorvol gevangenis, maar die tekort aan geskikte gevangenes. Toe die lede hom egter meegedeel het dat die boere by Paardeberg baie tevrede was met die “bloubaadjies”, was hy glo aangenaam verras, maar het terselfdertyd benadruk dat dit slegs 'n proefneming was.¹² Die onderhoud was vinnig verby en die afgevaardigdes moes terugkeer sonder enige belofte.

Vroeg in 1957 is onverwags verneem dat Mnr. Verster die komitee, wat hom genader het in verband met die buiteposte, wou spreek. Op daardie dag was daar sewe afsonderlike boereverenigingskomitees bymekaar in die Ou Hooggeregshofgebou in Kaapstad. Die vereniginglede is meegedeel dat daar toestemming verleen sou word om vyf tronke op te rig. Die komitees wat reeds volmag van “hul” boere gehad het, sou voorkeur geniet. 'n Paar komitees het dadelik 'n kort vergadering aangevra om te kookus en uiteindelik het Ceres en Buffeljagsrivier ook gekwalifiseer.

¹² Die boere het aangevoer dat “min het ons geweet dat dit juis ons buitepos sou wees wat jare later met ‘bloubaadjies’ sou opereer”.

Daarna het sake by Obiqua vinnig ontwikkel. 'n Konstitusie is in medewerking met Mnr. Sas Fick van Theron, Humphrey en Fick van Worcester opgestel. Uit sy ondervinding as ouditeur van die buitepos by Rawsonville, was sy bydrae hier van uiterste belang. Aandele is aan 33 boerelede uitgereik, waarna slegs 10 % van die beraamde kapitale belegging gedeponeer is. Na deeglike ondersoek van verskillende terreine, is die huidige perseel aangekoop, naamlik 25 morg teen R40 per morg. Die nodige hoeveelheid water is afgekoop van die plaas Kruisvallei teen R5 000. Die keuse het op hierdie perseel geval omdat dit net buite die munisipale grense geleë is en alle fasiliteite soos winkels, skole en dergelike geriewe binne maklike bereik van die personeel sou wees. Met die inspeksie van die terrein was Mnr. Verster in alle opsigte tevrede, veral met die leiklip onderlaag vir fondamente.

Gedurende 1959 het hierdie buitepos uiteindelik tot stand gekom en is die eerste gevangenes opgeneem. Hulle is egter eers met aanvang 1960 uitgestuur na boere. Ook in hierdie geval het die regering gevangenis personeellede se lone betaal, terwyl die boerevereniging onderneem het om die gevangenisgeboue (vir 230 gevangenes), asook die kwartiere vir die gevangenis personeel op te rig. Laasgenoemde het 6 blanke woonhuise en 7 huise vir kleurlingbewaarders behels. Na beraming was die oorspronklike kapitaalluitleg R162 300 vir geboue, R2 990 vir grond en R15 300 vir toerusting. Uit die onderhoude het dit geblyk dat kapitaalluitgawes sedert die oprigting onder andere R220 000 ingesluit het vir modernisering en bedryfsuitgawes van gemiddeld R54 570 per jaar.

Weens die wêreld opinie ten opsigte van gevangenisarbeid was plaaslike finansiële instansies sensitief daaroor, maar die vereniging het wel die nodige kapitaal in die vorm van 'n lening by Ou Mutual gekry. 'n Paar jaar later is daar egter gunstiger voorwaardes by Boland Bank gekry, en daar is oorgeskuif na hulle. Waar moontlik is besparings aangebring, soos byvoorbeeld met die argiteksfooie, deurdat dieselfde grondplan as by ander buiteposte gebruik is. Die kostes vir die vervoer van die gevangenes (deur die boere betaal) tussen die buitepos en hul plase het op R76 440 per jaar te staan gekom. Boere het ook onderneem om hul eie wagte ("koppies") te

voorsien. Aanvanklik was daar net 6 aandeelhouders, met een aandeel gelykstaande aan een bandiet, maar die aantal aandeelhouders het gou tot 38 gestyg.

Obiqua het aanvanklik onder die Paarl se bevelsarea gefunksioneer, maar in 1961 het dit 'n afsonderlike bevelsarea geword. Die boere voer aan dat die hoof, opperbewaarder Giel Claassen, 'n uiters bekwame en simpatieke persoon was en selfs deur Mnr. Verster geloof is as een van sy bekwaamste beamptes waaroor hy destyds beskik het. Daar was aan die begin 13 bewaarders wat beheer moes uitoefen oor gemiddeld 400 gevangenes.

Die meerderheid het bestaan uit swart, langtermyn gevangenes met 'n toename van kleurling gevangenes in latere jare. Die boere wou egter nie kleurlinge hê nie, aangesien die meeste volgens hulle van die Kaap afkomstig was en dit maklik was vir die "skollies" om weg te loop. Die swart gevangenes was volgens hulle ook beter werkers. Soveel as moontlik is elke dag op die plase uitgeplaas waar hulle hoofsaaklik algemene plaaswerk verrig het. Boere het gesê dat hulle maar so skelm-skelm van bandiete gebruik gemaak het as messelaars en bouers en dat hulle goeie ambagsmanne was. Bandiete is soggens sewe uur reeds uit en om 16h30 moes hulle terugwees, met vyfuur as spertyd. Benewens die boere, het die landdros ook toegang gehad tot gevangene arbeid. Hy het so 4 op 'n keer gekry en het nie vir hul arbeid betaal nie.

Daar is vandag 'n gevoel onder die boere en bewaarders dat die inrigting ook baie bygedra het tot onderlinge samewerking in die gemeenskap. Soggens voordat die gevangenes opgelaai is, was daar gewoonlik groot gesels oor boerdery en sommer alledaagse dinge, wat beslis 'n gevoel van samehorigheid onder die boere en gevangenispersoneel gekweek het. Die samewerking tussen die tronkpersoneel, bestuur van die boerevereniging en boere was die waarborg van die sukses van hierdie onderneming. Boere het glo hul werkers goed behandel en bandiete onder andere met tabak, vleis en groente voorsien. Hulle het ook wyn gekry (die dopstelsel) maar dit het groot "oorlog" by die departement veroorsaak en is later verbied.

Die monitorstelsel was ook hier in werking en hierdie meer gevorderde gevangenes het byna almal op plase aangebly na vrylating.¹³ Die boere sê daar was 'n gevoel onder hulle dat bandiete ook mense is, só gesien moet word en nie net as 'n arbeidsmag nie.

Die modernisering van die tronk het ingesluit die oprigting van 'n saal vir eetparades, godsdiens en sportfasiliteite. Die gevangenes het 'n saal vir T.V. kyk gehad, maar geen ander fasiliteite nie. Een film per maand is vir die gevangenes gewys. Saans is die radio ook aangeskakel tot 21h00. Die boerevereniging het ook mettertyd die sportfasiliteite uitgebrei.

Die tronk was nie veronderstel om elke dag dieselfde gevangene vir dieselfde boer te stuur nie, want die departement wou nie hê dat mense te lank op een plek werk nie. Gevolglik sou hulle dan al die “tricks” agterkom en begin “eie raak” met die plaasmense. Hierdie beleid dat spanne moes ruil, het kwaai teenkating van die boere gekry omdat hulle gevoel het dat hulle nou al die tyd spandeer om een gevangene spesiaal op te lei in 'n rigting en net as hy begin touwys raak, moes 'n ander boer hom kry. Die owerhede was ook nie baie ten gunste daarvan dat vrygelate bandiete op plase aanbly nie, aangesien hulle bekend was met die plaas, steeds kontakte binne die tronk gehad het en kon help met smokkel.

Ontvlugtings van bandiete (gemiddeld 6 per jaar) het groot ontevredenheid onder die gemeenskap veroorsaak. Indien daar 'n ontvlugting was, is almal op plase gewaarsku. Daar is slegs een keer 'n moord gepleeg deur 'n ontsnapte gevangene. Hy het 'n ou egpaar aangeval en die man is vermoor. Ontvlugtings was vir die owerheid 'n kopseer, veral rondom Kersfees wanneer hulle toegeneem het. Wanneer inbrake in die nuus was, is die departement in 'n “slegte lig” gestel en het die gevangenis 'n “slegte naam” gekry. Meeste van die ontvlugtings het egter op die plase gebeur aangesien dit moeilik was vir die “koppie” om die hele tyd na 6 gevangenes te kyk. Strenger

¹³ Daar is byvoorbeeld op een boer se plaas steeds 'n oud-monitor wat afgetree en diep in die negentigs is.

maatreëls is mettertyd by alle buiteposte ingestel. Onder andere is bewaarders van hulle poste onthef en boere aangekla.

Onrus in die gevangenis was hoofsaaklik as gevolg van bendebedrywighede. Daar was 'n definitiewe rangstruktuur en bakleiery het gewoonlik ontstaan oor geld, tabak en "wyfies". Hierdie situasies is gewoonlik gehanteer met die minimum dwang.

Aan die einde van 1988 is die buitepos deur die staat oorgeneem en is gevangene arbeid finaal gestaak. (Sien korrespondensie in Bylae 19 en 20.) Die bestuur se vraagprys vir die grond was R250 000, vir die geboue R4 miljoen en R25 000 vir toerusting. Dit is bereken volgens die markwaarde op daardie stadium. Die boere het staatshulp verlang om die nodige addisionele huise vir die nuwe plaasarbeiders op te rig. Die omvang hiervan is op 267 huise bereken, met 4 vertrekke teen R18 000 per huis wat R4 806 000 beloop het. Aandeelhouders wou hierdie bedrag finansier deur middel van lenings van die staat. Hulle wou verder R10 000 per aandeel uitbetaal word, maar is net R4 500 per aandeel toegestaan. (Sien vrywaringsvorm in Bylae 21.)

Vandag funksioneer Obiqua as 'n regeringsgevangenis. Gevangene arbeid is beskikbaar vir privaatpersone op die dorp, asook vir staatsinstellings, soos die munisipaliteit en die polisie.

Volgens die gemeenskap het hierdie buitepos 'n belangrike deel tot die ontwikkeling van die landbou in die distrik bygedra. Was dit nie vir die gevangene arbeid gedurende die aardbewing van September 1969 nie, sou die boerdery baie nadelig getref gewees het. Al die plaasarbeiders, bestuurders en eienaars was vir maande sonder huise en betrokke by die heropbou van die geboue op die plase. Die arbeidsmag wat die gevangenis in hierdie tyd verskaf het, was van ontskatbare waarde. Volgens die boere was die landbou in hierdie omgewing altyd geknou weens 'n tekort aan arbeid, maar die Obiqua gevangenis was 'n belangrike en stabiele bron van arbeid en sodoende kon ontwikkelings en uitbreidings aangepak word wat andersins nie moontlik sou wees nie.

Daar is selfs aansoek gedoen om die buitepos uit te brei, maar in die lig van die internasionale politieke klimaat, het niks hiervan gekom nie.

2.3. Warmbokveld

Die Warmbokveld gevangenis is geleë langs die Ceres-Karoo-pad, 3 kilometer buite Ceres en vandag regoor die swart woonbuurt, Nduli. Die perseel het oorspronklik behoort aan Mnr. Jan Zulch en dit het deel uitgemaak van sy plaas "Tweefontein". 'n Gedeelte van "Stukkie Wit" (wat een deel van die oorspronklike plaas was) is deur die boerevereniging oorgekoop en aan die regering geskenk met die oog op die bou van die gevangenis.

Ceres is bekend vir vrugteverbouing. Boere beweer dat vrugte reeds sedert 1907 regstreeks na die buiteland uitgevoer is, maar dat die voltooiing van die spoorlyn tussen Ceres en Wolesley in 1912 die vervoer van sagtevrugte verbeter het en dat vrugteverbouing toe tot sy reg gekom het. Die Ceres-distrik is tans die grootste sagtevrugte verbouende gebied in Suid-Afrika. Vrugte sluit hoofsaaklik in pere, appels, perskes (nectarines) en daar is op 'n kleiner skaal koring-, melkbees-, hoender- en veeboerdery. Ceres-vrugtesap word hier gemaak, asook Liquifruit en Fruittree.

'n Groot behoefte aan 'n tronk het by die boerderygemeenskap ontstaan reeds gedurende die vroeë 1950's. Die buitepos is egter eers in 1961 voltooi. Daar was gemiddeld 600 bandiete. Die gevangenes was swart en bruin en daar is gemiddeld meer as 200 per dag uitgestuur plase toe. Daar was altesaam 11 bewaarders. Hierdie buitepos het aanvanklik onder die Worcester-kommandement geval en het eers vanaf 1995 as 'n afsonderlike bevelsarea begin funksioneer.

Die regering het weereens gesorg vir salarisse van personele en het in die fisiese behoeftes (soos kos) van die personeel en gevangenes voorsien. Die boerevereniging het op hulle beurt onderneem om te sorg vir die grond, oprigting van geboue en instandhouding van die terrein, asook die verskaffing van water en elektrisiteit. Aan

die begin was daar net enkele aandeelhouers, maar getalle het geleidelik gestyg tot 'n maksimum van 28 lede, vroeg in die 1960's. Namate uitbreidings plaasgevind het, is meer arbeid benodig. Die aantal gevangenes wat aan elke boer toegestaan is, is volgens sy hoeveelheid aandele bepaal. Vir elke 5 bandiete moes die boer 1 koppie hê en sommige boere het 4 tot 6 sulke koppies gehad. Die boere het baie vertroue in hulle gestel.

In die Ceres distrik is daar met verloop van tyd begin om bandiete te selekteer en net gevangenes met ekonomiese misdrywe is uitgestuur na plase toe. Bandiete wat skuldig was aan misdade soos kindermishandeling of -molestering, onsedelike aanranding en strafbare manslag, is uitgesluit. Bandiete is gebruik vir plaaswerk, insluitend vrugte gepluk. Dit het volgens 'n kaartstelsel gewerk waarvolgens elke sak wat gepluk is, op 'n kaartjie aangeteken is om telling te hou van die hoeveelheid sakke wat elkeen pluk. Dit is gedoen om te voorkom dat die gewone plaaswerkers die bandiete misbruik. Bandiete kon nie gebruik word vir gespesialiseerde werk nie, aangesien dit deur die regeringsreëls verbied is. Hulle was nie veronderstel om met gevaarlike masjienie te werk, te help met bouwerk of trekker te ry nie.

Volgens die boere is bandiete goed behandel. Hulle is selfs vergoed. Byvoorbeeld, vir elke 100 uie wat uitgetrek is, het hulle 15c ontvang. Hulle is ook in die vorm van tabak en suiker vergoed, aangesien hulle nie kontant in die tronk kon inneem nie. Op 'n stadium het die Ceres munisipaliteit ook toegang gehad tot gevangene arbeid. Bandiete wat nie deur die boere benodig is nie, kon deur privaat persone gehuur word.

Soggens is die gevangenes reeds vanaf sewe uur deur die boere opgelaa. Hulle moes vieruur terug wees. Bandiete wat bedags in die tronk agtergebly het, is besig gehou deur onder andere in die tuine van die buitepos te werk. Vanaf 1984 het die departement begin om gevangenes op te lei in spesifieke rigtings, soos byvoorbeeld motorherstelwerk.

Terwyl die buitepos bestaan het, was daar nooit gevangenes opstande nie. Bakleiery tussen gevangenes onderling het wel voorgekom, maar dit is deur die personeel beheer. Bandiete het ook gereeld ontsnap van die plase, maar is meestal vinnig weer gevang.

Gedurende 1987 is hierdie buitepos gesluit en is dadelik omskep in 'n gewone tronk. (Sien foto 22 in Bylae 3.) Gevangene arbeid word vandag nog gebruik deur die munisipaliteit en privaat persone, maar nie vir plaaswerk nie.

In 1988 is die res van “Stukkie Wit” verkoop aan plaaswerkers, om hulle te help om meer selfversorgend te raak. Byna 80 % van die nuwe eienaars is voormalige “koppies”.

2.4. Dwarsrivier

Dwarsriviergevangenis is geleë aan die voet van die Mosterthoekberge by Wolseley, op die roete langs die Romansrivier. Die Wolseley distrik is ook bekend vir wingerdverbouing (wyn) en sagte vrugte, soos perskes en pere.

Na vele besprekings en onderhandelings in die laat 1950's met die destydse Direkteur van Gevangenis, Mnr. Victor Verster, is magtiging vir die oprigting van 'n plaastronk verkry. Die perseel waarop die gevangenis geleë is, was deel van die Romansrivierkelder en is gekoop van ene Mnr. Willem Christiaan Conradie (10,0642 morg teen £660). (Sien notule in Bylae 22.)

Hierdie gevangenis, net soos die ander, het sy bestaan te danke aan die beleid van die destydse regering om gevangenisarbeid aan plaasboere te verskaf in ruil vir sekere teenprestasies, soos die verskaffing van infrastruktuur en die instandhouding van die gebouekompleks. Na besprekings onder boerevereniginglede is daar eenparig besluit dat die buitepos huisvesting vir nie minder nie as 300 gevangenes moes bied nie. Die firma Theron, Humphrey en Fick van Worcester, is genader vir die konstruksie daarvan. Daar is vroeg in 1959 begin met die bouery en die buitepos is in 1960 ge-

open. Tydens die opening het Kol. Steynberg glo gewaarsku dat lede nie arbeid wat deur die gevangene van die buitepos verskaf word, as goedkoop arbeid moes beskou nie. Hy het verder aangevoer dat dit gevaarlik sou wees om so iets te noem aangesien die stelsel toe alreeds deur die buitelanders veroordeel is. Dit moes gevolglik slegs as 'n aanvullende bron van arbeid vir die gewone plaaswerk beskou word.

Dwarsrivier buitepos het geresorteer onder die beheer van die destydse Worcester kommandement. Daar was met die opening 16 bewaarders wat ingevolge departementele vereistes ook gereelde besoeke op plase gedoen het. Alhoewel die buitepos vir ongeveer 300 gevangenes gebou is, het getalle soms gedurende seisoentyd tot 600 gestyg, wat uitsluitlik swart, langtermyngevangenes was (hoofsaaklik vanuit die Oos-Kaap). Ongeveer 45 gevangenes het op die terrein agter gebly, wat nie op plase gewerk het nie, waaronder kokke, skoonmakers, siekes en beseerdes was. Die regering het slegs die personeellede se lone betaal en in die daaglikse behoeftes van die gevangenes voorsien.

Die koste vir die boerevereniging het ingesluit die verskaffing van die terrein en oprigting van geboue. Na beraming sou die tronk £60 000 kos, maar uiteindelik het dit op £87 000 te staan gekom, waar onder £11 000 was vir die blanke bewaarders se huise, £2 500 vir buitegeboue en stoepe, £5 600 vir kleurlingbewaarders se woonhuise, £2 000 vir kombuistoerusting, £500 vir bewaardershuise se kombuise, £34 000 vir die tronkgebou en aansienlike bedrae vir die argitek en opmetersfooie, water en opgaardamme. Die tronkgebou was belastingvry, maar nie die woonhuise van bewaarders nie.

Dwarsrivier boerevereniging was geaffilieer by die Wolseley boerevereniging waarop hulle verteenwoordig is deur een lid. Uit die staanspoor is daar besluit dat lidmaatskap van die Dwarsrivier buitepos tot 78 lede beperk sal wees. Daar is ook besluit om 'n jaarlikse subskripsie van alle lede te vorder, vir voorlopige uitgawes. Lede moes ook gewillig wees om gesamentlike en afsonderlik vir die lening wat aangegaan sou word vir die bou van die tronk, te teken.

Uit 'n opname onder die lede het dit geblyk dat die behoefte aan arbeid aansienlik hoër was wat as die buitepos onder normale omstandighede sou kon huisves. Die probleem het nou ontstaan hoe om die gevangenes aan die lede toe te ken. Dit het 'n lang bespreking tot gevolg gehad en daar is besluit dat dit deur 'n kwota-stelsel bepaal sou word. Daar is besluit, dat wanneer die kwotas aan lede toegeken is, daar 'n sekere bedrag per kwota van die lede gevorder sou word. Uiteindelik is daar 274 A kwotas aan al die lede, B kwotas aan 13 lede en C kwotas aan 11 lede toegeken. 'n Kwota-premie van £30 per kwota A en B en £20 per C kwota is van die lede gevorder. 'n A kwota was die reg op een gevangene per dag wat betref die eerste 274 beskikbare gevangenes. 'n B kwota was die reg op die volgende 13 gevangenes beskikbaar nadat 274 gevangenes uitgegee is en 'n C kwota was die reg op die volgende 11 beskikbare gevangenes nadat 287 uitgegee is.

Alleen lede kon kwotas hou en die reg het verval saam met lidmaatskap. 'n Kwota of kwotas het aan 'n lid die reg verleen om beskikbare arbeid te gebruik, met dien verstande dat die bestuur diskresie oor die toepassing van die kwotasstelsel behou het. 'n Lid wat geen kwota gehou het nie, was alleenlik geregtig op arbeid nadat in die behoefte van kwotahouers voorsien is. Kwotas is verkry deur aansoek by die bestuur te doen. Hulle kon ook kwotas aan enige persoon weier sonder om redes te verstrek. Die bestuur kon ook van tyd tot tyd hoër premies hef.

'n Eenparige besluit is geneem dat 'n lid 12 ondertekende tjeks aan die bestuur moes gee vir sy gevangenes se betaling, sodat die bedrag verskuldig, elke maand net ingevul kon word. Lede is vervolgens in agt groepe gedeel. Gevangenes is volgens die groep se kwotas aan hulle toegeken. Die groepleier moes in samewerking met sy lede, gevangenes verdeel. Wanneer 'n groep nie werk vir sy gevangenes gehad het nie, is die bestuur in kennis gestel en die arbeiders kon onder die ander groepe verdeel word.

Lede is ook verplig om deur die verloop van 'n jaar 60 % van hulle kwota te gebruik. In 1960 is daar besluit om kwotas te verander. B kwotas het A kwotas geword, terwyl C kwotas verval het. Daar was ook nie-kwota lede wat dieselfde moes betaal vir die

gebruik van gevangene arbeid. Ekstra gevangenes is pro-rata aan die verskillende wyke waarin boere deur die vereniging ingedeel is, toegeken.

Daar is verder bepaal dat indien 'n lid laat sou wees met die afhaal en terugbring van sy gevangenes, hy 'n waarskuwing sou kry. Met die tweede oortreding sou die lid die gevangenes een uur later kry, en met die derde oortreding twee uur later en met 'n verdere oortreding 'n halfdag later. Indien 'n lid twee spanne op 'n slag gehad het en 'n ontvlugting het plaasgevind, was dit die diskresie van die opperbewaarder om te bepaal of dit nalatigheid van die lid was of nie. As dit so was, kon hierdie lid nie die volgende jaar 'n ekstra span kry nie. Indien 'n ontvlugting van 'n lid se gereelde span plaasvind het en nalatigheid bewys is, kon die lid vir 'n volle week geskors word.

Die sekretaris van die boerevereniging was die sentrale persoon in die beheer van die stelsel. Alle reëlins in verband met die gebruik van kwotas moes met hom/haar uitgeklaar word. Boere het dikwels sonder die wete van die sekretaris bymekaar spanne "geleen". Dit is as 'n probleem deur die owerhede beskou omdat daar in sulke gevalle minder beheer oor die gevangenes was. Nogtans het dit gebeur dat gedurende seisoentyd nie altyd genoeg gevangenes beskikbaar was nie en het boere van swart trekarbeiders gebruik gemaak om hul arbeid aan te vul.

Die boerevereniging het gereeld verbeterings en herstelwerk aan die plaastronk onderneem. In Augustus 1963 is byvoorbeeld besluit om 10,9 morg bykomstige grond aan te koop (teen R140 per morg) met die oog op 'n groentetuin. Gedurende 1964 is ook die badkamers in die selle opgeknop. Opgraderingskoste in 1986 alleen het bykans R1 miljoen beloop.

Gevangenes het gewone plaaswerk gedoen en volgens die boere heelwat geleer. Boere is verantwoordelik gehou indien gevangenes in hul werk beseer is. Bandiete is soggens reeds sewe uur opgelaai en is vyf uur terugbesorg by die gevangenis. Daar is elke weeksdag en Saterdag gewerk, behalwe op Saterdag voor Kersdag, Kersdag self en Nuwe Jaar. Geen ander instansies het toegang tot hierdie arbeid gehad nie.

Opstande was hoofsaaklik die oorsaak van bendebedrywigheid, maar ook polities gemotiveerd. Aan die begin was daar nooit werklik probleme nie, maar mettertyd het voorvalle wel toegeneem. Personeellede het aangevoer dat dit verband gehou het met veranderings in die politieke klimaat. In 1981 het die eerste volwaardige opstand plaasgevind. Bewaarders het gevangenes “bygekom” om geweld te onderdruk.

Eertydse bewaarders voer ook aan dat ontsnappings nie ’n groot probleem was nie. Generaal Steyn het boere en tronkpersoneel geloof vir “goeie samewerking met die personeel en die departement in die algemeen, aangesien min moeilikheid by die buitepos ondervind word”.

Boere sowel as destydse bewaarders voel dat die buitepos ’n goeie doel gedien het. Gevangenes was nie ledig nie en is gesien as ’n vorm van rehabilitasie aangesien gevangenes elke dag met die buitewêreld in aanraking gekom het.

Reeds in Februarie 1972 het die sentrale buiteposkomitee ’n vergadering met die Minister van Landbou, Mnr. Uys, gehou insake die moontlike sluiting van alle buiteposte. Daar is beswaar van die Amerikaanse regering teen tronkarbeid ontvang omdat die VSA se grondwet dit nie toegelaat het om produkte in te voer wat deur middel van gevangene arbeid geproduseer is nie. Aangesien die Suid-Afrikaanse regering handel wou behou, is daar besluit om die buiteposte te sluit. Ná hierdie onderhandelings, is daar egter ’n komitee benoem wat verder met die Kabinetskomitees sou onderhandel. Gevolglik het buiteposte nie dadelik gesluit nie.

In 1986 was daar egter ’n beslissende, stormagtige vergadering tussen die Minister van Landbou, Greyling Wenzel, en 30 verteenwoordigers van die onderskeie buiteposte. Daar is finaal besluit dat gevangene arbeid tot ’n einde moes kom. Waardasies van buiteposte is gemaak en daar is besluit dat Dwarsrivier moes oop bly as ’n gewone gevangenis. Daar was ’n wedersydse gevoel dat dit ’n baie billike ooreenkoms was. Die boere wat ’n aandeel in die buitepos gehad het, het ’n redelike bedrag gekry as kompensasie en die Regering op sy beurt ’n tronk teen ’n billike prys.

In 1988 is Dwarsrivier oorgedra aan die Departement Korrektiewe Dienste. (Sien foto 23 in Bylae 3.)

2.5. Hawequa

Die Hawequa gevangenis is ongeveer twee kilometer buite Wellington geleë op die Hexberg Wegpad. In hierdie omgewing word daar hoofsaaklik met wyn- en tafeldruiwe en vrugte geboer.

'n Behoeftige gedurende die 1950's ontstaan onder die boeregemeenskap om 'n gevangenis te bou, om sodoende gevangenisarbeid beskikbaar te kry. Dit sou nie noodwendig 'n goedkoper vorm van arbeid daarstel nie, maar wel 'n meer konstante bron daarvan, volgens die boerevereniging. Mnr. T. Malan, van die plaas Versailles, het die aansoek om die oprigting van die kompleks aan die destydse hoof van die Paarl Gevangenis, Kolonel Steynberg, oorgedra. Die nodige motivering is ingedien en kort voor lank kon die boeregemeenskap begin met die beplanning van die gevangenis. Bepaalde probleme het ontstaan oor die ligging, aangesien die gemeenskap van Wellington nie die gevangenis binne die munisipale area wou hê nie. (Sien dokument van Wellington Munisipaliteit in Bylae 23.) Die stadsraad het in 1957 eenparig besluit om die voorgestelde oprigting van hierdie inrigting, teenaan 'n blanke woonbuurt, teen te staan. Op 'n vergadering in November van daardie jaar, is die volgende besluit:

1. om in beginsel die boeregemeenskap, wat hulle daarvoor beywer, te steun met die bou van 'n plaastronk;
2. om die belanghebbendes van die boeregemeenskap te versoek om nie die plaastronk op die grense van die munisipaliteit op te rig nie;
3. die voorgestelde plek van die tronk grens aan die munisipale area en sal sodoende die morele, maatskaplike en materiële belange van die inwoners van daardie deel van Wellington, asook die hele gemeenskap, ernstig benadeel;
4. om 'n dringende beroep op die belanghebbendes van die boeregemeenskap te maak om nie 'n plaastronk op hierdie area te bou nie.

Die boeregemeenskap en die munisipaliteit het na etlike onderhandelinge hul geskille uitgestryk en daar is begin onderhandel met Mnr. R. Marais van die plaas Onverwacht, en Mnr. M. Louw van die plaas Hexberg. Elkeen van die twee boere het elk 3 morg grond verkoop vir die oprigting van die gevangenis. In 1959 het die bouers Holtzhausen en Hugo die gevangenis vir ongeveer R300 000 gebou. Twintig bandiete van die Paarl het gehelp om die terrein in orde te kry.

Aandele is deur die Hawequa Buitepos (Koöperatief) Beperk beskikbaar gestel aan 31 aandeelhouders. Die doelstellings van hierdie maatskappy was as volg:

1. Om die werwing van die arbeidskragte te onderneem en aan sy lede beskikbaar te stel deur (a) die aangaan van ooreenkomste met die Departement van Gevangenisgevangenis waardeur bandietarbeid volgens 'n koöperatiewe stelsel aan lede beskikbaar gestel word, en (b) enige ander ooreenkomste wat die verskaffing van arbeidskragte aan lede ten doel het.
2. Om roerende of onroerende eiendom te verkry ten einde die doelstellings van die maatskappy te kan bereik, en om sodanige eiendom, wat nie onmiddellik vir die doelstellings van die maatskappy nodig is nie, van die hand te sit of te verhuur.
3. Om bekwame persone in diens te neem ten einde sy doelstellings te bereik.
4. Om geld vir enige wettige doelstellings van die maatskappy te leen en om vir daardie doel verbande te gee op die roerende en onroerende eiendom van die maatskappy.
5. Om deur aankoop of ander wyse aandele te werf in enige sentrale of federale koöperatiewe landboumaatskappy of sentrale of federale spesiale koöperatiewe boeremaatskappy.
6. Om alle ander dinge te doen wat na oordeel van die Minister van Landbou betrekking het op, of lei tot, die bereiking van bogenoemde doelstellings.

Die aandele wat uitgereik is, was almal van dieselfde klas en dieselfde rangorde. Die nominale waarde van elke aandeel was £1 waarvan een-tiende by aansoek betaalbaar was en die balans in paaiemente. Die aandele is dan ook almal genommer met

stygende nommers, beginnende by nommer een. Aandeel is gesien as persoonlike eiendom van 'n lid en was oordraagbaar slegs met die toestemming en magtiging van die raad van direkteure. Die raad kon ten eniger tyd weier om 'n oordrag goed te keur en te registreer, behalwe waar dit 'n lid was wat sy boerdery verkoop het, of die verteenwoordiger was van die boedel van 'n lid wat oorlede is. Bona fide boere, koöperatiewe landbouverenigings, maatskappye, en spesiale koöperatiewe boeremaatskappye, kon op aansoek by die raad van direkteure lid word van hierdie maatskappy. Elke persoon, vereniging of maatskappy wat lid wou word, moes skriftelik aansoek doen om aandele te bekom en die hoeveelheid daarvan. 'n Lid kon slegs aan die einde van 'n boekjaar bedank en dan ook slegs as hy/sy drie maande tevore skriftelik kennis gegee het, waarvolgens sy/haar aandele as verbeurd verklaar is. Indien lede nie hul arbeid gebruik het nie, kon hulle verplig word om hulle aandele op te gee. Lede moes verder ook 12 tjeks aan die sekretaris gee vir hul maandelikse betalings en het elke maand 'n rekening gekry. (Sien voorbeeld van rekening in Bylae 24.)

Die regering het dieselfde ooreenkoms met die Wellington boere gehad as by die ander buiteposte. Die boere sou voorsiening maak vir die grond en oprigting van geboue (ongeveer R300 000) en die instandhouding daarvan. 'n Lening van £75 000 is vir die doel by SANLAM aangegaan.

In 1961 is ook besluit om 'n landshuis vir die 30 monities te bou waarvoor die koöperasie al die boumateriaal verskaf het. Daar is ook goedkeuring gekry vir die bou van 'n groentestoor en afdak vir motors. 'n Verdere 1,5 morg grond is gedurende 1965 aangekoop van Mnr. D.G. Louw, teen R2 000 per morg, met die oog daarop om nog twee blanke bewaardershuise te bou. Die koste vir die oprigting sou aanvanklik R10 000 beloop, sonder arbeid, maar die uiteindelijke kostes het hierdie bedrag oorskry.

Tydens 'n Sentrale Buitepos Komitee vergadering in 1966 is egter besluit dat:

1. geen verdere huise by die buiteposte gebou sal word nie;
2. dat die bestuur van elke buitepos sal besluit of die bydrae aan die weduwee en weesfonds deur die lede afsonderlik of deur 'n gesamentlike donasie sou wees;
3. dat alle aansoeke van kapitale aard deur die departementele kanale gerig moes word;
4. dat geen arbeid aan persone gegee mag word wat nie lede van die koöperasie is nie. (Hierdie besluit is egter later verander.)

Boere het ook gevoel dat bandiete vergoeding moet kry vir hul werk op die plase en die aandeelhouders was bereid om R1 per maand per gevangene by te dra. Op hierdie tydstip (die middel 1960's) was die getal gevangenes in die tronk baie laag en boere het gesukkel om hul spanne vol te kry.

In 1968 is daar verneem dat die buitepos op De Doorns gaan sluit as gevolg van besware veral vanuit die V.S.A. wat gekant was teen die gebruik van gevangenes op plase, wat vir die uitvoermark produseer. Die De Doorns buitepos was die eerste om in die vroeë 1970's te sluit. Die oorblywende buiteposte het egter onveranderd bly voortbestaan. Eers weer gedurende 1986 het buiteposte se voortbestaan 'n kwessie geword. Daar is in hierdie jaar ook hier 'n brief van die Direkteur-generaal ontvang oor die uiteindelijke sluiting van die buitepos. Gevolglik sou alle buiteposte sluit op regeringsbevel, as gevolg van vrese vir sanksies vanuit die buiteland.

Hawequa het sedert sy stigting onder die beheer van die Allandale gevangenis geresorteer. Die gevangenis is gebou om in die omgewing van 300 gevangenes te huisves, maar getalle het gewissel tussen 300 en 600. Toe getalle hoog was, is daar ongeveer 550 bandiete daaglik uitgestuur plase toe. In 1972 het die aantal gevangenes van 575 na 558 verminder en getalle het toe begin afneem. Toe die slaap op matte uitgefasseer is, kon daar nie meer so baie bandiete aangehou word nie. In 1972 was daar 575, waarvan 335 gevangenes daaglik uitgeplaas is. Aanvanklik was die gevangenes hoofsaaklik kleurlinge, maar later het hulle net ongeveer 40 % van die gevangene populasie uitgemaak, teenoor 60 % swartes, meestal uit die Transkei.

Swart gevangenes is ingebring toe die aantal kleurling gevangenes heelwat verminder het.

Gevangenes het bedags gewone plaaswerk gedoen en in die boorde gewerk, maar kon onder geen omstandighede gebruik word om te messel, verf, trekker bestuur, of met gevaarlike masjienerie werk nie. Boere voel dat hierdie ongeskoolde arbeiders opgevoed is in vlyt en arbeidsaamheid. Daar is elke dag gewerk, behalwe op Goeie Vrydag, Hemelvaardag, Krugerdag, Geloftedag, Kersdag en Nuwe Jaar. (Sien voorbeeld van kennisgewing in Bylae 25.)

Gevangenes het reeds vroeg ontbyt geëet en is elke oggend 06h30 opgelaa, behalwe op Dinsdae, wanneer die siekes eers ondersoek en behandel is. Reëndae is hulle ook eers later uit plase toe. Slegs staatsondersteunde inrigtings het, benewens die boere, toegang gehad tot arbeid, byvoorbeeld die S.A.P. en skole in vankansietye. Indien daar 'n surplus arbeid was, kon privaat persone daarvoor aansoek doen en is hulle partykeer toegelaat om daarvan gebruik te maak. Bandiete kon gedurende die dag soveel vrugte eet as wat hulle wou en hulle het ook tabak gekry. Hulle kon egter net 100 gram tabak inneem tronk toe. Volgens regulasies moes hulle al die kos wat hulle op die plaas gekry het opeet, want niks kon teruggebring geword het nie, aangesien hulle daarmee kon smokkel.

Daar was nooit enige opstande direk teen die staat of teen boere nie, maar wel tussen bendes onderling. Die boere het egter gevoel dat die personeel van die gevangenis baie stenger moes gewees het, veral op Saterdag, wanneer baie van die koppies dronk was. Hierdie bende gevegte was egter betreklik seldsaam en indien daar soggens reeds probleme was, is bandiete nie toegelaat om uit te gaan nie. Opstande is gewoonlik beheer deur traangas en geweld. Bewaarders het vertel dat hulle 'n "carry-on" geslaan het, waarvolgens die hoof kom kyk het hoe die situasie verloop en dan net instruksies gee om met knuppels voor die voet te slaan.

Ontvlugtings het wel voorgekom en vervolgens het die Departement van Gevangenisne die volgende reëling (van toepassing by alle buiteposte) neergelê: (Sien dokument in Bylae 26)

1. indien 'n ontvlugting sou plaasvind vanuit 'n uitverhuurspan, sou die koppie tydelik geskors word afhangende die ondersoek;
2. indien 'n tweede ontvlugting gedurende 'n jaar by een boer plaasvind, sou die bevelvoerende offisier 'n skriftelike waarskuwing aan hom rig;
3. indien 'n derde ontvlugting by hom plaasvind, sal die getal van ses gevangenes per koppie, na vyf verminder word.

Dit het geblyk dat die meeste ontvlugtings gedurende die etenstyd en die tyd van “gaatjiemaak”¹⁴ plaasgevind het. Afgesien van die feit dat die hoof die “koppies” ingelig het oor voorkomingsmaatreëls teen ontvlugtings, is dit van die werkgewer van die koppies verwag om toe te sien dat hulle in beheer van die span op die plaas bly.

Daar was glo 'n “baie goeie verhouding” tussen die boere en die bewaarders en elke jaar is daar 'n afsluitingsfunksie gehou. Die personeel het ook elke jaar kersgeskenke van die boere ontvang. Die boere voel ook dat hulle en die bandiete mekaar verstaan het en daar in die algemeen min probleme was.

Gedurende 1985 het gerugte die rondte gedoen dat buiteposte sal moet sluit, maar vergunning vir nog een jaar is verleen. Die boere het besef dat die uitfassering van die stelsel die Landbou Unie en die regering se wens was. 'n Kontrak is geteken tussen die staat en die vereniging waarvolgens ses maande wedersydse kennisgewing sou geskied om te help om die vereniging se skuld te verminder. In Julie 1987 is nuus ontvang dat die buitepos moes sluit. Gevolglik is die buitepos gewaardeer. Die regering het egter besluit dat daar vir nog een jaar gevangene arbeid beskikbaar sou wees, maar dat die staat se waardasie (R1,6 miljoen) solank uitbetaal sou word.

¹⁴ Wanneer gevangenes die toilet benodig het, is daarna verwys as “gaatjiemaak”.

Aan die einde van 1988 is die Hawequa Buitepos finaal gesluit. Dit is deur die staat oorgeneem en is vandag 'n Korrektiewe Jeugsentrum. (Sien foto 24 in Bylae 3.)

2.6. Buffeljagsrivier

Die Buffeljagsgevangenis is geleë langs die N2, ongeveer 10 kilometer vanaf Swellendam, in die rigting van Heidelberg en George. Hierdie omgewing se boerdery sluit in sagte vrugte, wingerd en saai gewasse, aartappels en pampoene. Daarbenewens word daar ook met vee en melkkoeie geboer.

Daar het reeds gedurende die vroeë 1950's 'n behoefte aan addisionele arbeid by die plaaslike boeregemeenskap ontstaan aangesien boerdery aktiwiteite besig was om uit te brei. Die betrokke staatsinstellings is deur die boerevereniging genader aangesien dit reeds bekend was onder die boere dat die staat te veel gevangenes vir sy beskikbare tronke gehad het. Reeds gedurende 1952 het boere van gevangene arbeid gebruik gemaak vanuit die tronk op Swellendam. (Sien brief in Bylae 27.)

Die boerevereniging sou voortaan bekend staan as die Buffeljagsrivier Arbeidskoöperasie Beperk. In 1958 het die boerevereniging 8 morg grond van Albertus Coetzee gekoop vir die daarstelling van 'n boeretrunk. Daar is 'n lening van £60 000 aangegaan waarvoor alle lede gesamentlike en afsonderlik moes teken. Hierdie bedrag is later tot £74 000 verhoog. Dit sou dan die aanvanklike kostes verbonde aan die buitepos dek (ongeveer R147 970,21).

In 1959 is begin met die oprigting van die buitepos. Daar is 'n ooreenkoms aangegaan tussen die Kommissaris van Gevangenis en die boerevereniging waarvolgens die staat onderneem het om 'n aantal bewaarders vir die beheer van die gevangenes toe te wys en sekere koste in verband met elektrisiteit, brandstof en olie te dra. Die koöperasie het onderneem om die grond en geboue daar te stel. Die geboue het ingesluit woonhuise van blanke sowel as nie-blanke bewaarders en stoorruimte vir gereedskap, rantsoene, hout en steenkool. Verder was die koop verantwoordelik vir

die instandhoudingskoste en moes toesien dat water en sanitasie aan gesondheidsvereistes voldoen. (Sien afskrif van ooreenkoms in Bylae 28.)

Vervolgens sou die voorsiening van bandiete vanaf die Swellendam tronk tot 'n einde kom. Boere wat van hierdie bandiete gebruik gemaak het, moes nou inskakel by die Buffeljagsrivier boerevereniging. Die aandeelhouders was aan die begin sowat 30, maar namate die idee posgevat het en die buitepos ontwikkel is, het die getalle gegroei en was daar uiteindelik 54 aandeelhouders. Aandele was baie gesog en nadat aansoek gedoen is, is 'n aandeel sertifikaat aan elke lid uitgereik. Boere kon ook hulle aandeel verkoop of oordra, byvoorbeeld aan hulle seuns. Aandeelhouders was almal lede van die Suid-Afrikaanse Landbou Unie en gevolglik was die buitepos se geboue vrygestel van belasting. (Sien aansoek om lidmaatskap in Bylae 29, afskrif van 'n aandeel sertifikaat in Bylae 30 en oordag van aandeel-dokumentasie in Bylae 31.)

Reeds in Februarie 1960 word die koöperasie gewaarsku teen moontlike ongunstige publisiteit: "Die voorsitter lees 'n brief voor van Kolonel Brink van die gevangenis kommandement op Worcester, waarin hy baie beleefd en vriendelik vra dat so min as moontlik publisiteit gegee moet word aan die buiteposte. Daar word verdraaiende voorstellings gegee van die buiteposte, dus word die ondernemings bestook met ongunstige kritiek. Dit word dus gevoel, dat hierdie toestand van sake sover as enigsins moontlik moet voorkom word. Die aandeelhouders het deeglike kennis geneem van die inhoud van die brief, en het besluit om aan die versoek te voldoen". (Sien notuleboek-inskrywing van 8 Februarie 1960 in Bylae 32.) Daar is ook aanbeveel dat geen foto's van die gevangenes geneem word terwyl hulle werk nie, omdat dit as "kwaadwillige" propaganda teen die buiteposte gebruik kon word.

Die buitepos is gebou om die minder nie as 300 gevangenes te akkomodeer nie, waarvan 90 % swart (vanaf die Oos-Kaap) en 10 % kleurling gevangenes was. Hierdie getal het egter tot 420 gestyg. Die boere was baie tevrede met die swart gevangenes. Hulle voer aan dat die swart bandiet 'n baie goeie leervermoë gehad het en dat hulle ook vinnig Afrikaans aangeleer het.

Daagliks is gemiddeld tussen 240 en 270 gevangenes gebruik, maar hierdie getal het gewoonlik vermeerder in seisoentyd. Hier het hulle gewone plaaswerk gedoen wat ingesluit het druiwe snoei, perskes pluk, in die melkery en die groentetuine werk. Kort voor lank, sê die boere, was hulle ten volle opgelei en kon self mielies plant en in 'n melkstal werk. Hulle was nie veronderstel om trekker te ry nie, maar diegene wat lisensies gehad het, het die boere laat ry indien dit nodig was. Hulle mag nie in werkswinkels gewerk het, met byvoorbeeld 'n boor of 'n slyper nie.

Die direksie het in oorleg met die opperbewaarder die getal gevangenis wat beskikbaar was, eweredig onder die aandeelhouders versprei. Indien gevangenes nie wou werk nie, moes dit onder die aandag van die hoof gebring word.

Die departement het as beleid aanvaar dat geen gevangene wat by buiteposte tot beskikking van lede van koöperasies en boereverenigings gestel word, aan nie-lede onderverhuur word nie. Wanneer die koöperasies en boereverenigings egter nie van al die arbeid wat tot hul beskikking gestel is, gebruik gemaak het nie, was dit slegs nodig om die hoof van die buitepos vroegtydig in te lig en gevangenes kon dan aan nie-lede verhuur word. Die saagmeule op Swellendam het ook toegang tot gevangene arbeid gehad. Hulle is hoofsaaklik gebruik om hout op te laai. Daar is ook van die bandiete gebruik by die staatsdam.

Die Buffeljagsrivier buitepos het onder die Worcester Kommandement geval. Daar was met die opening van die buitepos 18 bewaarders beskikbaar gestel deur die regering. Daar was onder andere 12 kleurlingbewaarders, waarvan 4 tot die beskikking van boere was.

Opstande het slegs voorgekom as gevolg van bende-bedrywighede en dit was veral oor "wyfies". Boere is nooit aangeval nie, behalwe een keer toe 'n boer deur ontvluggendes vermoor is. Volgens rekords is ook een swart koppie vermoor.

Oor die jare is verskeie verbeterings aangegaan en herstelwerk gedoen. Gedurende 1984 is modernisering vereis deur die departement en daar is drie jaar gegee om die nodige verbeterings aan te bring. Dit totale koste het R265 000 beloop.

Volgens die boere was daar 'n "goeie verhouding" tussen hulle, die personeellede van die gevangenis en die bandiete.

Die moontlike sluiting van die buitepos is in 1972 geopper. In die 1977 jaarverslag word opgemerk: "Gevangene arbeid is geen dwangarbeid nie. Hulle moet opgelei word om weer eendag hulle plek in die samelewing in te neem. In hierdie verband kan aandeelhouders baie behulpsaam wees". Uiteindelik sou buiteposte gedurende 1986 moes sluit. Hierdie uitfassing is in heroorweging geneem. (Sien Bylae 33 en 34.) Uitstel is gegee en gevangene arbeid is uiteindelik in die middel van 1988 gestaak.

Die buitepos is deur die Departement Korrektiewe Dienste oorgeneem en vandag funksioneer dit as 'n staatsgevangenis. (Sien foto 25 in Bylae 3.)

2.7. Paardeberg

Hierdie buitepos is geleë teen die hange van steil heuwels sowat 20 kilometer noord van die Paarl. (Sien foto 26 in Bylae 3.)

Gedurende 1988 is hierdie buitepos omgeskakel in 'n staatsgevangenis. Ongelukkig is toestemming om die perseel te besoek en onderhoude te voer deur die betrokke hoof geweier en derhalwe is daar geen verdere beskikbare inligting nie.

3. Slot

Die gevolgtrekking kan gemaak word dat gevangene arbeid nog altyd problematies was.

Die stelsel van plaastronke in die Wes-Kaap is ingestel vanweë arbeidsbehoefte. Daar was 'n tekort aan arbeid as gevolg van verstedeliking na die Tweede Wêreldoorlog. Terselfdertyd was tronke oorvol en hierdie vorm van desentralisasie het na 'n goeie oplossing vir die staat se probleem gelyk.

Die buitepos-stelsel was eenvormig. Dit was die taak van die onderskeie boereverenigings om te sorg vir geskikte grond en die oprigting van die tronke. Benewens hierdie koste, moes boere ook toesien dat gevangenes daaglik tussen die onderskeie tronke en plase vervoer word. Daar is ook 'n daaglikse loon vir die gebruik van elke gevangene aan die Departement van Gevangenisre betaald. ('n Gedeelte hiervan is aan die gevangene uitbetaald by vrylating.) Gevangenes is ook deur boere vergoed in die vorm van rantsoene. Klagtes van onnet koppies het ontstaan en sedert 1 April 1961 moes boere ook toesien dat hul tydelike bewaarders 'n spesifieke uniform (khaki) dra.

Na afloop van die oprigting is alle tronke aan die Departement van Gevangenisre oorhandig, wat hierdie instellings op eenvormige wyse bestuur het. Dieselfde reëls en wette het by almal gegeld. Die staat was ook verantwoordelik vir die salarisse van die gevangenispersoneel.

Lede van die onderskeie boereverenigings moes aandeel aankoop waarvolgens daar gevangenes aan hulle toegeken is. Detail by sommige boereverenigings het verskil, maar in beginsel was almal dieselfde.

Gevangenes in plaastronke was gewoonlik "A" of "B" groep gevangenes, met kortertermyn vonnisse. Kleurling-gevangenes het aanvanklik die meerderheid van die plaastronk-bevolkings uitgemaak. In latere jare het die swart gevangenes toegeneem. Meningsverskille het onder boereverenigings bestaan oor wie die beste werkers was. Sommige wou nie juis van kleurling-gevangenes gebruik maak nie, omdat (so voer hulle aan) hierdie gevangenes in of naby "hul" omgewings was en dit sodoende vir hulle maklik was om te ontsnap. Aan die ander kant was swart gevangenes gesien as

problematies omdat hulle nie kennis van wingerd en ander landboubedrywighede gedra het nie en daar ook aan die begin probleme ondervind is om te kommunikeer. Met die verloop van tyd het hierdie bedenkinge egter verdwyn.

Een van die grootste probleme was dat getalle in buiteposte nie altyd konstant gebly het nie. Dit was die resultaat van fluktuasie in die totale tronkbevolking in die algemeen. (Sien figuur 4 in Bylae 35.)

Slegs boere wat aandele in hierdie stelsel gehad het was geregtig op gevangene arbeid. Daar is wel enkele uitsonderings waar nie-lede ook van arbeid kon gebruik maak, onderhewig aan sekere voorwaardes.

Uit mondelinge getuienis wil dit voorkom dat ontvlugtings (beide die aantal as konsekwensies daarvan) nie 'n groot kwessie was nie. (Sien figuur 5 in Bylae 36.) Dit wil voorkom asof daar in die buiteposte se geskiedenis slegs enkele aanrandings deur voortvlugtiges was asook twee moorde op boere. Daar is ook een geval bekend waar 'n swart koppie deur gevangenes vermoor is.

Gedurende die laat 1950's/begin 1960's het opposisie teen plaastronke en gevangene arbeid vanuit die buiteland vir die eerste keer na vore gekom. Met die verloop van tyd het teenkanting egter toegeneem. Nogtans is die druk weerstaan tot in die laat 1980's toe die staat, ten spyte van opposisie deur die boereverenigings, besluit het om plaastronke uit te faseer.

Die gevolgtrekking kan gemaak word dat die beëindiging van gevangene arbeid en die sluiting van plaastronke 'n groot probleem vir boere was. Landswyd sou 826 boere geaffekteer word, waarvan 470 in die Wes-Kaap was. (Duggan, 1986.)

Met die uitfassing is boere gekompenseer vir al hul uitgawes sodat hulle in effek vir baie jare gratis arbeid tot hul beskikking gehad het. Daar is reeds twee jaar voor die finale afskaffing van gevangene arbeid begin met alternatiewe reëlins en die bou van

huise vir nuwe werkers op plase. Boere het ook subsidies van die staat vir hierdie doeleindes gekry. (Sien ook brief in Bylae 37.) Verdere hulp is ook deur die staat verleen deur ander, tydelike arbeiders te voorsien.

Die gevolgtrekking is dat hierdie stelsel wel die boere ekonomies geloon het, ten spyte van hul kapitaal uitgawes, lopende kostes, taal- en vaardigheidsprobleme. 'n Konstante bron van arbeid teen, in effek, geen koste, is deur hierdie stelsel aan boere verskaf.

HOOFSTUK 8

TEORETIESE INTERPRETASIE

Daar is verskeie sosiologiese perspektiewe met relevante insigte rakende straf en gevangene arbeid. Hierdie studie na die gebruik van gevangene arbeid in die Wes-Kaapse landbou, bevestig grotendeels die aannames en argumente van die Marxistiese perspektief.

Volgens Marx, word straf in verband gebring met die ekonomiese struktuur van die samelewing waarin dit plaasvind. Straf is deur die staat ingestel vir dié wat die wet oortree en dien gewoonlik die belange van die heersende klas eerder as dié van die hele samelewing.

Die stelsel van plaastronke in die Wes-Kaap is ingestel vanweë arbeidsbehoefte. Die verstedelikingsproses na die Tweede Wêreldoorlog het 'n tekort aan arbeid in die landboubedryf tot gevolg gehad. Oor die jare het die staat paswette ingestel, gegrond in ekonomiese motiewe en die politieke orde van die dag. Toenemende pasoortredings het gelei tot 'n aansienlike toename in die gevangenisbevolking. Desentralisasie het vir die staat na 'n oplossing vir die probleem van oorvol tronke gelyk. Deur tronke in die landelike gebiede op te rig, sou terselfdertyd die boere se las verlig (deur 'n konstante, goedkoop bron van arbeid daar te stel) asook die finansiële las van die staat (om nuwe tronke te bou en gevangenes aan te hou). Ekonomiese oorwegings was beslis die dryfkrag agter die stelsel van plaastronke. Dit bevestig sodoende die Marxistiese argument dat daar 'n verband bestaan tussen strafvorme en ekonomiese vereistes van produksie stelsels.

Rusche en Kirchheimer argumenteer byvoorbeeld dat die belangrikste invloed op die keuse van strafmetodes, die arbeidsmark is. Gevolglik is dit voordelig vir 'n kapitalistiese stelsel (waaronder plaastronke bestaan het) dat oortreders opgesluit word en produktiewe werk verrig. Hierdeur kan 'n gaping in die arbeidsmark gevul word. Dit was inderdaad die geval met die oprigting van plaastronke.

Die idee dat straf as 'n afskrikmiddel moet dien en die regte straf toegepas moet word wat tot hervorming kan lei, is alreeds beklemtoon deur neo-klassisme. Hiervolgens word die absolute teorie se fokus van straf (vergelding) vervang met die aannames van die relatiewe teorie. Ingevolge hierdie teorie behoort straf eerstens voorkomend van aard te wees. Dit moet dus verhoed dat misdaad gepleeg word. Tweedens, en ook volgens Rusche en Kirchheimer, behoort dit as afskrikmiddel te dien wat 'n individu of samelewing van misdaad sal weerhou. Derdens moet straf rehabiliterend wees sodat dit lei tot die hervorming van die gevangene. Foucault beklemtoon ook hierdie verskuiwing van straf weg van die liggaamlike pyn en wraak na rehabilitasie.

Alhoewel rehabilitasie nie die hoof oogmerk vir hierdie stelsel van plaastronke was nie, is dit telkemale deur die staat beklemtoon ter regverdiging van die stelsel. Boere staaf hierdie siening ook verder deur aan te voer dat gevangenes verskeie vaardighede aangeleer het wat nuttig, na hul vrylating, aangewend kon word.

Ter aansluiting hierby is Weber se opvatting dat straf verband hou met rasionalisering (bestaande uit drie prosesse). Eerstens, sentralisasie waarvolgens straf deur sentrale regeringsagentskappe beheer word. In die geval van buitposte was dit die Departement van Gevangeniswees. Tweedens, word die gevangenispersoneel volgens burokratisering geïntegreer in die nasionale struktuur en dit lei tot eenvormigheid. Derdens, ontstaan daar professionele groepe soos byvoorbeeld administratiewe beamptes en maatskaplike werkers. Gevolglik kan daar relatief effektief groot getalle oortreders hanteer word. Straf is amptelik by die onderskeie plaastronke eenvormig uitgevoer deur opgeleide personeel in geregleerde en georganiseerde omstandighede.

Foucault fokus ook op die interne werking van mag in die gevangenis en beskryf dit as "dissiplinêr". Die buitpost-stelsel was eenvormig. Die onderskeie boereverenigings moes die nodige grond en geboue voorsien. Hierbenewens het ander kostes die vervoer van gevangenes en 'n daaglikse loon per gevangene (vasgestel deur die staat) ingesluit.

Die Departement van Gevangenissoek het na die oprigting van plaaslike, hierdie buiteposse oorgeneem en beheer. Hierdie instellings is almal op eenvormige wyse bestuur. Dieselfde reëls en wette was by alle buiteposse van toepassing. So byvoorbeeld, het die groepering en klassifikasie van verskillende gevangenes by alle buiteposse volgens dieselfde kriteria geskied. Die staat was verantwoordelik vir die salarisse van gevangenisbeamptes.

Daar is ook verder, volgens Foucault, konstante toesig en roetine in gevangenissoek. Inderdaad. Aanvanklik het gevangenisbewaarders elke dag die onderskeie groepe of spanne gevangenes vergesel na die plase. Namate die stelsel gegroei en getalle begin toeneem het, is alternatiewe toesigmaatreëls genoodsaak. Boere en van hul permanente werkers is as tydelike bewaarders ingesweer waarvolgens hulle permanente toesig oor "hul" spanne moes lewer. Die staat het bepaal dat daar slegs ses gevangenes per span kon wees. Indien ontvlugtings plaasgevind het (wat uit die getuigenis blyk nie 'n groot probleem was nie) is bewaarders tydelik van hul plig onthef. Indien nalatigheid aan die kant van die bewaarder bewys is, is hy nie weer as tydelike bewaarder aangestel nie.

Gevangenes is soggens deur boere by die tronk opgelaa en weer saans, stiptelik sekere tye, terug besorg. Daar is ook een uur toegelaat vir middagete, voorsien deur die gevangenis, op die plase. In die gevangenis self is daar ook 'n vasgestelde roetine gevolg. Ontbyt en aandete is byvoorbeeld altyd dieselfde tyd asook die tyd vir godsdiens. Slegs by uitsondering is afgewyk van voorgeskrewe reëls, soos byvoorbeeld Kersdag en Nuwe Jaarsdag wanneer gevangenes nie op plase gaan werk het nie.

Straf (volgens Garland) moet in 'n kulturele konteks geplaas word. Kulturele opvattinge beïnvloed straf. Gedurende 'n stelsel van Apartheid is geen wit gevangenes byvoorbeeld toegelaat om plaasarbeid te verrig nie. Slegs swart en kleurling-gevangenes (met korttermyn vonnisse) is toegelaat om gevangene arbeid buite die gevangenis te verrig.

Die stelsel van plaastronke is gedryf deur ekonomiese oorwegings. Nie net is dit hierdeur tot stand gebring nie, maar is ook op grond van ekonomiese redes beëindig. Terwyl dit 'n konstante bron van arbeid vir boere verskag het, het hierdie stelsel het teen die internasionale handels-etos ingedruis wat tot die uiteindelijke sluiting van plaastronke gelei het. Alternatiewe reëlins is vir die afskaffing van gevangene arbeid vir boere getref, onder andere die bou van huise vir nuwe werkers. Benewens hierdie reëlins en subsidies van die staat, is die onderskeie boereverenigings elk onderskeidelik vir hul buiteposte uitbetaal. Hierdie kompensاسie vir al hul uitgawes het die gevolg dat boere, in effek, vir baie jare gratis arbeid tot hul beskikking gehad het, terwyl die staat se finansiële las vir daardie tydperk, verlig is.

BRONNELYS

A. Boeke, tydskrifartikels en tesis.

Abell, R.A. 1986. "Prison Labour: a neglected resource" McGuigan, P.B. and Pascale, J.S. Crime and Punishment in Modern America. Free Congress Research and Education Foundation: University Press of America.

Babbie, E. 1992. The Practice of Social Research. (Sixth edition) Belmont, California: Wadsworth Publishing Company.

Brynard, D.J. 1982. Herstrukturingsmoontlikhede van 'n gevangenisdiens, met verwysing na die Suid-Afrikaanse Gevangenisdiens. Voorgelê ter vervulling van 'n deel van die vereistes vir die ongepubliseerde M.A. tesis, Universiteit van Pretoria.

Brynard, P. 1989. "Privatisering van 'n Gevangenisdiens." Nexus, Mei.

Cavadino, M. & Dignan, J. 1992. The Penal System: An Introduction. London: Sage.

Coetzee, W.S.J. 1989. "Die Suid-Afrikaanse Gevangenisdiens en die Gemeenskap se Rol en Verantwoordelikheid ten opsigte van Werkvoorsiening aan Oud-Gevangenes." Rehabilitation in South Africa, vol. 33 no. 5, September.

Corry, T.M. 1975. Crime and Imprisonment in South Africa with particular reference to Prison Labour. Unpublished PhD thesis, University of Cape Town.

Corry, T.M. 1977. Prison Labour in South Africa. Cape Town: National Institute for Crime Prevention and the Rehabilitation of Offenders (NICRO).

Du Plessis, S. 1990. "Gemeenskapsinskakeling: Feit of Flater." Nexus, April.

Garland, D. 1990. Punishment and Modern Society. A study in Social Theory. Oxford: Clarendon Press.

Garland, D. 1991. "Sociological Perspectives on Punishment." Tonry, M. (ed.) Criminal Justice: A review of research. Chicago: University of Chicago Press.

Gibson, E. 1989. "Gemeenskapsdiens vs Tronkstraf." Publico, Desember.

Greenberg, S.B. 1980. Race and State in Capitalist Development. South Africa in comparative perspective. Johannesburg: Ravan Press (in association with Yale University Press).

Hays, P. 1994. "Hande-arbeid moet in tronke gedoen word." Die Volksblad, 9 Julie.

"Hiring out prisoners to private persons." South African Outlook, 1 Febr. 1943, pp. 19 - 20.

Hostettler, J. 1994. The Politics of Punishment. Chichester: Rose.

Louw, A.D. 1990. "Gevangenisarbeid: Privatisering in ander lande." Acta Criminologica, vol. 3 no. 1.

Marcus, T. 1989. Modernising Super-Exploitation. Restructuring South African Agriculture. London: Zed Books Ltd.

Mattheus, R. & Francis, P. (eds.) 1996. Prisons 2000: An international perspective on the current state and future of imprisonment. Basingstoke, Hampshire: MacMillan.

Mouton, J. 1996. Understanding Social Research. Pretoria: Van Schaick.

Mouton, J. en Marais, H.C. 1990. Basiese Begrippe: Metodologie van die Geesteswetenskappe. Pretoria: Penrose Boekdrukkers.

“New Convict Labour Scheme for Farms.” 1947. Farmers Weekly, vol. 73. 23 April, pp. 94.

Nkoana, M. 1959. “We call it semi-slavery.” Drum, vol. 96, February.

Prison Conditions in South Africa. 1994. Africa Watch Prison Project. New York, Washington, Los Angeles, London: Human Rights Watch.

Rhodie, E.M. 1964. The Prison Systems of certain Commonwealth Countries. D.Phil., University of Pretoria, South Africa.

Robinson, L.N. 1931. Should Prisoners Work? Philadelphia: The John C. Winston Company.

Rüsen, J. 1993. Studies in Metahistory. Pretoria: Human Sciences Research Council.

Scully, P. 1987. Wining farmers: Stellenbosch District 1870 - 1910. Stellenbosch: J.S. Gericke Library, University of Stellenbosch.

Smuts, F. 1979. Stellenbosch Drie Eeue. Stellenbosch: Die Oude Meester-Groep.

Snyman, C.R. 1995. Criminal Law. (Third Edition) Durban: Butterworth.

Steyn, D.G. 1959. Die Suid-Afrikaanse Gevangeniswese. 'n Uiteensetting en beoordeling van die gevangenisorganisasie en -beleid. Pretoria: Unie-Boekhandel (Edms.) Bpk.

Van der Walt, P.J. 1955. "Opmerkings oor Gevangenisarbeid." Die Nongqai, Mei, no. 46. pp. 461 - 464.

Van Wyk, M. 1964. Die Ontwikkeling van die Gevangeniswese in die Kaapkolonie vanaf 1806 tot en met Unifikasie 1910. Ter vervulling van MA graad: Universiteit van Suid-Afrika.

Van Zyl Smit, D. 1981. "Convicts on the hard road: reflections on the system of convict labour introduced by John Montagu in the Cape Colony (1844 - 1853)." De Rebus, May. Pretoria: The Association of Law Societies of the Republic of South Africa.

Van Zyl Smit, D. 1989. "South African Imprisonment Today and Tomorrow. New Perspectives on Prisoners' Rights and Prison Conditions." Conference paper prepared for a seminar at Buchenbach near Freiburg in Breisgau, Federal Republic of Germany, 19 - 23 September.

Van Zyl Smit, D. 1992. South African Prison Law and Practice. Durban: Butterworths.

Van Zyl Smit, D. 1996. Prison Labour in South Africa. Occasional Paper Series, Cape Town: Institute for Criminology, University of Cape Town.

Venter, H.J. 1959. Die Geskiedenis van die Suid-Afrikaanse Gevangenisstelsel 1652 - 1958. Kaapstad-Pretoria: H.A.U.M.

Weiss, R. 1988. "Omskakeling van Plaastronke Afgehandel: Boere Tevrede met Vergoeding." Landbouweekblad, no. 527, 15 April.

Wilson, M. and Thompson, L. (eds.) 1969. The Oxford History of South Africa. Oxford: The Clarendon Press.

Wolfgang, M.E. 1979. Prisons: Present and Possible. Toronto: Lexington Books.

B. Regeringspublikasies.

Departement Korrektiewe Dienste. 1994. Witskrif oor die Beleid van die Departement van Korrektiewe Dienste in die Nuwe Suid-Afrika. 21 Oktober.

Republiek van Suid-Afrika: Jaarlikse Statistieke vir die tydperk 1 Julie 1963 tot 30 Junie 1964 deur die Kommissaris van Gevangenisne.

Republiek van Suid-Afrika: Jaarlikse Statistieke vir die tydperk 1 Julie 1964 tot 30 Junie 1965 deur die Kommissaris van Gevangenisne.

Republiek van Suid-Afrika: Statistiese Verslag van die Kommissaris van Gevangenisne, 1 Julie 1968 – 30 Junie 1969.

Republiek van Suid-Afrika: Statistiese Verslag van die Kommissaris van Gevangenisne, 1 Julie 1969 – 30 Junie 1970.

Republiek van Suid-Afrika: Statistiese Verslag van die Kommissaris van Gevangenisne, 1 Julie 1971 – 30 Junie 1972.

Republiek van Suid-Afrika: Statistiese Verslag van die Kommissaris van Gevangenisne, 1 Julie 1972 – 30 Junie 1973.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag van die Kommissaris van Gevangenisne vir die jaar geëindig 30 Junie 1963.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag van die Kommissaris van Gevangenisne, 1 Julie 1966 – 30 Junie 1968.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag van die Kommissaris van Gevangenis, 1 Julie 1970 – 30 Junie 1971.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag van die Kommissaris van Gevangenis, 1 Julie 1973 – 30 Junie 1974.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag van die Kommissaris van Gevangenis, 1 Julie 1974 – 30 Junie 1975.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag van die Kommissaris van Gevangenis, 1 Julie 1975 - 30 Junie 1976.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag van die Kommissaris van Gevangenis, 1 Julie 1976 - 30 Junie 1977.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag van die Kommissaris van Gevangenis, 1 Julie 1977 - 30 Junie 1978.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag van die Kommissaris van Gevangenis, 1 Julie 1978 – 30 Junie 1979.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag: Departement van Justisie, 1 Julie 1979 - 30 Junie 1980.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag: Departement van Justisie, 1 Julie 1980 - 30 Junie 1981.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag: Departement van Justisie, 1 Julie 1981 - 30 Junie 1982.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag: Departement van Justisie, 1 Julie 1983 - 30 Junie 1984.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag: Departement van Justisie, 1 Julie 1984 - 30 Junie 1985.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag: Departement van Justisie, 1 Julie 1986 - 30 Junie 1987.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag: Departement van Justisie, 1 Julie 1987 - 30 Junie 1988.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag vir die 4 jaar geëindig 30 Junie 1962 deur die Kommissaris van Gevangenis.

Republiek van Suid-Afrika: Verslag van die Departement van Justisie van die Republiek van Suid-Afrika vir die tydperk 1 Julie 1987 tot 30 Junie 1988.

Staande Korrektiewe Diensorder B. 1998. Hoofstuk V: Behandelingsprogram vir Gevangenes.

Unie van Suid-Afrika: Jaarlikse Statistieke vir die tydperk 1 Julie 1956 tot 30 Junie 1957 deur die Direkteur van Gevangenis.

Unie van Suid-Afrika: Jaarlikse Statistieke vir die tydperk 1 Julie 1957 tot 30 Junie 1958 deur die Direkteur van Gevangenis.

Unie van Suid-Afrika: Jaarlikse Statistieke vir die tydperk 1 Julie 1958 tot 20 Junie 1961 deur die Kommissaris van Gevangenis.

Unie van Suid-Afrika: Jaarverslag van die Direkteur van Gevangenisse vir die kalenderjare 1953 en 1954.

Unie van Suid-Afrika: Jaarverslag van die Direkteur van Gevangenisse vir die tydperk 1 Januarie 1955 tot 30 Junie 1956.

Unie van Suid-Afrika: Verslag van die Kommissie op Straf- en Gevangensihervorming 1947 (Landsdown-kommissie).

Unie van Suid-Afrika: Verslag van die Kommissaris van Gevangenisse vir die vier jaar geëindig 30 Junie 1962.

C. Koerantartikels.

Duggan, A. 1986. "Convict Labour Out – Farmers Face Ruin as Prisons Scheme Folds." Sunday Times, 15 August.

Van der Merwe, M. 1990. "Só help hul normale lewe skep." Beeld, Desember.

Zeeman, L. 1986. "Prison Labour to be Scrapped." Sunday Tribune, 15 July.

D. Onderhoude.

1. Bien Donne

- ☐ Mnr. Daantjie Schoeman
- ☐ Mnr. Tokkie Dempers

2. Buffeljagsrivier

- ☐ Mnr. H. Smal
- ☐ Mnr. Jan Gerber

- ☐ Mnr. Christo Franken
- ☐ Mnr. Streicher van Eeden

3. De Doorns/Hexvallei

- ☐ Mev. Elsa Jordaan
- ☐ Mnr. en mev. Connie en Pickels van Niekerk
- ☐ Mnr. Dawid Malherbe

4. Dwarsrivier

- ☐ Mnr. Venter
- ☐ Mnr. Bennie Zeeman
- ☐ Mnr. Johannes Adams
- ☐ Mnr. Phillip Boer
- ☐ Mnr. MeLoyer
- ☐ Mnr. Le Roux de Wet

5. Hawequa

- ☐ Mnr. Fortuin
- ☐ Mnr. Snyders
- ☐ Mnr. Christians
- ☐ Mnr. Dan Retief

6. Klein Drakenstein

- ☐ Mnr. Cornel Grobbelaar
- ☐ Mnr. Daantjie Schoeman

7. Koelenhof

- ☐ Mnr. Pepie van Tonder
- ☐ Mnr. J.H. Joubert

8. Oubiqua

- ☐ Mnr. Goliath
- ☐ Mnr. Niklaas Mentoer
- ☐ Mnr. Eric Niewenhuis
- ☐ Mnr. T.M.H. Jansen
- ☐ Mnr. Koos (Tokkels) Theron

9. Rawsonville

- ☐ Mev. Olivier (Umzengesi skool)
- ☐ Mnr. J.F. Botha
- ☐ Mnr. Pieter Stofberg
- ☐ Mnr. A.B. Rossouw
- ☐ Mnr. Botha de Wet

10. Riebeeck-Wes

- ☐ Mnr. Siebert Coetzee
- ☐ Mnr. Thys Ras
- ☐ Mnr. Attie Vlok
- ☐ Mnr. P.B. Sauer

11. Simondium

- ☐ Mnr. Siebert Coetzee

12. Warmbokveld

- ☐ Mnr. T. Du Plessis
- ☐ Mnr. Pauls
- ☐ Mnr. D. Conradie

13. Prof. Dirk van Zyl Smit (Instituut van Kriminologie, Universiteit van Kaapstad)

E. Notules en dagboeke.

Buffeljagsrivier Boerevereniging: Algemene Jaarvergaderingverslae: 1958 – 1987.

Dwarsrivier Boereverenigingnotuleboeke: 1954 – 1973.

Hawequa Boereverenigingnotuleboeke: 1965 – 1986.

Klein Drakenstein Boereverenigingnotuleboeke: 1976 - 1988.

Rawsonville Boereverenigingnotuleboeke: 1956 - 1983.

Riebeeck-Wes Gevangenisdagboek: 1960.

BYLAE 1

GIDSOPNAME

GIDSOPNAME
RIEBEECK-WES GEVANGENIS

1.

Wanneer is die Riebeeck-Wes buitepos gestig?
2.

Wie het besluit dat daar by Riebeeck-Wes 'n buitepos opgerig moes word?
3.

Wie het vir die oprigting betaal?
4.

Hoeveel gevangenes was daar aan die begin en hoe het getalle verander?
5.

Hoe is besluit hoeveel gevangenes elke boer sou kry?

6. Hoe het die gevangenes se dag verloop?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7. Hoeveel bewaarders was daar en wie het hulle betaal?

.....

.....

.....

.....

.....

8. Hoeveel is vir elke gevangene betaal?

.....

.....

.....

.....

.....

9. Wat het die gevangenes gedoen wat nie uitgegaan het plase toe nie?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

10. Watter tipe gevangene het op die plase gewerk?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

11. Watter tipe werk het die gevangenes op die plase gedoen?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

12. Was daar ooit ontsnappings en hoe is dit hanteer?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

13. Was die buitepos 'n goeie stelsel?

.....

Hoekom?

.....

.....

.....

.....

.....

14. Wanneer is die buitepos gesluit en gevangene arbeid finaal gestaak?

.....

Hoekom?

.....

.....

.....

.....

.....

15. Dink u daar is 'n toekoms vir die buiteposte?

.....

Hoekom sê u só?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

16. Algemeen/Ander kommentaar:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

This image shows a full page of white paper with horizontal dotted lines, typical of primary-ruled notebook paper. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Baie dankie vir u vriendelike samewerking.

BYLAE 2

VRAELYS

**DIE GEBRUIK VAN GEVANGENE ARBEID IN
DIE WES-KAAPSE LANDBOU**

VRAELYS

1. HISTORIESE GESKIEDENIS VAN DIE DISTRIK.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. LIGGING

.....

.....

.....

3. ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

3.1. Hoe het die gevangenis ontstaan?

.....

.....

.....

.....

.....

3.2. Hoekom is hierdie gevangenisstelsel aanvanklik hier begin?

- (a) was daar 'n tekort aan arbeid
- (b) was dit goedkoper
- (c) beide (a) en (b)
- (d) ander

.....

.....

.....

.....

.....

3.3. Wanneer is die gevangenis gebou?

.....

.....

.....

.....

3.4. Op wie se grond is dit gebou?

.....

.....

.....

4. BEVELSAREA EN BEHEERSTRUKTUUR

4.1. Onder watter bevelsarea het die buitepos gefunksioneer?

.....

.....

.....

.....

4.2. Wanneer het dit as afsonderlike bevelsarea begin funksioneer?

.....

.....

4.3.1. Hoe lyk die beheerstruktuur?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.3.2. Hoe werk die informele verdeling (personeel)?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. KWANTITEIT

5.1. Hoeveel gevangenes was daar aanvanklik?

.....

.....

5.2. Hoe het die rasse-samestelling gelyk?

.....

.....

.....

.....

5.3. Hoeveel van hulle is daaglik op die plase gebruik?

.....

.....

5.4. Hoeveel gevangenes is daar tans (hoe het getalle verander)?

.....

.....

.....

5.5. Hoe lyk die rasse-samestelling?

.....

.....

.....

5.6. Hoeveel bewaarders was daar aanvanklik?

.....

.....

5.7. Hoeveel bewaarders is daar vandag?

.....

.....

5.8. Hoe is die gevangenis gefinansier?

Hoeveel geld is beskikbaar gestel deur:

(a) die regering

.....

.....

.....

.....

(b) die aandeelhouers

.....

.....

.....

.....

5.9. Hoeveel aandeelhouers was daar aan die begin en het hierdie getal verander met die verloop van tyd? (Indien wel, hoekom?)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.10. Hoeveel gevangenes is aan elke boer toegestaan?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.11. Hoe is hierdie bogenoemde getalle bepaal?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.12. Hoeveel is vir elke gevangene per dag betaal?

.....

.....

.....

.....

6. BOERDERY BEDRYWIGHED

6.1. Watter soort boerdery word hoofsaaklik in dié streek beoefen?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6.2. Watter tipe gevangenes het op die plase gaan werk?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6.3. Watter tipe werk het hulle daar gedoen?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6.4. Hoe het hulle dag verloop? (Bv. Is hulle soggens kom haal, waar het hulle kos gekry, wanneer is hulle teruggebring, ens.)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6.5. Wat het die gevangenes gedoen wat nie bedags uitgegaan het nie?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6.6. Wat het die boere uit hierdie stelsel gekry?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7. WERKSAAMHEDE

7.1. Gevangene Arbeid

7.1.1. Watter ander instansies het aanvanklik toegang gehad tot die gebruik van gevangene arbeid?

.....

.....

.....

.....

.....

7.1.2. Wat is vir die gebruik van die gevangenes betaal?

.....

.....

.....

7.1.3. Watter instansies het vandag toegang daartoe?

.....

.....

.....

.....

.....

7.1.4. Wat is die koste verbonde daaraan?

.....

.....

.....

7.1.5. Wat van privaatpersone (toe en nou)?

.....

.....

.....

.....

.....
.....

7.2. LANDBOU

7.2.1. Het die gevangenis sy eie landbougrond besit en bewerk?

.....
.....
.....
.....

7.2.2. Indien wel, hoe groot was die grond en watter produkte was aangetref?

.....
.....
.....
.....

7.2.3. Hoeveel groente/vrugte is jaarliks gelewer?

.....
.....
.....

7.2.4. Wat is die posisie vandag?

.....
.....
.....
.....

7.3. MEDIESE DIENSTE

7.3.1. Was daar gekwalifiseerde verpleegpersoneel?

.....
.....

.....
.....

7.3.2. Wat is die posisie vandag?

.....
.....
.....
.....

7.4. GODSDIENS

7.4.1. Hoe is dit hanteer?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

7.4.2. Wat is die situasie vandag en watter gelowe/kerke word verteenwoordig?

.....
.....
.....
.....
.....

7.5. ONDERWYS- EN OPLEIDINGSPROGRAMME

7.5.1. Was dit enigsins in die verlede beskikbaar?

.....
.....
.....

.....

.....

.....

.....

7.5.2. Watter programme is daar vandag?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7.6. MAATSKAPLIKE DIENSTE

7.6.1. Was daar 'n gekwalifiseerde maatskaplike werker?

.....

.....

7.6.2. En vandag?

.....

.....

.....

7.6.3. Het die gevangenes én personeel toegang tot hierdie diens?

.....

.....

.....

.....

7.7. OPSTANDE

7.7.1. Was daar ooit onrus/opstande in die gevangenis gedurende die buitepos-stelsel?

.....

.....

7.7.2. Indien wel, wat het hoofsaaklik die opstande veroorsaak?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7.7.3. Hoe is hierdie opstande beheer en onderdruk?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

8.1. Wanneer is hierdie buitepos gesluit en gevangene arbeid op plase finaal gestop?

.....

.....

.....

8.2. Hoekom?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9. WAS BUIITEPOSTE 'N GOEIE STELSEL?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

10. IS DAAR 'N TOEKOMS VIR BUIITEPOSTE?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

INDIEN WEL, WAARAAN SAL AANDAG GEGEE MOET WORD?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

11. ENIGE ANDER KOMMENTAAR

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

BAIE DANKIE VIR U VRIENDELIKE SAMEWERKING.

BYLAE 3

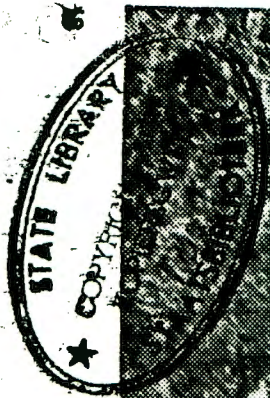
FOTO BYLAE

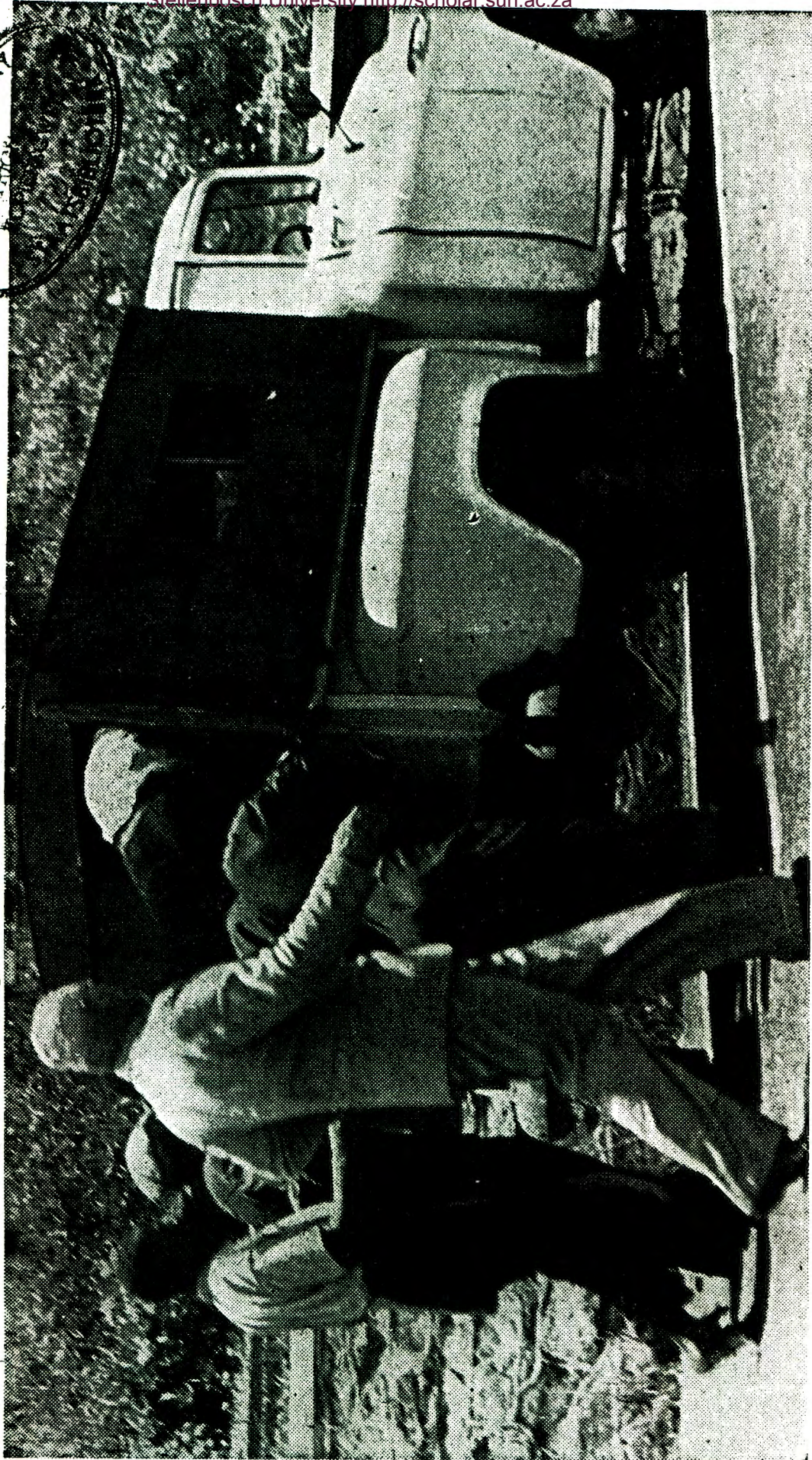
Foto 1: Ongerolde matre waarop gevangenes geslaap het.
(Argief: Pretoria.)

Foto 2: Slaapkwartiere van gevangenes nadat beddens ingebring is
(Argief: Pretoria.)

EAST AFRICA MARCH 1959 DRUM: FEBRUARY 1959

A FARMER COLLECTS
HIS LABOUR

Foto 3:

'n Boer laai gevangenes op by die gevangenis.
(Drum, Februarie 1959: 38.)

Foto 4: Vooraansig van Klein Drakenstein.
(Nexus, Junie 1977: 29.)

Foto 5: Gevangenes besig om in wingerdlande te werk.
(Argief: Pretoria.)

Foto 6: Gevangenes pluk vrugte
 (Argief Pretoria)

Foto 7: 'n Vrag duiwe word gelaai terwyl bewaarders toekyk
 (Nexus, Junie 1977 :26.)

**CONVICT PRISONERS
AT FARM WORK**

Foto 8:

Gevangenes bewerk landerye onder toesig van bewaarders.

"From a string of farm jails cheap convict labour is let out to farmers. The Government makes about £400 000 a year in hiring fees. The convicts work frantically under armed guard."

(Drum, Februarie 1959: 32.)

Foto 9: 'n Vervalle Klein Drakenstein.

Foto 10: Die ingang van Simondium, net buite Stellenbosch.

Foto 11: Simondium, van nader beskou.

Foto 12: Die ingang van Rawsonville plaastronk, vandag bekend as Umzingisi.

Foto 13: Rawsonville, van nader beskou.

Foto 14: Die plaasingang: Koelenhof. (Toestemming vir foto's van die buitepos is geweier.)

Foto 15: De Doorns/Hexrivier gevangenis.

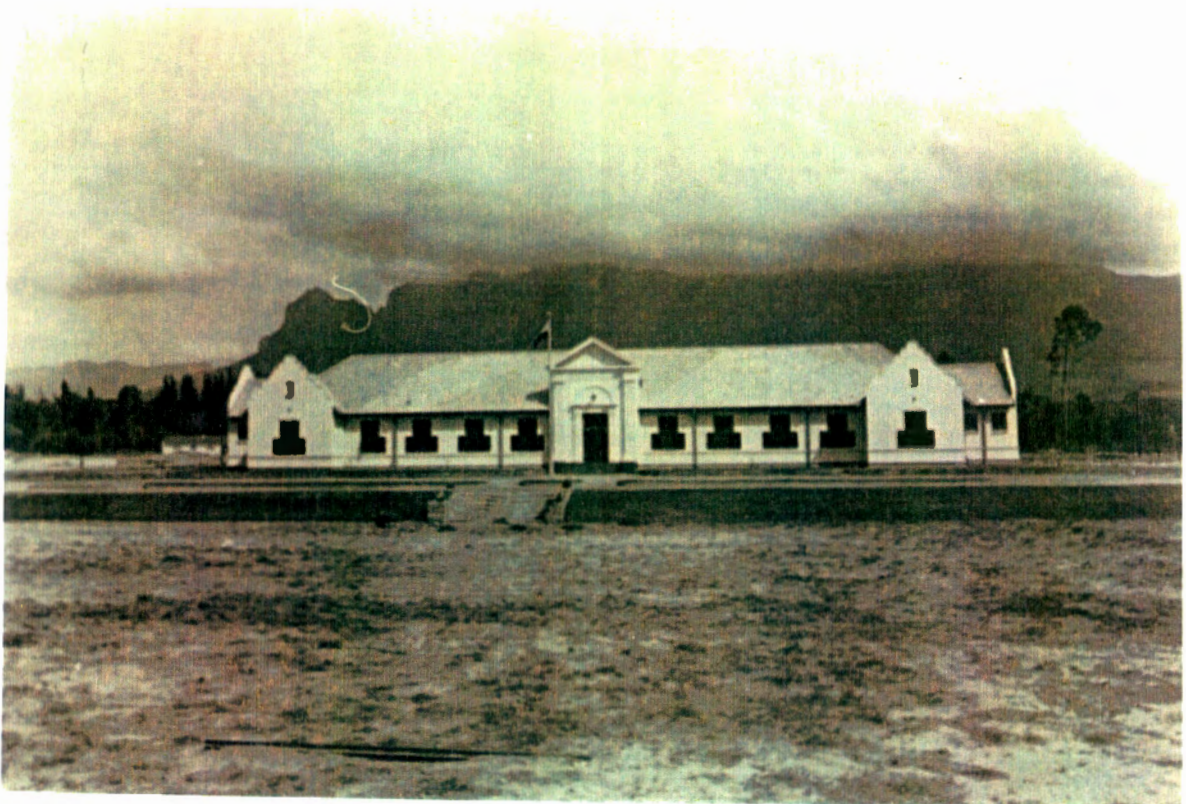

Foto 16: Bien Donne plaastronk.
(Argief: Pretoria.)

Foto 17: Uitbreidings by Bien Donne.
 (Argief: Pretoria.)

Foto 18: Bien Donne vandag.

Foto 19: Riebeeck-Wes gevangenis.

Foto 20: 'n Breër blik op Riebeeck-Wes.

Foto 21: Die Obiqua gevangenissen.

Foto 22: Die ingang by die Warmbokveld gevangenissen.

Foto 23: Die hoofingang by die Dwarsrivier gevangenis.

Foto 24: Hawequa se ingang.

Foto 25: Buffeljagsrivier gevangenis, buite Swellendam.

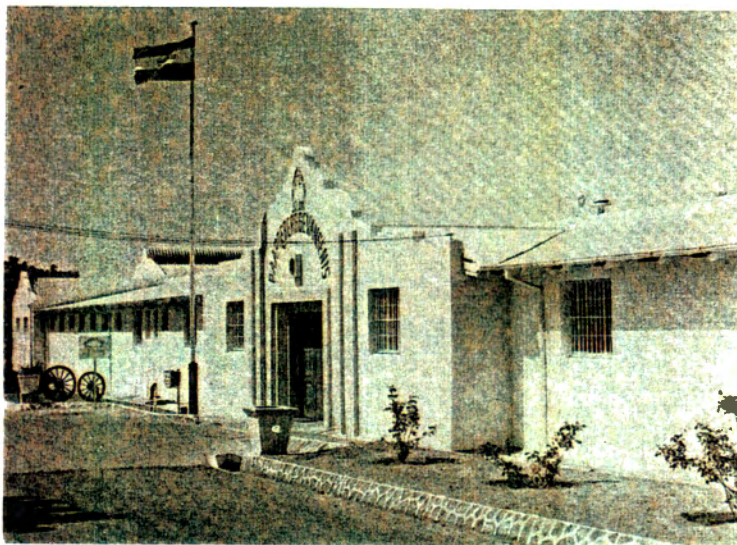
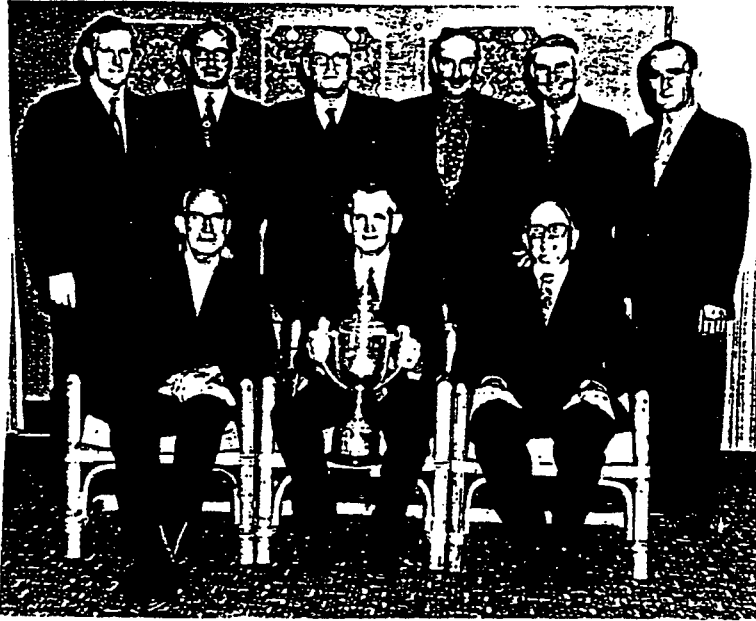

Foto 26: Die Paardeberg gevangenisbuitepos, 21 kilometer vanaf die Paarl.
(Nexus, Junie 1977: 29.)

BYLAE 4

VICTOR VERSTER WISSELTROFEE

Die Buffeljagsrivier bestuur en die Victor Verster-beker wat hulle in 1972 gewen het.

Die Buffeljagsrivierse Arbeids-Koöperasie Beperk

Posbus 9, BUFFELJAGSRIVIER.

U en u Eggenote/Metgesel word hartlik uitgenooi na 'n Vleisbraai vir Eregaste en Aandeelhouders op die terrein van die Buitepos vir gevangenes op Buffeljagsrivier op Saterdag 5 Februarie 1972 vanaf 6 uur nm., met geleentheid van die oorhandiging van die Victor Verster trofee.

Antwoord asseblief voor 4 Februarie 1972.

'n Uitnodiging na die oorhandigingsgeleentheid.

BYLAE 5

KLEIN DRAKENSTEIN: BEËINDIGING VAN OOREENKOMS

SA GEVANGENISDIENS
SA PRISONS SERVICE

POYNTONSENTRUM/CENTRE
WESBLOK/WEST BLOCK
KERKSTRAAT 124 CHURCH STREET
PRETORIA
0001

✉ P/sak X136
P/Bag

⚡ "KOMVANG"

☎ 207-9111

"Teleks" 322 398

Verwysing
Reference

No.1/4/6/B- 1986-03-29

PER GEREGISTREERDE POS

Die Sekretaris
Klein Drakenstein Boerevereniging
P/a Hoof van die Gevangenis
Klein Drakensteengevangenis
KLEIN DRAKENSTEIN
7628

Geagte Meneer

BEEÏNDIGING VAN OOREENKOMS : GEVANGENISARBEID : KLEIN DRAKENSTEIN
BOEREVERENIGING

Die Regering se besluit dat die gevangenisbuiteposstelsel so spoedig moontlik uitgefaseer moet word asook faktore wat daartoe aanleiding gegee het is reeds deur die georganiseerde landbou tydens 'n vergadering wat op 10 Maart 1986 in die Paarl gehou is aan verteenwoordigers van die bestuur van u buitepos oorgedra.

Ten einde aan hierdie besluit uitvoering te kan gee word die nodige kennisgewing ter beeëindiging van die bestaande ooreenkoms tussen die S A Gevangenisdiens en die Klein Drakenstein Boerevereniging hiermee aan u bestel. Die vereiste ses (6) maande kennisgewing van opsegging van die ooreenkoms word gegee met ingang van 1 April 1986 wat beteken dat die ooreenkoms om middernag op 30 September 1986 eindig.

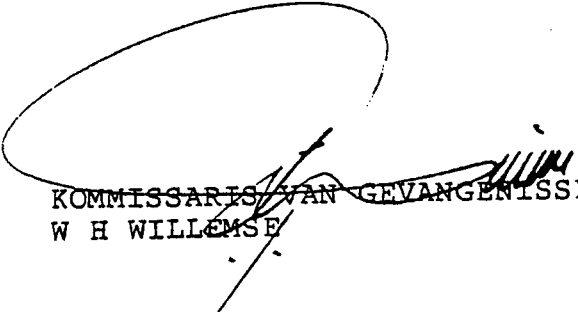
Ek wil graag die S A Gevangenisdiens se dank en waardering teenoor u organisasie en al sy aandeelhouders oor die jare heen betuig vir 'n besondere konstruktiewe verbintenis en gepaardgaande welwillendheid wat daaruit ontwikkel het. Terwyl omstandighede egter nou sodanig ontwikkel het dat dit nie meer in belang van die landbou in die Republiek van Suid-Afrika is dat ons boere van gevangenesarbeid gebruik sal maak in die bedryf van hul boerdery nie, wil ek vertrou dat u aandeelhouders spoedig daarin sal slaag om bevredigende alternatiewe reëlings te tref.

Vanweë besondere akkommodasiebehoeftes en die spesifieke ligging van Klein Drakensteengevangenisbuitepos het die Suid-Afrikaanse Gevangenisdiens behoefte daaraan om die fasiliteite van hierdie gevangenisbuitepos vir 'n tydperk te benut op 'n basis waarvoor onderling ooreengekom mag word. Die Interdepartementele Taakgroep wat met u gesprek sal voer oor die implementering van die Regering se besluit sal ook hierdie aspek met u hanteer.

Nogmaals dankie vir die samewerking wat die S A Gevangenisdiens
oor die jare van u en die aandeelhouders ontvang het.

Met vriendelike groete

Die uwe

Luitenant-generaal

KOMMISSARIS VAN GEVANGENISSE
W H WILLEMSSE

SA GEVANGENISDIENS
SA PRISONS SERVICE

POYNTONSENTRUM/CENTRE
WESBLOK/WEST BLOCK
KERKSTRAAT 124 CHURCH STREET
PRETORIA
0001

P/sak X136
P/Bag

⚡ "KOMVANG"

☎ 207-9111

"Teleks" 322 398

Verwysing
Reference

No. 1/4/6/B

1986-03-29
19.....

PER GEREGISTREERDE POS

Die Sekretaris
Klein Drakenstein Boerevereniging
p/a Die Hoof van die Gevangenis
Klein Drakensteengevangenis
KLEIN DRAKENSTEIN
7628

Geagte meneer

KLEIN DRAKENSTEINGEVANGENISBUIITEPOS : BEËINDIGINGSKENNISGEWING

Ingevolge die ooreenkoms wat met u aangegaan is in verband met die voorsiening van gevangenisarbeid wens ek u hiermee die vereiste ses (6) maande kennis te gee dat hierdie ooreenkoms om middernag op 30 September 1986 beëindig en derhalwe as gekanselleer beskou word.

Die uwe

 Luitenant-generaal
KOMMISSARIS VAN GEVANGENISSE
W H WILLEMSE

BYLAE 6

KLEIN DRAKENSTEIN: OOREENKOMS

REPUBLIEK VAN SUID-AFRIKA
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SA GEVANGENISDIENS
SA PRISONS SERVICE

POYNTONSENTRUM/CENTRE
WESBLOK/WEST BLOCK
KERKSTRAAT 124 CHURCH STREET
PRETORIA
0001

✉ P/sak X136
P/Bag

⚡ "KOMVANG"

☎ 207-9111

"Teleks" 322 398

Verwysing
Reference

No. 1/4/6/B

1986-09-05

PER GEREGISTREERDE POS

Die Sekretaris
Klein Drakenstein Boerevereniging
P/A Die Hoof van die Gevangenis
Klein Drakensteengevangenis
KLEIN DRAKENSTEIN
7628

Geagte Meneer

OOREENKOMS : KLEIN DRAKENSTEINGEVANGENISBUITEPOS

Met verwysing na my eendersgenommerde skrywe van 29 Maart 1986 deel ek u graag mee dat die Regering die aangeleentheid betreffende die uitfasering van die gevangenisbuiteposstelsel in heroorweging geneem het.

Hoewel die Regering, in beginsel, steeds by sy besluit dat die gevangenisbuiteposstelsel in algemene belang uitgefaseer moet word volstaan, is daar begrip vir die implikasies wat die vroeë beëindiging van die stelsel op 30 September 1986 vir betrokke boere mag inhou. In die lig hiervan het die Regering dit die Interdepartementele Taakgroep opgedra om 'n hersiene en gemaklike tydskaal vir die uitfasering van die stelsel te bepaal en voor te lê vir oorweging.

Aan die hand van die voorgaande is dit derhalwe noodsaaklik dat die beëindigingskennisgewing van 29 Maart 1986 wat aan u bestuur

SSI546BL.HS

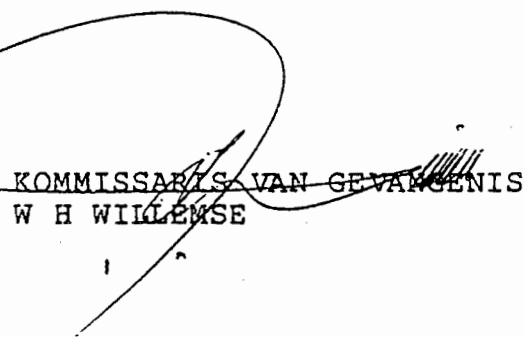
bestel is, gekanselleer word en die ooreenkoms wat tussen u en die Suid-Afrikaanse Gevangenisdiens aangegaan is, herstel word met die oog op die interim voortbestaan van die stelsel as sodanig en die doeltreffende administrasie van u gevangenisbuitepos. Aangeheg is 'n ooreenkoms in die verband vir u oorweging, asseblief.

Ek sal dit waardeer as u kan reël dat die aangehegte ooreenkoms, indien u daarmee akkoord gaan, voor of op 20 September 1986 deur 'n verteenwoordiger(s) van u bestuur en die Bevelvoerende Offisier, Allandalegevangenis-kommandement, onderteken kan word.

Soos in die verlede kan u verseker wees van die samewerking van Suid-Afrikaanse Gevangenisdienspersoneel wat sorg sal dra dat u gevangenisbuitepos so doeltreffend moontlik bestuur sal word gedurende die respyt tydperk totdat die gevangenisbuiteposstelsel uitgefaseer is.

Met vriendelike groete

Die uwe

~~KOMMISSARIS VAN GEVANGENISSE~~
W H WILLEMSSE

Luitenant-generaal

BYLAE 7A

KLEIN DRAKENSTEIN: SLUITING VAN BUTEPOSTE

Republiek van Suid-Afrika

MINISTERIE VAN LANDBOU

Republic of South Africa

MINISTRY OF AGRICULTURE

Posbus/P.O. Box 3

Kaapstad/Cape Town

8000

Tg AGREKON KAAPSTAD

Tx 5-27435 Tf (021) 45-7690/45-6379/45-5979

Verw/Ref

4-A23/24/8

1987 -06- 17

Die Voorsitter
Klein Drakenstein Boerevereniging
KLEIN DRAKENSTEIN
7628

Geagte meneer

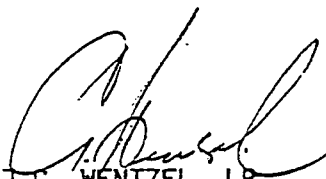
SLUITING VAN GEVANGENISBUITEPOSTE

Hiermee wens ek u in te lig dat fondse nou bewillig is vir die uitfasering van die gevangenisbuiteposstelsel. Beampies van die Departement van Openbare Werke en Grondsake sal gevolglik eersdaags met u in verbinding tree met die oog op die moontlike oornome van u buitepos.

Die beskikbaarstelling van gevangenisarbeid sal ook beëindig word, maar 'n verdere skrywe in hierdie verband sal deur die Kommissaris van Gevangenisne aan u gerig word.

Daar bestaan begrip vir die noodwendige aanpassings wat u in die proses sal moet maak maar ek wil u graag verseker dat die besluite wat in hierdie verband geneem is in die beste belang van ons uitvoerbedryf in die besonder en die Landbou in die algemeen is. Baie dankie vir u begrip en samewerking.

Vriendelike groete

J.J.G. WENTZEL, LP
MINISTER VAN LANDBOU

BYLAE 7B

KLEIN DRAKENSTEIN: BEëINDIGINGSKENNISGEWING

REPUBLIEK VAN SUID-AFRIKA
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SA GEVANGENISDIENS
SA PRISONS SERVICE

POYNTONSENTRUM/CENTRE
WESBLOK/WEST BLOCK
KERKSTRAAT 124 CHURCH STREET
PRETORIA
0001

✉ P/sak X136
P/Bag

☎ 207-9111

⚡ "KOMVANG"

"Teleks" 322 398

Verwysing
Reference

No. 1/4/6/B 1987 -06-29
19.....

PER GEREGISTREERDE POS

Die Sekretaris
Klein Drakenstein Boerevereniging
p/a Die Hoof van die Gevangenis
Klein Drakensteengevangenis
KLEIN DRAKENSTEIN
7628

Geagte Meneer

KLEIN DRAKENSTEINGEVANGENISBUIITEPOS : BEÏNDIGINGSKENNISGEWING

Ingevolge die ooreenkoms wat met u aangegaan is in verband met die voorsiening van gevangenisarbeid wens ek u hiermee die vereistes (6) maande kennis te gee dat hierdie ooreenkoms om middernag op 31 Desember 1987 beëindig en derhalwe as gekanselleer beskou word.

Die uwe

KOMMISSARIS VAN GEVANGENISSE
W H WILLEKSE

Luitenant-generaal

BYLAE 7C

KLEIN DRAKENSTEIN: BEËINDIGING VAN OOREENKOMS

REPUBLIEK VAN SUID-AFRIKA
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SA GEVANGENISDIENS
SA PRISONS SERVICE

POYNTONSENTRUM/CENTRE
WESBLOK/WEST BLOCK
KERKSTRAAT 124 CHURCH STREET
PRETORIA
0001

✉ P/sak X136
P/Bag

☎ 207-9111

⚡ "KOMVANG"

"Teleks" 322 398

Verwysing
Reference

No. 1/4/6/B 1987-06-29

PER GEREGISTREERDE POS

Die Sekretaris
Klein Drakenstein Boerevereniging
p/a Die Hoof van die Gevangenis
Klein Drakensteengevangenis
KLEIN DRAKENSTEIN
7628

Geagte Meneer

BEËINDIGING VAN OOREENKOMS : KLEIN DRAKENSTEIN BOEREVERENIGING

Vanweë die toenemende mate waartoe dit noodsaaklik geword het om die gevangenisbuiteposstelsel te beëindig en in aansluiting by die Minister van Landbou se skrywe van 17 Junie 1987 word die kennisgewing ter beëindiging van die bestaande ooreenkoms tussen die S A Gevangenisdiens en die Klein Drakenstein Boerevereniging hiermee aan u bestel.

Die vereiste ses (6) maande kennisgewing van die ooreenkoms word gegee met ingang van 1 Julie 1987 wat beteken dat die ooreenkoms om middernag op 31 Desember 1987 eindig.

Indien tot 'n aanvaarbare vergelyk met u gekom kan word, word dit beoog om die Klein Drakensteengevangenisbuitepos na 31 Desember 1987 as konvensionele gevangenis te bedryf. Om te verseker dat die Staat, tot tyd en wyl die eiendom dan moontlik in die naam van die Staat geregistreer is, sy aanspreeklikheid vir uitgawes met betrekking tot huishoudelike dienste, telefoondienste, ensovoorts,

SSI1251BL.HS

na 31 Desember 1987 aanvaar, sal dit waardeer word as u kan reël dat rekenings in die verband na die kantoor van die Bevelvoerende Offisier Allandalegevangenis-kommandement, gestuur word vir betaling.

Waar ons aan die einde van etlike dekades se noue verbintenis gekom het, betuig ek graag die S A Gevangenisdiens se dank en waardering teenoor u organisasie en al u aandeelhouders vir die samewerking en ondersteuning wat deurgaans van u ontvang is.

Aangesien u en u aandeelhouders voortaan nie meer in terme van die gevangenisbuiteposstelsel van gevangenesarbeid gebruik sal maak nie, word vertrou dat u daarin sal slaag om geskikte vervangende arbeid te bekom of aanpassings te maak.

Nogmaals dankie vir die besondere gees van welwillendheid waarin daar oor die jare heen met u saamgewerk is en waarop ons altyd kon vertrou.

Met vriendelike groete

 Luitenant-generaal
KOMMISSARIS VAN GEVANGENISSE
W H WILLEMSE

BYLAE 7D

KLEIN DRAKENSTEIN: UITFASERING VAN BUIITEPOSTE

REPUBLIC VAN SUID-AFRIKA . REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

X65

D H ROSSOLW

Direk (012) 205- 2014
Direct

321377+

16/1/1/2/3/1

1987 -07- 14

Die wie

M. M. M. M. M.
DIREKTUR-CHIEF.
OPENBARE WERKE EN GRONDSAPEN

BYLAE 8

KLEIN DRAKENSTEIN: OMSENDERBRIEF

KLEIN-DRAKENSTEIN BOEREVERENIGING

Sekretaris: Brig. Campher
Telefoon: 24145

PK. KLEIN-DRAKENSTEIN
7628

1987.11.17

OMSENBRIEF AAN ALLE LEDE

Soos u seker teen hierdie tyd bewus is, neem die Staat die Buitepos op 1 Desember 1987 oor, waarna Klein-Drakenstein as 'n Staats-gevangenis sal funksioneer.

Aangesien die kontrak eers op 1 Januarie 1988 verval, sal arbeid nog gedurende Desember 1987 teen Staatstarief aan lede voorsien word. Die vereniging sal nog die arbeidgelde invorder met 'n 10% toeslag om die kostes te dek, d.w.s. u arbeid sal soos volg daar uitsien:

- Tariewe: (a) Week R1,32 per eenheid
(b) Saterdag R1,05 per eenheid

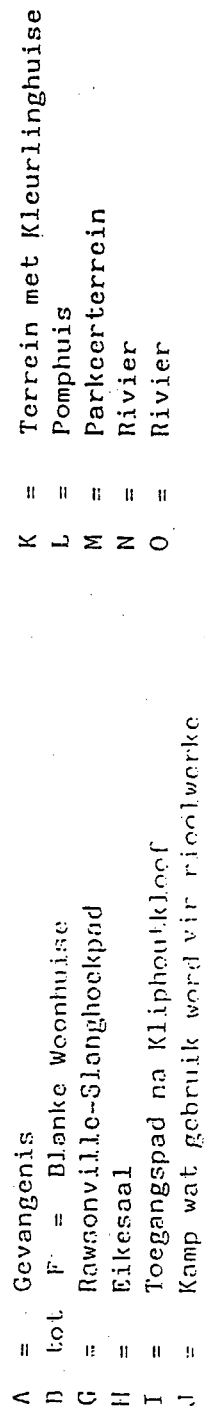
U sal op 26 November 1987 tydens die algemene vergadering moet aandui of u en hoeveel arbeidseenhede (getal gevangenes) u vanaf 1 Januarie 1988 wil neem, aangesien die Sekretaris 'n bespreking by die gevangenis sal moet doen. Aangesien die uitverhuur van gevangenes vanaf 1 Januarie 1988 volgens die gevangenisdiens beleid van eerste kom eerste bedien, sal geskied, is dit baie belangrik dat u reeds op 26 November moet aandui of u verder in gevangene-arbeid belangstel.

Neem asseblief kennis dat u, indien die vergoeding vir gevangenis vanaf die Staat betyds ontvang word, u tjek reeds op 1 Desember 1987 by die Sekretaris op die parkeer terrein agter die gevangenis vanaf 8 uur die oggend kan kom afhaal.

MS. : I.M. CAMPHER
VOORSITTER

BYLAE 9

KAART VAN RAWSONVILLE GEVANGENIS

A = Gevangenis
B tot F = Blanke Woonhuise
G = Rawsonville-Slanghoekpad
H = Eikesaal
I = Toegangspad na Kliphoutkloof
J = Kamp wat gebruik word vir rioolwerke

BYLAE 10

WERKSAAMHEDE VAN GEVANGENES OP PLASE

1/4/6/1-W/10

IC/ES

Die Bevelvoerende Offisier,
Privaatsak X957,
WORCESTER.

15 Maart 1974.

AAN ALLE HOOFDE EN AANDEELHOERS BY BUIITEPOSTE.
E/O RONDSKRYWE NR. 18 VAN 1974.

WERKSAAMHEDE VAN GEVANGENES OP PLASE

1. Dit het onder die aandag van hierdie kantoor gekom dat aandeelhouders verskeie metodes gebruik om gevangenes tot groter produktiwiteit en beter samewerking aan te spoor.
2. Dit is dan ook gemeld dat elke gevangene n kaartjie gegee word wat soos die ander arbeiders se kaartjies met elke mandjie druiwe geknip word. Redes wat aangegee was, is om te verseker dat gevangenes nie die plaasarbeiders wie per mandjie vergoed word help nie.
3. Ook is gemeld dat vir gevangenes na die oes n sekere bedrag afhange van sy gedrag en vlyt uit erkenning op sy rekening by die gevangenis inbetaal word.
 - (a) Teen die inbetaal van kontant op rekening van n gevangene is niks in te bring nie. Dit is dan ook n vrywillige saak en daar is geen verpligting op enige aandeelhouer nie. Dit moet dan ook nie n vergoeding wees nie maar alleenlik uit erkenning vir goeie dienste gelewer.
 - (b) Wat die kaartjie stelsel betref word aandeelhouders vermaan om geen vergoeding aan enige aantal mandjies druiwe gepluk, gekoppel word nie, dit wil sê, geen stukwerk mag gedoen word nie en kaartjies mag alleenlik as kontrole maatreël gebruik word sover gevangenes aangaan.
4. Aandeelhouders word dan ook gevra om toe te sien dat wagte niks vir n gevangene koop of aan n gevangene verkoop nie. Gevangenes mag geen kontant geld op sy persoon dra of persoonlik hanteer nie.
5. Gevangenes mag alleenlik deur die Hoof van die Gevangenis aankope doen.

BEVELVOERENDE OFFISIER.

BYLAE 11A

RAWSONVILLE: MOONTLIKE SLUITING

VOLKSRAAD,

KAAPSTAD.

14 Maart 1972.

PDP/NG

Die Voorsitter,
Goudini Buitepos,
P/a mnr. Karel le Roux,
Goudmyn,
RAWSONVILLE

Geagte heer,

I/s : MOONTLIKE SLUITING VAN BUIITEPOS.

Dit sal goed wees indien die Bestuur van u Plaastronk die volgende inligting in die vorm van 'n memorandum aan my kan deurstuur vir voorlegging aan die Minister van Landbou. Hieruit sal dan kan voortspruit 'n moontlike onderhoud met die Minister om die Bestuur en die boere se probleem te bespreek, asook moontlike alternatiewe oplossings.

1. Wat sal die finansiële implikasies en komplikasies wees vir die Bestuur sowel as vir aandeelhouders indien die Buitepos sal moet sluit?
2. Wat sal die Bestuur en individuele boere se posisie wees ten opsigte van vervangende arbeid?
3. Wat sal die posisie in u gebied wees wat betref vervangende huisvesting?

In hierdie verband kan u Bestuur die probleem skets met betrekking tot : (i) gebrek aan ruimte vir huisvesting van individuele arbeiders, en (ii) die streng regulasies wat voorgeskryf word deur Bantoe-administrasie wat betref kampongs binne Blanke woongebiede.

Enige verdere inligting wat u gebied se besondere probleme betref, indien die Buitepos gesluit word, moet genoem word.

In my gesprek met die Minister kon ek duidelik aflei dat hy oortuig is daarvan dat Buiteposte gesluit sal moet word, vroeër of later, om te verhoed dat die landbousektor in sy geheel nie totaal ontwrig word ten opsigte van bemaking nie.

Dit ontnem ons natuurlik nie die reg om standpunt in te neem dat die V.S.A. sy beoogde druk moet in heroorweging neem nie.

Vriendelike groete,

P.D. PALM, L.V.

40 500
1000
200
200

BYLAE 11B

RAWSONVILLE: MOONTLIKE SLUITING

GROOT EILAND BUITEPPOS,
RAWSONVILLE,
24-3-72.

P.D. PALM, L.V.
VOLKSRAAD,
KAAPSTAD.

Waarde Heer,

i/s: U BRIEF PDP/NG VERWYS.

In verband met die moontlike sluiting van die Buitepos
waardeer ons u belangstelling en samewerking.

In antwoord op u vrae:

1) Finansiële implikasies:

Na samespreking met die hoof van ons kommandement,
Kol. Terblanche het die bestuur nou noodsaaklike verbeterings
en reparasies ten bedrae van ± R40,000 laat aanbring. Die
bedrag kan slegs met arbeid wat uitgegee word, weer verhaal
word.

2) Vervangende arbeid; boere se posisie:-

Geen vervangende arbeid beskikbaar nie, behalwe kontrak-
bantoes wat vir ons doeleindes nie so doeltreffend is nie
en ook ontoereikend. Baie probleme word ondervind met
kontrakbantoes.

3) Vervangende huisvesting:

- a) Intensief bewerkte plase het geen ruimte vir huisvesting
- b) Volgens boukoste in ons area bedra dit ongeveer R1,000
per arbeider. (2 kamers per arbeider.) Vervanging van
500 gevangenis sal ± R500,000 bedra, ten laste van die
lede.
- c) Volgens die bestaande regulasies kan geen bantoe kampongs
in Giudini gebou word nie as gevolg van die ruimte.

d)

4) Probleme:

Aangesien gevangenisarbeid \pm 40% van die arbeidsmag in die omgewing uitmaak sal produksie en kwaliteit noodwendig moet daal. Van die orige 60% is 'n baie groot gedeelte alreeds kontrakarbeid. Alleenlopend kontrakbantoes veroorsaak 'n geweldige sedelike verval onder die kleurling vrouens wat noodwendig lei tot bakleiery.

Dit is 'n algemeen bekende feit dat ons in 'n area boer waar die belasting aan die Staat per morg die hoogste is in die hele Republiek, terwyl weinig van ons produk uitgevoer word.

Die bestuur het opdrag van sy lede, op 'n spesiale algemene vergadering, om onder geen omstandighede toe te laat dat die Buitepos gesluit word nie.

Nogmaals baie dankie vir u opoffering en samewerking. Ons weet dat u die saak nog beter as ons sal kan stel.

Die uwe,

.....
VOORSITTER (GOUDIDNI)

BYLAE 11C

MOONTLIKE SLUITING VAN BUIEPOSTE

voorstel van de heer J. van der Merwe
Gaubert word dit goedgekeur en aanvaar
Die Voorzitter lê in brief voor aan die
vergadering 2000 ontvrag vanaf die
Weskaaplandse Sentrale Buiteposkomitee
Brief word ter inligting by herte
natuure leaser

WESKAAPLANDSE SENTRALE BUIITEPOSKOMITEE.

Adres: Commercialstraat 10, Paarl.

POSEUS 309,

Foon: 4612 Paarl.

PAARL.

18 Oktober 1972.

AAN DIE VOORSITTERS VAN ALLE BUIITEPOSTE.

Waarde Heer,

HOOFTLIKE SLUITINGS VAN BUIITEPOSTE.

Die dagbestuur het n onderhoud met die Edele Minister Pelzer
gehad oor die voortbestaan van buiteposte en op grond daarvan moet
ons u hiermee in kennis stel die posisie onveranderd bly. Van
overheids kant gesien, word nog steeds gepraat van die uiteindelijke
sluiting van alle buiteposte. Geen definitiewe tyd word genoem
nie.

Die uwe,

Marlene van der Merwe

SEKRETARIS.

BYLAE 12

AANSOEK VIR UITBREIDING VAN STELLENBOSCH GEVANGENIS

18/433

2401

STELLENBOSSE BOERE- EN -WYNPROEWEERSVERENIGING
STELLENBOSCH FARMERS' AND WINE TASTERS' ASSOCIATION

POSBUS/P.O. BOX 148 · STELLENBOSCH
13 Maart 1967

Kommissaris

~~Direkteur~~ van Gevangenis,
Privaatsak 136,
P R E T O R I A

Waarde Heer,

AANSOEK OM UITBREIDING VAN STAATSGEVANGENIS TE STELLENBOSCH

Hierdie vereniging wens vriendelik te versoek dat ernstige oorwe-
ging verleen word aan die uitbreiding van die staatsgevangenis
te Stellenbosch, sodat die verskillende departementele navorsings-
inrigtings te Stellenbosch, sowel as boere, wat 'n tekort aan ar-
beid ondervind, uit hierdie bron aanvullende arbeid kan bekom.

Die navorsingsinrigtings waarna hier verwys word is:

Die Wynbounavorsingsinstituut
Die Welgevallen Proefplaas
Die Groentenavorsingstasie te Fleurbaai
Die Elsenburg Landboukollege
Die Virologiese Eenheid
Die Vee-artsenykundige Diagnostiese Sentrum.

Hierdie navorsingsinrigtings doen onontbeerlike werk in belang
van die landboubedryf en dit is noodsaaklik dat die werk nie
gestrem word as gevolg van 'n gebrek aan arbeid nie.

Die inrigtings maak van aansienlike getalle arbeiders gebruik.
Weliswaar is dit noodsaaklik dat 'n aansienlike persentasie van
hierdie arbeiders van permanente aard moet wees om gespesiali-
seerde take te verrig. Daarbenewens is daar egter ook baie
werk waarvoor gevangenisarbeid gebruik kan word.

Die aanvraag vir aanvullende gevangenisarbeid vir hierdie doel
word op ongeveer eenhonderd beraam.

In die intensiewe boerdery wat in die Stellenbosch-distrik beoefen
word, ondervind boere ook 'n ernstige en toenemende tekort aan

2/..... arbeid

BZ

Direkteur van Gevangenis

- 2 -

13 Maart 1967

arbeid. Daar word beraam dat 200 addisionele gevangenisarbeiders
geredelik deur boere opgeneem sal word.

Die vereniging versoek dus vriendelik dat hierdie aansoek wel-
willende oorweging sal geniet.

Die uwe,

J. J. Joubert
SEKRETARIS

20/4/67
of bps. Willemsse. Dns. ~~W. Joubert~~

Voorlegging asb. Vermeld daarin akkommo-
dasie en toeluit. WJS 20.3.67.

BYLAE 13

UITBREIDING VAN STELLENBOSCH GEVANGENIS AFGEKEUR

Die Sekretaris,
Stellenbosse Boere- en -Wynproewersvereniging,
Posbus 148,
STELLENBOSCH.

Waarde Heer,

INSAKE : AANSOEK OM UITBREIDING VAN STELLENBOSCH-
GEVANGENIS. U SKRYWE VAN 13 MAART 1967.

Na aanleiding van u bovermelde skrywe, het ek bogenoemde inrigting op 15 deser besoek maar na ondersoek gevind dat die terrein so beperk is dat daar geen moontlikheid is om die gevangenis enigsins noemenswaardig te vergroot nie. Selfs al sou daar ook n paar addisionele selle aangebou kon word, sou so n stap vereis dat addisionele wonings vir personeel opgerig moet word waarvoor daar egter geen ruimte beskikbaar is nie.

Onder omstandighede spyt dit my dat dit nie moontlik is om die gevangenis te vergroot nie.

Die uwe,

J. C. STEYN

KOMMISSARIS VAN GEVANGENISSE.

22 -5- 1967

Die Sekretaris,
Stellenbosse Boere- en -Wynproewersvereniging, -
Posbus 148,
STELLENBOSCH.

Waarde Heer,

INSAKE : AANSOEK OM UITBREIDING VAN STELLENBOSCH-
GEVANGENIS. U SKRYWE VAN 13 MAART 1967.

Na aanleiding van u bovermelde skrywe, het ek bogenoemde inrigting op 15 deser besoek maar na ondersoek gevind dat die terrein so beperk is dat daar geen moontlikheid is om die gevangenis enigsins noemenswaardig te vergroot nie. Selfs al sou daar ook n paar addisionele selle aangebou kon word, sou so n stap vereis dat addisionele wonings vir personeel opgerig moet word waarvoor daar egter geen ruimte beskikbaar is nie.

Onder omstandighede spyt dit my dat dit nie moontlik is om die gevangenis te vergroot nie.

Die uwe,

J. C. STEYN

KOMMISSARIS VAN GEVANGENISSE.

22 -5- 1967

BYLAE 14

BIEN DONNE: GEVANGENISARBEID

AFSKRIF.

Verw. No. 1/639/30.

*Oorspr. op
afskrif van 18/6/54.*

Departement van Gevangenis,
Eloff-gebou,
Paul Krugerstraat 339,
PRETORIA.
20. 9. 54.

Die Sekretaris van Landbou,
Departement van Landbou,
Beatrixstraat,
PRETORIA.

BIEN DONNE PROEFPLAAS: GEVANGENISARBEID.

Na aanleiding van u diensbrief No. R.659 van 17 Augustus 1954, van die inhoud waarvan kennis geneem is wens ek u mee te deel dat voorsiening vir £25,000 onder die hoof "Verskillende Sentra" op hierdie departement se begroting vir die volgende boekjaar gemaak word vir die oprigting van 'n gevangenisinrigting op Bien Donne soos voorgestel.

Dit word vertrou dat volgende jaar 'n aanvang met die werk gemaak sal word.

(Get.) V.R. Verster.
DIREKTEUR VAN GEVANGENISSE.

20. 9. 54.

Die Direkteur,
W.P. Vrugtenavorsingstasie,
Departement van Landbou,
STELLENBOSCH.

Ter inligting van Dr. Nel deurgestuur.

(Get.) V.R. Verster.
DIREKTEUR VAN GEVANGENISSE.

BYLAE 15

BIEN DONNE: OPRIGTING VAN GEVANGENISINRIGTING

Die Direkteur van Publieke Werke,
P R E T O R I A.

27-6-1955

OPRICHTING VAN GEVANGENIS-INRICHTING
DIE LANDBOU NAVORSINGSTASIE, BIEN
DONNE, DIST. PAARL.

1. As gevolg van die Kabinet se besluit dat hierdie departement so ver moontlik gratis gevangenis-arbeid aan ander Staatsondernemings moet verskaf is dit besluit om 'n gevangenisinrigting op die Departement van Landbou se navorsingstasie, Bien Donne, op te rig.
2. Die Departement van Landbou het dan ook vir hierdie doel 'n stuk grond van sowat 8 morgen groot aan hierdie departement afgestaan en ek stuur u hiermee afskrifte van korrespondensie tussen hierdie kantoor en daardie Departement.
3. Die grond wat die departement van Landbou bereid is om aan die departement af te staan is gemerk A B C D op meegaande drie afdrukke van terreinplan No. P. 1 en dit sal waardeur word indien u so spoedig moontlik kan reël dat genoemde grond vir gevangenisdoeleindes oorgedra word.
4. Dit mag genoem word dat voorsiening vir die nodige fondse om die inrigting te bou reeds gemaak is sien my diensbrief No. 1/956/30 gedateer 20 September 1954 waarin u diensbrief No. 333 van 2 April 1954 aangehaal is.

sent 24/7/55

Bine

G. C. C. C.

DIREKTEUR VAN GEVANGENISSE

27-6-1955

Die Direkteur,
 Westelike Provinsie Vrughtenavorsingstasie,
 Departement van Landbou,
STELLENBOSCH.

Afskrif vir inligting vide u skrywe
 No. F.R. 47 van 20 Mei 1955.

12.12.1955

BYLAE 16

BIEN DONNE: GEBRUIK VAN GEVANGENE ARBEID

a

AFSKRIF.

Verw. No. R.659.

Departement van Landbou,
Landbougebou,
Beatrixstraat,
PRETORIA.

17. 8. 1954.

DIE DIREKTEUR VAN GEVANGENISSE,
PRETORIA.

GEBRUIK VAN GEVANGENIS-ARBEID OP
BIEN DONNE PROEFPLAAS, GROOT
DRAKENSTEIN.

Met verwysing na die bespreking wat Dr. Nel, Direkteur van die Westelike Provinsie Vrughtenavorsingstasie persoonlik met u gehad het gedurende die afgelope Parlementsitting, wens ek u mee te deel dat hierdie Departement dié goedkeur dat 'n stuk grond van plus minus 8 morge groot op die bogenoemde plaas beskikbaar gestel word vir die oprigting van 'n plaastronk. Die Departement is ook bereid om die twee voormanshuise wat op die genoemde stuk grond is tot die beskikking van u Departement te stel vir bewoning deur twee blanke bewaarders wat deur u daar geplaas sal word.

Die voorstelle om groente op die plaas te kweek vir die tronk asook om 'n aantal varke daar aan te hou vir vleisproduksie vir die tronk, dra ook die goedkeuring van hierdie Departement weg.

Aangesien daar dadelik werk van gemaak moet word om die vloedskade wat op die plaas aangerig is te herstel, sal dit waardeur word indien u so spoedig moontlik u Minister se goedkeuring wil verkry vir hierdie skema. Hierdie Departement beskik nog oor fondse onder Leningspos J.5 waaruit varkhokke hopelik nog hierdie finansiële jaar opgerig sal kan word.

U samewerking in hierdie verband sal hoog op prys gestel word.

?

WNDE. SEKRETARIS VAN LANDBOU.

BYLAE 17

BIEN DONNE: GEVANGENISPLAAS

AFSKRIF.

18/6/17

464

AANWYSING VAN 'N NUWE GEVANGENISINRIGTING
OP DIE PLAAS BIEN DONNE, DISTRIK PAARL.

Dit het Sy Edele die Minister van Justisie behaag om kragtens die bevoegdheid hom verleen by artikel 50(1)(d) van Wet No. 13 van 1911, soos gewysig by artikel 7 van Wet No. 4 van 1957, sy goedkeuring daaraan te heg dat die geboue wat op gedeelte S.26 van die Westelike Provinsie-vrugtena-vorsingstasie op die plaas Bien Donne, distrik Paarl, opgerig is, met ingang van 1 Oktober 1958 aangewys word as n gevangenis met die oog op die aanhouding, verbetering en rehabilitasie van veroordeelde nie-blanke gevangenes.

ESTABLISHMENT OF A NEW PRISON INSTITUTION
ON THE FARM BIEN DONNE, DISTRICT OF
PAARL.

The Honourable the Minister of Justice has been pleased to approve, by virtue of the powers vested in him by section 50(1)(d) of Act No. 13 of 1911, as amended by section 7 of Act No. 4 of 1957, the establishment of the buildings erected on portion S.26 of the Western Province Fruit Research Station on the farm Bien Donne, district of Paarl, as a prison institution with a view to the detention, reformation and rehabilitation of convicted non-European prisoners, with effect from 1st October, 1958.

na staatsdrulle op 4/10/58.
Bla.

BYLAE 18

RIEBEECK-WES: DAGBOEKINSKRYWING

1ste Maand
1st Month

JANUARIE 1960 JANUARY

31 Dae
31 Days

VRYDAG/FRIDAY 1

Besoek die Buitepos saam
met Lt. Kol. Brinke vanaf
Malmesbury op 31ste Desember 1959.
Daar is geen water, ligte of
sanitêre aangelyentkete op die
perseel nie.

C. P. Erasmus

BYLAE 19

OBIQUA: BEëINDIGINGSKENNISGEWING

REPUBLIEK VAN SUID-AFRIKA
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SA GEVANGENISDIENS
SA PRISONS SERVICE

POYNTONSENTRUM/CENTRE
WESBLOK/WEST BLOCK
KERKSTRAAT 124 CHURCH STREET
PRETORIA
0001

✉ P/sak X136
P/Bag

⚡ "KOMVANG"

☎ 207-9111

"Teleks" 322 398

Verwysing
Reference

No. 1/4/6/B 1987-06-29

PER GEREGISTREERDE POS

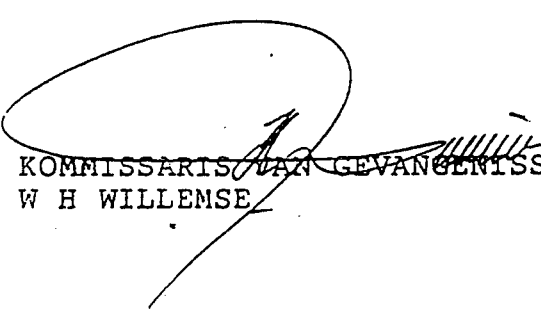
Die Sekretaris
Obiqua Boerevereniging
p/a Die Hoof van die Gevangenis
Obiquagevangenis
Privaatsak X3
TULBACH
6820

Geagte Meneer

OBIQUAGEVANGENISBUITEPOS : BEÏNDIGINGSKENNISGEWING

Ingevolge die ooreenkoms wat met u aangegaan is in verband met die voorsiening van gevangenisarbeid wens ek u hiermee die vereiste ses (6) maande kennis te gee dat hierdie ooreenkoms om middernag op 31 Desember 1987 beëindig en derhalwe as gekanselleer beskou word.

Die uwe

KOMMISSARIS VAN GEVANGENISSE
W H WILLEMSE

Luitenant-generaal

SSI1251BL.HS

BYLAE 20

OBIQUA: UITFASERING VAN BUIITEPOS

REPUBLIEK VAN SUID-AFRIKA . REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

1987-07-20

Privaatsak X65 PRETORIA
Private Bag 0001

Navrae
Enquiries D H ROSSOUW

☎ (012) 205-9111

Direk (012) 205- 2014
Direct

 WERKE

321377+

My verwysing
My reference 16/1/1/2/3/1.

Menere

1987 -07- 14

UITFASERING VAN BUITEPOS EN OORNAME DEUR DIE STAAT

Met verwysing na vorige samesprekings wat met u organisasie gedurende 1986 in bovermelde verband gevoer is en die daaropvolgende skrywe van die Minister van Landbou, moet ek u meedeel dat hierdie Departement voortaan met u oor die corname asook die vergoeding daarvoor sal onderhandel.

Stappe is reeds in werking gestel om waardasies wat gedurende 1986 ingewin is, te kontroleer en word alles moontlik gedoen om onderhandelings met u so spoedig doenlik aan te knoop. Na verwagting sal die Departement teen einde Augustus vanjaar weer met u in verbinding tree om die Staat se aanbod te doen en reëlings in verband met corname te finaliseer.

Net ter inligting met die oog op u beplanning op hierdie stadium kan gencem word dat dit moontlik sal wees om corname op 'n vroeër stadium as 31 Desember 1987 te bewerkstellig. Besonderhede sal egter eers met die samesprekings tydens die doen van die aanbod verstrekk en uitgemaak kan word.

Die uwe

M. J. J. J. J.
 DIREKTEUR-GENERAAL.
 OPENBARE WERKE EN GRONDSAKE

BYLAE 21

OBIQUA: VRYWARINGSVORM

V R Y W A R I N G

Ek, die ondergetekende, behoorlik hiertoe gemagtig, erken hiermee ontvangs van die bedrag hieronder aangegee ten opsigte van my finansiële belang in gevangenisarbeid eenhede in OBIQUA Boerevereniging.

Ek bevestig dat ek beweer dat die betrokke bedrag my uitsluitlik en alleen toekom.

Ek vrywaar en indemnifiseer die gemelde Obiqua Boerevereniging ten opsigte van alle eise wat teen hulle mag ingestel word op grond van hierdie betaling vir -

- (a) Die betrokke bedrag
- (b) Enige rente op die betrokke bedrag
- (c) Regskoste en uitgawes op 'n prokureur-en-kliëntskaal.

GEDATEER TE TULBAGH hierdie 2de dag van Desember 1987

Volle name: *Jacobus Adriaan Theron*

Handtekening: *J.A. Theron*

Getuies: (1) *Alwyn* (2) *[Signature]*

Bedrag: *R27,500.00*

ONDERNEMING

Aangesien die persoon voormeld nie bereid is om die Vrywaring te teken nie, onderneem die Obiqua Boerevereniging hiermee om die betrokke bedrag te belê teen rente vir die voordeel van die persoon wat in 'n geskil of geding uitgewys word as synde op die betaling van die bedrag geregtig, met dien verstande dat die Obiqua Boerevereniging geensins aanspreeklik sal wees vir enige koste in verband met enige geskil of geding nie.

GEDATEER TE TULBAGH HIERDIE dag van 1987.

2.

GETUIES:

1.

2.

VOORSITTER
OBIQUA BOEREVERENIGING.

BYLAE 22

DWARSRIVIER: DAGBOEKINSKRYWING

die vergadering, vergadering van
die Vereniging. Besluit is om die
Vereniging te hêre op Saterdag 14
Februarie 1957.

27 lede was teenwoordig.
Nadat die voorzitter die aanwesiges
verwelkom het, word die notule
geles goedgekeur en onderteken.

Die voorzitter verduidelik aan
die vergadering dat die Stadsraad van
die vereniging nou finaal opgestel
is en aan lede voorgelêes sal word
vir goedkeuring.

Die volgende veranderinge word in
die Stadsraad aangebring:

By Klousule 43 waar eenorde van
lede vereis word vir 'n Korum by
'n algemene vergadering word dit
vermindert na een kwart. Klousule
46, waar die auditeure van die vereniging
alleen gemaak word om auditeur
aan te wys, word dit verander na

die auditeure, en die Korum
van die vereniging.

Verder word is deur lede gepraat
in verband met die Stadsraad, en die
huiskandelike reëls en nadat dit
benedigend beantwoord is, is dit
eenparig deur die lede goedgekeur.

Hierna het die voorzitter verslag
gelewer van hoe ver daar gemaak
is met die bou van die gewangenis
buitepas en o.a. gemeld dat die
kapitaal vir die geboue reeds is
teen 6 1/2% rente, dat sterk water op
die perseel opgevoer is, dat die
argitek besig is met die ophef van
die planne en dat die gedagte is om
met die bouery teen die middel
van volgende jaar te begin.

Aankoop van grond vir Stank:
Eenparig word besluit om die
volgende stuk grond, van Willem
Christiaan Comarrie, teen 'n koopprijs

Bestuur van die gemeenskap, en die administrasie van die gemeenskap, en die administrasie van die gemeenskap.

Die kommissie vir die oprigting van die ponsie bestel op die dorp by die perseel van die vereniging word deur die bestuur behandel n.l. die van Korthuis, Standaards, Stads en Hilgenberg engeenwerke. Na deeglike ondersoek word die tender van Hilgenberg engeenwerke Walsley enpaig aangeneem. (Afgelees 158)

Van die voorster en sekretaris word opgedra om die koopbrief van die grond vir die perseel in ooreenstemming met M.C. Comraque op te stel en, sodra die kaart van die opmeting voltooi is, voort te gaan om die siendom op naam van die vereniging te registreer.

Van die administrasie van die gemeenskap, en die administrasie van die gemeenskap, en die administrasie van die gemeenskap.

Die stuk opgetrekte erfaggronde, n.l. gedeelte 8, n. gedeelte van die plaas Romansemin, geleë in die afdeling van Zulburg.

Groot 10.9642 m. van die ponsie van sekkondend en sekkie pond en dat Stephanus Fransois du Toit in sy laedanigheid as voorster en Johannes Nicolaas Viljoen in sy laedanigheid as sekretaris gemaak is word om alle stukke te teken in verband met die aankoop en oordrag van die grond.

BYLAE 23

HAWEQUA: BESWARE TEEN VOORSTEL VAN BUIITEPOS

P.O. BOX 12
POSBUSTELEPHONE 501
TELEFOONMUNISIPALITEIT-WELLINGTON-MUNICIPALITY.Kantoor van die Stadsklerk,
WELLINGTON.

17 Desember 1957.

GELIEWE IN U ANTWOORD TE VERWYS
NA NO. 11/15.Die Direkteur van Gevangeniswese,
Uniegeboue,
PRETORIA.

Waarde Heer,

Voorgestelde Oprigting van Buite-
Gevangenispos aan Munisipale Grense
van Wellington.

Dit is my deur my raad opgedra om ernstig beswaar te maak teen die voorgestelde oprigting van 'n buite-gevangenispos aan die onmiddellike grense van hierdie munisipaliteit.

Ek sluit hierby in 'n Memorandum ontvang van Belastingbetalers en Bewoners van Wellington, waarin hul besware teen die voorstel uiteengesit word. Die Stadsraad van Wellington onderskryf die Memorandum volmondig en het eenparig besluit om die voorgestelde oprigting van die onderhawige inrigting teenaan 'n blanke woonbuurt, met al die middele tot sy beskikking teen te gaan. Die natuurlike uitbreiding van die blanke gemeenskap van Wellington is potensieel in die rigting van die area waar dit die voornemens is om die gevangenispos tot stand te bring. Reeds dien 'n gedeelte van die gebied in hierdie omgewing as woonbuurt vir blankes en indien die voorgestelde inrigting in die onmiddellike nabyheid hiervan opgerig word, sal so 'n stap enige uitbreiding verydel en sterk indruis teen die belange van die dorp - met nadelige gevolge vir almal.

Dit word beskou dat die stigting van 'n buite-gevangenispos nie ten koste van die dorpsbewoner moet geskied nie maar dat dit 'n onderneming moet wees wat tot die heil van al die belanghebbendes moet strek.

In die lig van bostaande, doen my raad 'n vriendelike dog dringende beroep op u om nie u goedkeuring aan die voorstel soos tans geformuleer, te verleen nie. Daar is ander terreine naby Wellington wat vir die betrokke doel uiters geskik behoort te wees.

A.D.

Bece

Soos voorgestel - hier in oordraging van die Beroeping is al die heil van al die belanghebbendes te sien. Dit is wat die Munisipaliteit van Wellington se leifoongesprek gistermiddag. Ek het antwoorde in die Stadsklerk se kantoor. Dit is wat die Munisipaliteit.

64

MEMORANDUM IN SAKE VOORGESTELDE OPRIGTING VAN 'N
BUIITE-GEVANGENISPOS OP DIE MUNISIPALE GRENSE
VAN WELLINGTON.

Op 'n vergadering gehou op 29 November 1957, van belastingbetalers, huurders en inwoners van die omgewing van die Munisipale area van Wellington, wat geraak word deur die oprigting en organisasie van 'n Plaastronk op die grense van die Munisipaliteit van Wellington, word eenparig besluit:

1. Om die lofwaardige beginsel van die Boeregemeenskap, wat hulle daarvoor beywer, te steun met die bou van 'n Plaastronk.
2. Om hierdie belanghebbendes van die Boeregemeenskap te versoek om nie die Plaastronk op te rig aan die grense van die Munisipaliteit van Wellington nie.
3. Die huidige voorgestelde plek van die Plaastronk (op die gronde van mnr. F. de W. Malan, Ranzadale, Wellington) grens aan die Munisipale area van Wellington en sal die morele, maatskaplike en materiële belange van die inwoners van daardie deel van Wellington en ook die gemeenskap as geheel, ernstig benadeel. Daarby sal dit die noodsaaklike en onvermydelike ontwikkeling en uitbreiding van Wellington in daardie rigting as blanke area noodwendig noodlottig stuit.
4. Om 'n vriendelike maar dringende beroep op die belanghebbendes van die Boeregemeenskap te maak om nie 'n Plaastronk te bou op hierdie area, wat grens aan die Munisipale area van Wellington of enige ander area, wat aan die Munisipale area grens.

Die belastingbetalers, huurders en inwoners grond hulle besluit op die volgende oorweginge:-

A. A L G E M E E N.

1. Die bou van 'n Plaastronk is 'n verdienstelike saak. Maar omdat dit 'n Plaastronk is, om boere te bedien tot voordeel van die Boeregemeenskap, moet dit in 'n duidelike plaasomgewing gebou word.
2. Die bou van die Plaastronk moet nie geskied ten koste van die belange van die stadsgemeenskap nie:-
 - (a) Moreel-eties.
 - (b) Maatskaplik.
 - (c) Ekonomies.
3. Die ligging van die Plaastronk sal die ontwikkeling en die uitbreiding van Wellington as stad in daardie rigting strem wat betref:-
 - (a) Nuwe en onvermydelike uitbreidings soos woonbuurtes, behuisingskemas, bouperssele, ens.
 - (b) Die bewaring en ontginning van die historiese Bainskloofpad vir natuurliefhebbers en toeriste.

63

Memorandum.

-2-

4. Die ontwikkeling en uitbreiding van Wellington word deur die Plaastronk in hierdie area in die teenoorgestelde rigting gedwing. Die beplande en spontane uitbreiding van nie-blanke dele, is geleë in die Westelike grense van Wellington. Die voorgestelde Plaastronk skep nou 'n tweede nie-blanke area aan die Oostelike grense van die stad.

5. Die skepping van twee nie-blanke gebiede op die grense van Wellington, met die stad in die middel, bots met die beleid van die staat, provinsies en munisipaliteite wat betref:-

- (a) die beleid van Apartheid;
- (b) die toepassing van die Groepsgebiede Wet.

6. Eienaars van eiendomme en dus belastingbetalers, wat reeds en eerste aansienlike en groot geldelike beleggings gemaak het in Wellington is geregtig op 'n gunstige konsiderasie by die botsing van belange tussen hulle en diegene wat daarna bereid is om in die toekomst geldelike beleggings te maak (in hierdie geval buite die Munisipale area van Wellington).

7. Wanneer die belange van belastingbetalers, huurders en inwoners van Wellington, hetsy materiëel en andersins, bedreig word, het hulle die reg en vrymoedigheid om hulle te wend na die stadsvaders, afdelingsrade en provinsiale administrasie, om beskerming.

B. S P E S I F I E K.1. Moreel-eties.

- (a) Dit is moreel-eties verkeerd om groot getalle misdadigers deur 'n Plaastronk en sy atmosfeer en organisasie, af te dwing op die onmiddellike woonbuurt en omgewing van 'n groot aantal wetsgehoorsame en eerbare stadsbewoners, omdat misdaad sterk deur die publieke opinie veroordeel word.
- (b) Dit is moreel-eties verkeerd om 'n ongewenste stigma te plaas op 'n bepaalde gelukkige omgewing en vooruitstrewende deel van enige deel van enige stad, waar so baie mense saamwoon.
- (c) Die vormende en opheffende invloed van die woonbuurt en omgewing op die individuele en huislike lewe, veral op die lewe van 'n kind, is 'n kosbare besit waarvoor mense veel feil het en opoffer. Dit is moreel-eties verkeerd om deur 'n Plaastronk hierdie mensereg enigsins in die gedrang te bring.
- (d) 'n Plaastronk verwek vrees en onsekerheid by 'n groot aantal mense in die onmiddellike omgewing.
- (e) Moreel en finansiëel tref die skepping van 'n Plaastronk aan die grense van Wellington, veral die mindervermoëndes en salaristrekkers wat deur spaarsaamheid en 'n oorlog vir hulle 'n tuiste opgebou het - miskien alleen deur jare.

62

Memorandum

-3-

2. Maatskaplik:

- (a) 'n Plaastronk aan die grense van 'n stedelike woonbuurt, maak tronkbewoners jou bure.
- (b) Die verkeer op parie en strate in die onmiddellike omgewing van die Plaastronk en die betrokke stedelike woonbuurt, bring die probleem van padveiligheid, veral vir kinders in ernstige gedrang.
- (c) Die gewenste en populêre wandelpad van die baie studente van die verskillende opvoedingsinrigtings langs die betrokke strate, veral Collegeweg, word deur 'n Plaastronk in die voorgestelde area, totaal vernietig. Wellington is by uitstek 'n opvoedingssentrum en die belange van studente behoort nie aangetas te word nie.

3. Ekonomies:

- (a) Die oprigting van 'n Plaastronk op hierdie spesifieke terrein, aan die grense van die woonbuurt van Linqenda, beteken 'n waardevermindering van die eiendomme van belastingbetalers in daardie omgewing. Dit sal 'n ernstige finansiële skade bring vir persone wat sal ly.
 - (b) Volgens Artikel 40(1)(c) van die Ordonnansie No. 26 van 1944 om die wet insake die skatting van ontroerende Goed te wysig en te konsolideer en om die wet insake Belasting gevolglik te wysig, sal belastingbetalers deur die bou van 'n Plaastronk op die voorgestelde area, wat grens aan die Munisipaliteit van Wellington, verplig word om 'n herskatting van die waarde van hulle eiendomme by die Direkteur en die Munisipaliteit aan te vra.
-

BYLAE 24

HAWEQUA: AFSKRIF VAN REKENING

HAWEQUA-BUIITEPOS (KOÖPERATIEF) BEPERK.
(Geregistreer kragtens Wet No. 29 van 1939.)

Telefoon 2-560.

H. G. Jordaan: (Sekretaris.)

Posbus 35,

WELLINGTON, (7655.)

1980.03.31

MNR. W.D.W. CRANZ
POSBUS 523
WELLINGTON
7655

REKENING GELEWER volgens volge staat.

RENTE op bedrae wat nie voor die 20ste van die
maand betaal is nie @ $2\frac{1}{2}$ sent per eenheid
eenhede.

EENHEDE: ARBEID GEBRUIK GEDURENDE MAAND.

275	Weeksdae @ 40 sent per eenheid.	110,00
121	Saterdae @ 20 sent per eenheid.	24,20

MONITORS.

DIVERSE.

134,20

NOTAS:

- (a) Betaling van hierdie rekening moet voor die 20ste dag van die volgende maand geskied, anders sal rente van $2\frac{1}{2}$ sent per eenheid betaal moet word.
- (b) Tjeks moet by die Bultapos gelaat of na bestaande adres gestuur word.

BYLAE 25

HAWEQUA: KENNISGEWING AAN LEDE

HAWEQUA BUIITEPOS (KO-OP) BEPERK

17 Desember 1986

Posbus 75
WELLINGTON
7655

KENNISGEWING AAN ALLE LEDE

Die volgende reëls is tydens die Kers- en Nuwejaarsvakansietye van toepassing:

1. Alle gevangenis moet op Woensdag 24 DESEMBER om 12.00 middag in die gevangenis wees.
2. Saterdag die 27ste DESEMBER sal geen gevangenis uitgegee word nie, tensy absoluut noodsaaklik. U moet met die Hoof in hierdie verband reël.
3. Op Woensdag die 31ste DESEMBER moet alle gevangenis om 12-uur middag in die gevangenis wees.
4. Vrydag die 2de JANUARIE is 'n werksdag, asook Saterdag die 3de JANUARIE
- Gevangenis sal nie uitgegee word tensy dit absoluut noodsaaklik is nie
- U moet met die Hoof reël as u op daardie dae arbeid wil hê.
5. Neem net die noodsaaklikste getal gevangenis oor hierdie vakansie tye
- U sal nie geboek word vir arbeid wat in die Buitepos bly sit nie.

Op las

D. RETIEF
SEKRETARIS

SA GEVANGENISDIENS
SA PRISONS SERVICE

Die Streekkommissaris
Oos- en Weskaapstreek
Privaatsak X4
TOKAI 7966

Die Sekretaris
Buiteposkomitee
Posbus 309
PAARL

My verw: 1/6/2 86.06.14
Navrae : Brigadier Botma

ALGEMENE JAARVERGADERING: MAATREËLS : BEKAMPING VAN ONTVLUGTINGS

1. Na aanleiding van die besluite wat genoem is op die Algemene Jaarvergadering op 13 deser sal dit waardeer word indien alle direksies van buiteposte in die Wes-Kaap formeel verwittig sal word dat die volgende maat-reëls met ingang van 13 deser implemteer word.
 - 1.1 indien 'n ontvlugting vanuit 'n uitverhuurspan plaasvind moet die betrokke tydelike wag geskors word hangende die ondersoek en indien hy skuldig bevind word moet hy permanent van sy pligte as tydelike bewaarder onthef word.
 - 1.2 indien 'n huurder gedurende enige tydstip van 'n statistiese jaar, twee ontvlugting teen hom het moet die betrokke Bevelvoerende Offisier daardie huurder per skrywe maan en waarsku, met 'n afskrif aan die sekretaris van daardie spesifieke buiteposkomitee.
 - 1.3 indien 'n huurder na sodanige waarskuwing 'n derde ontvlugting teen hom kry moet sy arbeid van ses gevangenes per tydelike wag na vyf gevangenes verminder word. Indien 'n verdere ontvlugting sou voorkom, moet die getal na vier verminder word. Hierdie maatreël sal dan vir 12 maande vanaf datum van vermindering van krag wees.

(GET) BRIG J BOTMA

BYLAE 27

BUFFELJAGSRIVIER: GEVANGENISARBEID

20/5/2.

Swellendam Tronk,
16 Januarie 1953..

Die Sekretaris,
Boere-Unie,
BUFFELSJAGTSRIVIER.

GEVANGENESARBEID : BUFFELSJAGTSRIVIER-BOEREUNIE.

Met verwysing na bovermelde wens ek u mee te deel dat die Departement u aansoek gunstig oorweeg het, en het gelas dat 10 Gevangenes onmiddelik oorgeplaas word na hierdie Inrigting om in die arbeidsbehoefte van die Boere-Unie te voorsien.

Intussen sal ek bly wees as u so goed wil wees om my te kom sien sodat die nodige reelings getref kan word met die insweer van die wagte ens.

U dienswillige,

James B. van der Merwe
Sipier.

BYLAE 28

BUFFELJAGSRIVIER: OOREENKOMS

OOREENKOMS.

AANGEGAAN TUSSEN

DIE KOMMISSARIS VAN GEVANGENISSE,
 hierin verteenwoordig deur . . . Kolonel G.J. Terblanche . . .
, BEVELVOERENDE OFFISIER,
 WORCESTERGEVANGENISKOMMANDEMENT en hierna die
 KOMMISSARIS genoem,

en

DIE BUFFELJAGSRIVIERSE ARBEID-KOÖPERASIE BEPERK,
 hierin verteenwoordig deur sy Sekretaris, mnr. *W. S. Smith*
van der Walt . . ., behoorlik daartoe gemagtig deur die
 Buffeljagsrivierse Arbeid-koöperasie en hierna die
KOÖPERASIE genoem:

AANGESIEN die Kommissaris bereid is om aan die
 Koöperasie gevangenes beskikbaar te stel welke gevangenes
 arbeid op plase sal verrig en opleiding in landbou-
 aangeleenthede sal ontvang; en

AANGESIEN die Koöperasie begerig is om gevangenes
 wat arbeid op plase verrig en opleiding in Landbou sal
 ontvang, te bekom,

NOU DERHALWE kom die partye soos volg ooreen:-

Die Kommissaris onderneem om:

- 1(a) n aantal lede van die gevangenisdiens, soos deur hom
 bepaal, aan die gevangenis waarna in paragraaf 2(a)
 verwys word, toe te wys vir die beheer van die ge-
 vangenis;
- (b) die koste van elektriese krag, brandstof en olie te
 dra ten opsigte van -
 - (i) die geboue waarin gevangenes gehuisves is,
 - (ii) ligte op die gevangenisperseel, en
 - (iii) pomptoeestelle by die gevangenis: Met dien
 verstande dat waar die Koöperasie sy eie elek-
 triesse opwekker moet installeer dit nie van
 Staatsweë gesubsidieer sal word nie.
- (c) Sover moontlik toe te sien dat getroude lede van die
 Gevangenisdiens, wat met hulle gesinne woonhuise van
 die Koöperasie bewoon, sal betaal vir elektriese krag
 deur hulle verbruik: Met dien verstande dat indien
 n lid in gebreke sou bly om vir elektriese krag deur
 hom verbruik te betaal, die Kommissaris nie daarvoor
 aanspreeklik gehou kan word nie.

- (a) n deur die Kommissaris goedgekeurde perseel, groot ongeveer morge, vir die oprigting van n gevangenis beskikbaar te stel: Met dien verstande dat indien dit later na die mening van die Kommissaris sou blyk dat daar nie voldoende groente vir die gebruik van die gevangenes op die perseel gekweek kan word nie, die Koöperasie addisionele grond, aangrensend aan of in die nabyheid van eersgenoemde perseel, beskikbaar sal stel indien die Kommissaris dit so verlang;
- (b) die volgende geboue op genoemde perseel op te rig volgens planne en spesifikasies wat deur die Kommissaris goedgekeur is, en instand te hou nl. -
- (i) n inrigting vir die huisvesting van gevangenes;
 - (ii) ~~woonhuise~~ woonhuise vir getroude Blanke lede van die Gevangenisdiens;
 - (iii) ~~woonhuise~~ woonhuise vir getroude nie-Blanke lede van die Gevangenisdiens;
 - (iv) stoorruimte vir gereedskap, implemente, rantsoene, hout en steenkool;
 - (v) enige ander geboue wat na die mening van die Kommissaris nodig mag wees.
- (c) indien die Kommissaris dit vir administratiewe redes nodig ag om meer lede as waarvoor daar huisvesting volgens paragraaf (b) voorsiening voor gemaak is, aan die gevangenis toe te wys, addisionele huisvesting volgens planne en spesifikasies wat deur die Kommissaris goedgekeur is op te rig;
- (d) om alle woonkwartiere vry van huur tot die beskikking van lede van die gevangenisdiens te stel;
- (e) alle koste in verband met die oprigting en instandhouding van bogenoemde geboue te aanvaar;
- (f) toe te sien dat bogenoemde geboue, water en sanitasie aan normale gesondheidsvereistes voldoen;
- (g) behoudens die bepaling van paragraaf 1(b)(iii), voldoende geskikte water vir huishoudelike gebruik in die gevangenis en 5,000 gellings nie te bowe gaande nie by alle woonkwartiere waar Munisipale water verkry word asook water vir besproeiingsdoeleindes, gratis te voorsien;
- 11 12

- (h) alle koste in verband met sanitasie te aanvaar.
- (i) alle koste vir die aankoop, installering, oprigting en instandhouding van stowe, warmwater-, pomp- en elektriese installasies en omheinings te aanvaar;
- (j) indien nodig gevangenes en gevangenisvoorrade vanaf Kaapstad, Bellville, Worcester en naaste Spoorwegstasie na die gevangenis en vanaf die gevangenis na die naaste spoorwegstasie gratis te vervoer;
- (k) gevangenes aan sy lede toe te wys en die Hoof van die Gevangenis vroegtydig vooraf van sodanige toewysing te verwittig;
- (l) om self reëlings te tref vir die vervoer van gevangenes na en van hulle werkplekke;
- (m) 'n voldoende aantal geskikte persone beskikbaar te stel om as wagte op te tree nadat hulle as spesiale bewaarders die eed van getrouheid afgelê het en welke persone hulle aan die bepalings van die Wet op Gevangenis, 1959 (Wet No. 8 van 1959) en enige regulasies reëls en orders wat daarkragtens opgestel is, onderwerp;
- (n) toe te sien dat gevangenes nie deur of deur die toedoen van, sy lede of spesiale bewaarders aangerand of op enige wyse mishandel word nie;
- (o) nie in te meng met die administrasie van die gevangenis nie;
- (p) die totale bedrag volgens die tariewe vir gevangenisarbeid soos deur die Kommissaris van tyd tot tyd bepaal aan die hoof van die gevangenis te betaal, nie later as aan die einde van die lopende maand nie;
- (q) om toe te sien dat gevangenes op gewone werksdae nie ledig in die gevangenis bly nie, tensy dit weens reën of enige ander grondige rede wat die Kommissaris mag bepaal nie moontlik is om die gevangenes te laat werk nie.

3. ALGEMEEN:

- (a) Die Kommissaris sal indien beskikbaar soveel moontlik, maar hoogstens 300, nie-Blanke manlike gevangenes tot die beskikking van die Koöperasie stel.

W. S.
11/1/7

- (b) Indien n lid van die Koöperasie hom sou skuldig maak aan aanranding of mishandeling van n gevangene, moet die Koöperasie, op versoek van die Kommissaris, sodanige lid skors; die Kommissaris behou ook die reg om te weier om verder gevangenes aan sodanige lid beskikbaar te stel, of om hierdie ooreenkoms summier te kanselleer.
- (c) Behoudens die bepalings van paragraaf 3(a) sal hierdie ooreenkoms vir n onbepaalde tyd duur, maar die partye behou elkeen die reg voor om by wedersydse kennisgewing van ses maande die ooreenkoms te kanselleer.
- (d) Die Kommissaris sal te alle tye, ingevolge die bepalings van die Wet op Gevangenis, 1959 (Wet No. 8 van 1959) en enige regulasies, reëls en orders daaronder opgestel, die beheer oor die gevangenes behou.

4. In hierdie ooreenkoms, tensy uit die samehang anders blyk, het n woord of uitdrukking dieselfde betekenis as in die Wet op Gevangenis, 1959 (Wet No. 8 van 1959) of enige regulasies, orders of voorskrifte daaronder uitgevaardig.

GETEKEN te ~~Buffelsrivier~~ op hede die 27de . . .
dag van . ~~Januarie~~ . . . 1966.

. *W. S. Smith* SEKRETARIS.
Namens DIE BUFFELJAGSRIVIERSE ARBEID-KOÖPERASIE BPK.

(voorsitter)
W. J. F. F. F.

GETUIES.

1. *L. J. du Toit*
2. *J. van Ede*

[Signature]
Namens DIE KOMMISSARIS VAN GEVANGENISSE.

BYLAE 29

BUFFELJAGSRIVIER: AANSOEK OM LIDMAATSKAP

AANSOEK VIR LIDMAATSKAP IN DIE
DIE BUFFELJAGSRIVIERSE ARBEIDSKOÖPERASIE BEPERK.

PLEK. BUFFELJAGSRIVIER.

DATUM. 26 September 1960.

Ek, die ondergetekende (volle naam) Hermanus Baarend
muller junr.

OEN HIERBY AANSOEK VIR LIDMAATSKAP in die bogenoemde Maatskappy/
Vereniging.

Ingeval my aansoek deur die Raad van Direkteure goedgekeur word,
onderneem ek om (1) Vierhonderd AANDELE OP TE NEEM
in die bogenoemde Maatskappy/Vereniging; en bied hierby aan

(2) tjek vir die som van 2 40.0.0.

synde bedrag betaalbaar by aansoek teen

2 rjdelinge per aandeel. Ek onderneem hiermee die bogenoemde aan-
tal aandeel te neem of so minder as aan my toegeken mag word.

Deur my handtekening hieronder verbind ek my om my te hou aan die
bestaande statute van die Maatskappy/Vereniging en aan enige verdere
statute of wysigings van statute wat wettiglik van tyd tot tyd gemaak
mag word.

Getuie.

W. Smith

Handtekening H. Muller junr

Beroep Rand

Naam van Plaas Eenzaamheid

Posadres Eenzaamheid

Buffeljagsrivier.

ANGENEEM OP 'N VERGADERING VAN DIE RAAD VAN DIREKTEURE GEHOUD OP

. Vul in aantal aandeel.
. Vul in tjek, poswissel, ens.

SEKRETARIS.

BYLAE 30

BUFFELJAGSRIVIER: AFSKRIF VAN AANDELE SERTIFIKAAT

Sertifikaat N° 65

Getal Aandeel 2.00

DIE BUFFELJAGSRIVIERSE ARBEIDS-KOÖPERASIE BEPERK

(Geregistreer kragtens die Wet op Ko-operatiewe Verenigings No. 29 van 1939)

BUFFELJAGSRIVIER

Aandeel Sertifikaat

Hiermee word gesertifiseer dat William Samuël Smith
 van Willmar, Pothrus 9, Buffeljagsrivier
 die Geregistreerde eienaar is van Tweehand Aandeel van ~~ERTPOND~~ ^{TWEE RAND} elk
 genommer van 51001 tot 51200 albei ingesluit, in bogenoemde Vereniging onderworpe
 aan die regulasies van die Vereniging en dat tot op datum op elkeen van hierdie aandeel betaal is die bedrag
 getoon en deur die Vereniging geparafeer aan die agterkant hiervan.

GEGEE te Buffeljagsrivier hierdie 21ste dag van September 1963.J. J. H. Faure DIREKTEURA. J. Botha DIREKTEURW. J. Smith BESTUURDER/SEKRETARIS.

BYLAE 31

BUFFELJAGSRIVIER: OORDRAG VAN AANDELE

OORDRAG VAN AANDELE.

Douglas Daniel derkloofers Faure
 Ek, *Douglas Daniel derkloofers Faure* van *Buffeljagsemin*
 (hiermee genoem die oordragmaker) dra hiermee oor aan *Engelbert Lenty*
L. Roux (hierna genoem die oordragontvanger)
 teen die betaling van *Een honderden vyftig Rand (R150)* die aandele genummer
33801 tot *34600* van en in die

Buffeljagseminse Arbeids-Koöperasie Bpk.

Om deur die genoemde oordragontvanger, sy eksekuteurs, administrateurs, gevolmagtigdes, en alle wettige opvolgers gehou te word onder dieselfde voorwaardes as waaronder ek die aandele gehou het net voor die voltrekking van hierdie ooreenkoms.

En ek, die genoemde oordragontvanger, stem hiermee toe om die genoemde aandele aan te neem onderhewig aan bogemelde voorwaardes.

GETUIES:

1 *L. M. Kheede*

Douglas Daniel derkloofers Faure

(Oordragmaker)

2 *Wessmith*

Datum *16/6/1962*

1 *L. M. Kheede*

E. L. L. Roux

(Oordragontvanger)

2 *Wessmith*

Datum *16/6/1962*

Goedgekeur op 'n Direksie Vergadering gehou op *15 Maart 1962*

Wessmith

BESTUURDER

SEKURITEITE-OORDRAGVORM

ARBEIDS — KOÖPERASIE BP

die oordrag van sekuriteite soos in artikel een van die Wet op die Oordrag van Sekuriteite 1965, omskry

A Sertifikasie (as daar is) deur uitreiker van sekuriteit. HIERDIE DEEL DEUR DIE OORDRAER/S VOLTOOI TE WORD, dit wil sê, die persoon (persone) in wie se naam die sekuriteite tans geregistreer is.	VOLLE NAAM VAN UITREIKER VAN SEKURITEIT SOOS OP SERTIFIKAAT AANGEDUI.		
	<i>Die Buffeljagsrivierse Arbeids-Koöperasie Bpk.</i>		
	Hoeveelheid en volledige beskrywing van sekuriteite om oorgedra te word Syfers <i>400</i> Woorde <i>Verhandeld</i> Sertifikaat No./s <i>41001 tot 41400</i>	Beskrywing	Verwysing of onderskeidende nommer/s
	OORDRAG VAN Voeg hier—getik of in drukskrif—die volle naam (name) in van die huidige geregistreerde houer/s soos op die sertifikaat aangedui. (oordraer/s) <i>Jozua Petrus Goubeet Laatzee</i>		
*(Skrap kursief gedrukte woorde indien nie van toepassing nie). Ek/Ons dra hiermee bogenoemde sekuriteite oor vanuit die naam/name voornoemd na die persoon (persone) hieronder gemeld *of na die onderskeie persone in Deel B van die Makelaarsoordragvorm genoem wat op bogenoemde sekuriteit betrekking het. Geteken hierdie <i>18de</i> dag van <i>Junie</i> 19 <i>69</i> ., deur die oordraer/s. <div style="text-align: center;"><i>[Handwritten Signature]</i></div>			
(Seël van verkopende makelaar/s)			

B HIERDIE DEEL DEUR DIE OORDRAGONTVANGER/S (dit wil sê, die persoon (persone) in wie se naam die sekuriteite geregistreer staan te word) OF AGENT/BEVOLTOOIGDE TE WORD BEHALWE WAAR MAKELAARSOORDRAGVORMS GEBRUIK WORD.	OORDRAG AAN	
	Voeg hier—getik of in drukskrif—die volle naam (name) en die posadres in van die persoon (persone) in wie se naam (name) die sekuriteite oorgedra staan te word. (oordragontvanger/s) <i>Daniel Johannes Benjamin Strydom</i> <i>Lorraine</i> <i>Buffeljagsrivier</i>	
	BETALING	Noem hier die bedrag (in syfers) vir die sekuriteite betaal. Indien geen betaling geskied het nie, moet die markwaarde van die sekuriteite op die datum van die transaksie vermeld word. <i>R160. —</i>
Ek/Ons versoek dat die inskrywings in die register gemaak word wat nodig is om aan hierdie oordrag uitvoering te gee. <div style="text-align: center;"> <i>D. J. B. Strydom,</i> <i>Lorraine,</i> <i>Buffeljagsrivier,</i> </div>		
* (Seël van kopende makelaar/s (as daar is) of seël of naam en adres van persoon wat hierdie vorm indien).		

S.A. INKOMSTEESELS (TENSY) MAKELAARSOORDRAGVORMS GEBRUIK

VIR GEBRUIK VAN REGISTRASIEKANTOOR.

Oordrag goedgekeur.
W. Smith,

BYLAE 32

BUFFELJAGSRIVIER: DAGBOEKINSKRYWING

Stellenbosch University <http://scholar.sun.ac.za>
van wana onderhandelings met die Mutual in sake die lening is nie, daar het geweldige baie verdragings gekom, en baie moeikheide is ondervind, en aangesien geld baie nodig is om die sertifikate wat deur die argitekts uitgereik word uit die oprigting van die Buitespoor, te betaal, maar daar baie gou in ander uitweg gevind word.

Die Direksie het dus met Baledon Trust and Fire Insurance Company Ltd. onderhandel, en die versekering is verkry dat die lening baie gou goedgekeurd sal word. Die nodige Borgakte moet eger weer deur die Aandeelhouders gesamentlik en afsonderlik geteken word. Aangesien die Aandeelhouders van eenpaarig besluit het dat die lening by Baledon Trust and Fire Insurance Co. Ltd. aangepaas kan word, sal die Borgakte sonder versuim laat teken word.

Die Aandeelhouders het met innige waardering kennis geneem dat Baledon Trust and Fire Insurance Co. Ltd. gewillig is om die lening uit die oprigting van die Buitespoor te staan.

5 Brief van Gevangenis Kommandement op Worcester. - Die Voorzitter lees 'n brief voor van Kolonel Brink van die Gevangenis Kommandement op Worcester, waarin hy baie beleefd en

vriendelik was dat so min as moont-
lik publisiteit gegee moet word aan
die Buitpos. Daar word verdraaid
voorstellings gegee van die Buitpos
dus word die ondernemings beïnvloed
met ongunstige kritiek. Dit was
dus gewoel, dat hierdie toestand van
sake sover as erigering moontlik
moet voorkom word.

Die aandeelhouders het deeglik
kennis geneem van die inhoud van
hierdie brief, en het besluit om aan
die versoek te voldoen.

6 Elektriese krag deur Eskom: - Die Voor-
sitter deel mee, dat Eskom nou verskeie d
elektriese krag vir die Buitpos sal
voorsien, en dat daar eersdaags 'n
begin gemaak sal word met di-
bou van die lyn. Dit word beskou
as 'n baie groot uitdaging, want die
verskaffing van elektriese krag vir die
Buitpos was 'n groot probleem. Die op-
rigting van die Buitpos vorder baie goed
en hopelik kan dit voltooi wees
aan die einde van Junie 1960.

Nadat die Voorzitter die Aan-
deelhouders vir hul teenwoordigheid en
samenwerking bedank het, het die
vergadering verdaag.

D. A. F. van
Voorzitter

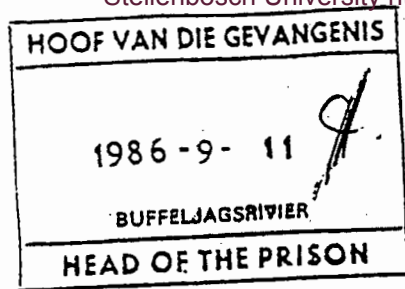
BYLAE 33

BUFFELJAGSRIVIER: OOREENKOMS

REPUBLIEK VAN SUID-AFRIKA
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SA GEVANGENISDIENS
SA PRISONS SERVICE

POYNTONSENTRUM/CENTRE
WESBLOK/WEST BLOCK
KERKSTRAAT 124 CHURCH STREET
PRETORIA
0001

✉ P/sak X136
P/Bag

☎ 207-9111

⚡ "KOMVANG"

"Teleks" 322 398

Verwysing
Reference

No. 1/4/6/B

1986-09-05

PER GEREGISTREERDE POS

Die Sekretaris
Buffeljagsrivier se Arbeidskoöperasie Bpk
P/A Die Hoof van die Gevangenis
Buffeljagsriviergevangenis
BUFFELJAGSRIVIER
6742

Geagte Meneer

OOREENKOMS : BUFFELJAGSRIVIERGEVANGENISBUIITEPOS

Met verwysing na my eendersgenommerde skrywe van 29 Maart 1986 deel ek u graag mee dat die Regering die aangeleentheid betreffende die uitfasering van die gevangenisbuiteposstelsel in herooring geneem het.

Hoewel die Regering, in beginsel, steeds by sy besluit dat die gevangenisbuiteposstelsel in algemene belang uitgefaseer moet word volstaan, is daar begrip vir die implikasies wat die vroeë beëindiging van die stelsel op 30 September 1986 vir betrokke boere mag inhou. In die lig hiervan het die Regering dit die Interdepartementele Taakgroep opgedra om 'n hersiene en gemaklike tydskaal vir die uitfasering van die stelsel te bepaal en voor te lê vir oorweging.

Aan die hand van die voorgaande is dit derhalwe noodsaaklik dat die beëindigingskennisgewing van 29 Maart 1986 wat aan u bestuur

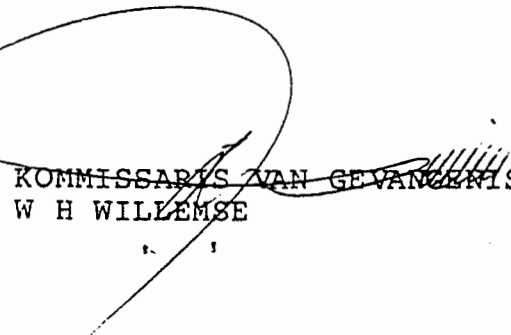
bestel is, gekanselleer word en die ooreenkoms wat tussen u en die Suid-Afrikaanse Gevangenisdiens aangegaan is, herstel word met die oog op die interim voortbestaan van die stelsel as sodanig en die doeltreffende administrasie van u gevangenisbuitepos. Aangeheg is 'n ooreenkoms in die verband vir u oorweging, asseblief.

Ek sal dit waardeer as u kan reël dat die aangehegte ooreenkoms, indien u daarmee akkoord gaan, voor of op 20 September 1986 deur 'n verteenwoordiger(s) van u bestuur en die Bevelvoerende Offisier, Worcestergevangenis-kommandement, onderteken kan word.

Soos in die verlede kan u verseker wees van die samewerking van Suid-Afrikaanse Gevangenisdienspersoneel wat sorg sal dra dat u gevangenisbuitepos so doeltreffend moontlik bestuur sal word gedurende die respyttydperk totdat die gevangenisbuiteposstelsel uitgefaseer is.

Met vriendelike groete

Die uwe

 Luitenant-generaal
~~KOMMISSARIS VAN GEVANGENISSE~~
W H WILLEMSE

OOREENKOMS AANGEGAAN TUSSEN

DIE SUID-AFRIKAANSE GEVANGENISDIENS

hierby verteenwoordig deur

RUDOLF TERBLANCHE

(Naam in drukskrif)

in sy hoedanigheid as die Bevelvoerende Offisier
van die ~~Worcester~~gevangeniskommandement
en die

Buffeljagsrivier Arbeids Koöp

(Naam van vereniging in drukskrif)

hierby verteenwoordig deur

WILLIAM SAMEULS. SMITH

(Naam in drukskrif)

Die partye kom ooreen dat :

- (i) die kennisgewing van 29 Maart 1986 wat die beëindiging van die geldende ooreenkoms tussen die partye soos genoem, ten doel gehad het, hiermee gekanselleer en as pro non scripto geag word ;
- (ii) die Buffeljagsrivier Arbeids Koöp afstand doen van eise of aksies ten opsigte van enige uitgawes aangaan of verliese wat gelyk is teen die Suid-Afrikaanse Gevangenisdiens of sy personeel na aanleiding van die kansellering van die beëindigingskennisgewing ;
- (iii) die oorspronklike ooreenkoms waarvolgens Buffeljagsrivier gevangenisbuitepos bestuur en geadministreer is voor die datum van die beëindigingskennisgewing met ingang van die

datum van ondertekening van hierdie ooreenkoms mutatis mutandis in werking sal wees vir sodanige tydperk as wat dit instand gehou word ; en

- (iv) enige beëindiging van die ooreenkoms waarvolgens Buffeljags-
Rivier Arbeids KoopT. gevangenisbuitepos geadministreer
word, steeds sal geskied ingevolge die geldende bepaling in
hierdie verband wat die wedersydse kennisgewing vir nie
minder nie as ses (6) maande behels.

Geteken te Worcester op hede die 16de
van September 1986.

namens DIE S A GEVANGENISDIENS :
(Handtekening)

namens Buffeljagsrivier Arbeids Koop
(Naam van Vereniging in drukskrif)

..... Wessmith
(Handtekening)

GETUIES :

(i) J. A. STASSEN
(Naam in drukskrif) (Handtekening)

(ii) P. W. Venter
(Naam in drukskrif) (Handtekening)

BYLAE 34

BUFFELJAGSRIVIER: UITFASERING VAN BUIEPOSTE

Republiek van Suid-Afrika

**Departement van Landbou-
ekonomie en -bemarking**

Republic of South Africa

**Department of Agricultural
Economics and Marketing**

Dirk Uysgebou
Dirk Uys Building
Privaatsak/Private Bag X250
Pretoria
0001

Tg AGREKON PRETORIA
Tx 3-22150 TT (012) 206- 3102

Navrae/Enquiries C.J. Bester

Verw./Ref. B20/2/1/2/G

Die Sekretaris
Buffeljagsrivier Arbeids-Koöperasie Bpk.
BUFFELJAGSRIVIER
6742

Meneer

UITFASERING VAN GEVANGENISBUITEPOSTE

U is onlangs deur die S.A. Gevangenisdiens in kennis gestel van die Regering se besluit om die beëindiging van die buiteposstelsel tot 'n later datum uit te stel, dit wil sê 'n later datum as 30 September 1986 waarop voorheen besluit is.

Ek het 'n behoefte daaraan om u persoonlik ook oor hierdie aangeleentheid in te lig. Belangrik in hierdie verband is dat dit steeds die Regering se standpunt is dat die gebruikmaking van gevangene-arbeid in die landbou uitgeskakel moet word. Hy het egter begrip vir die praktiese probleme wat die beëindiging van die buiteposstelsel op 30 September 1986 vir die eienaars van buiteposte sou meebring. Die uitstel wat nou verleen word, is dan ook slegs bedoel om vir die betrokke boere meer tyd te gun om hul sake so te reël dat die uitskakeling van die buiteposstelsel wat uiteindelik sal moet plaasvind, met die minste ontwrigting sal kan geskied.

Die Taakgroep wat vroeër met u samesprekings oor dié aangeleentheid gevoer het, is opgedra om 'n hersiene en gemaklike tydskaal vir die uitfasering van die stelsel te bepaal. Dit sal noodwendig rekening moet hou met die arbeidsvereistes (byvoorbeeld gedurende oestye) wat boerderye stel en sal in oorleg met die besture van die verskillende buiteposte gedoen moet word. Met die oog op spoedige samesprekings in hierdie verband, sal die Taakgroep eersdaags weer met u in verbinding tree. Intussen meen ek dat die eienaars van buiteposte, in die lig van die uitstel wat verleen is maar steeds gedagtig aan die Regering se voorneme om die stelsel so vroeg moontlik uit te faseer, nie in hierdie stadium oorhaastig koste moet aangaan om binne die volgende paar maande fasiliteite vir vervangende plaasarbeiders te skep nie.

Soos u bewus is, kan die voortgesette gebruikmaking van gevangene-arbeid vir die voortbrenging van uitvoerprodukte, ernstige reperkussies vir die Republiek se landbou-uitvoer hê. Gedagtig hieraan het die Regering

- 2 -

voorts besluit dat 'n monitorstelsel gevestig moet word om tussentyds te verseker dat geen boer van gedwonge arbeid gebruik maak vir die produsering van uitvoerlandbouprodukte nie. Die Taakgroep is dan ook opgedra om hierdie aangeleentheid in oorleg met die ander betrokke staatsdepartemente te hanteer.

Die hoop word uitgespreek dat die hele aangeleentheid binne afsienbare tyd tot finaliteit gebring kan word.

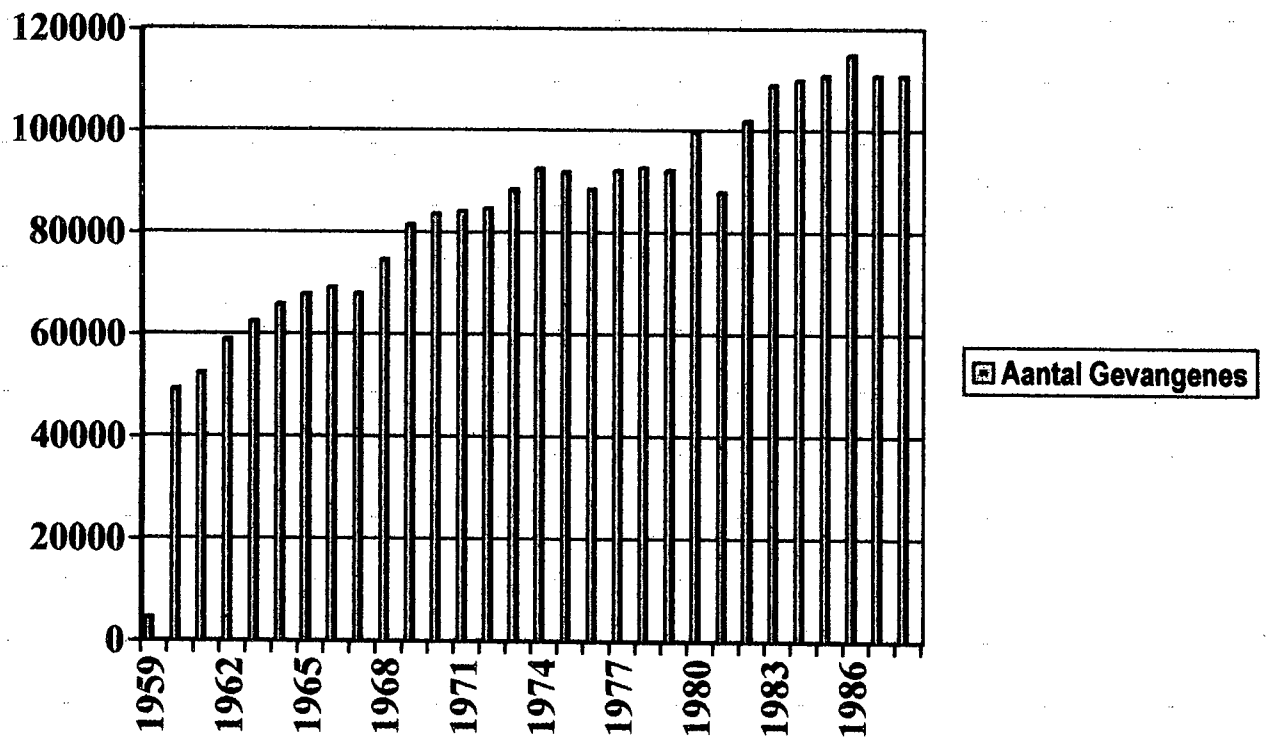
Vriendelike groete

D.W. IMMELMAN
DIREKTEUR-GENERAAL : LANDBOU-EKONOMIE EN -BEMARKING

BYLAE 35

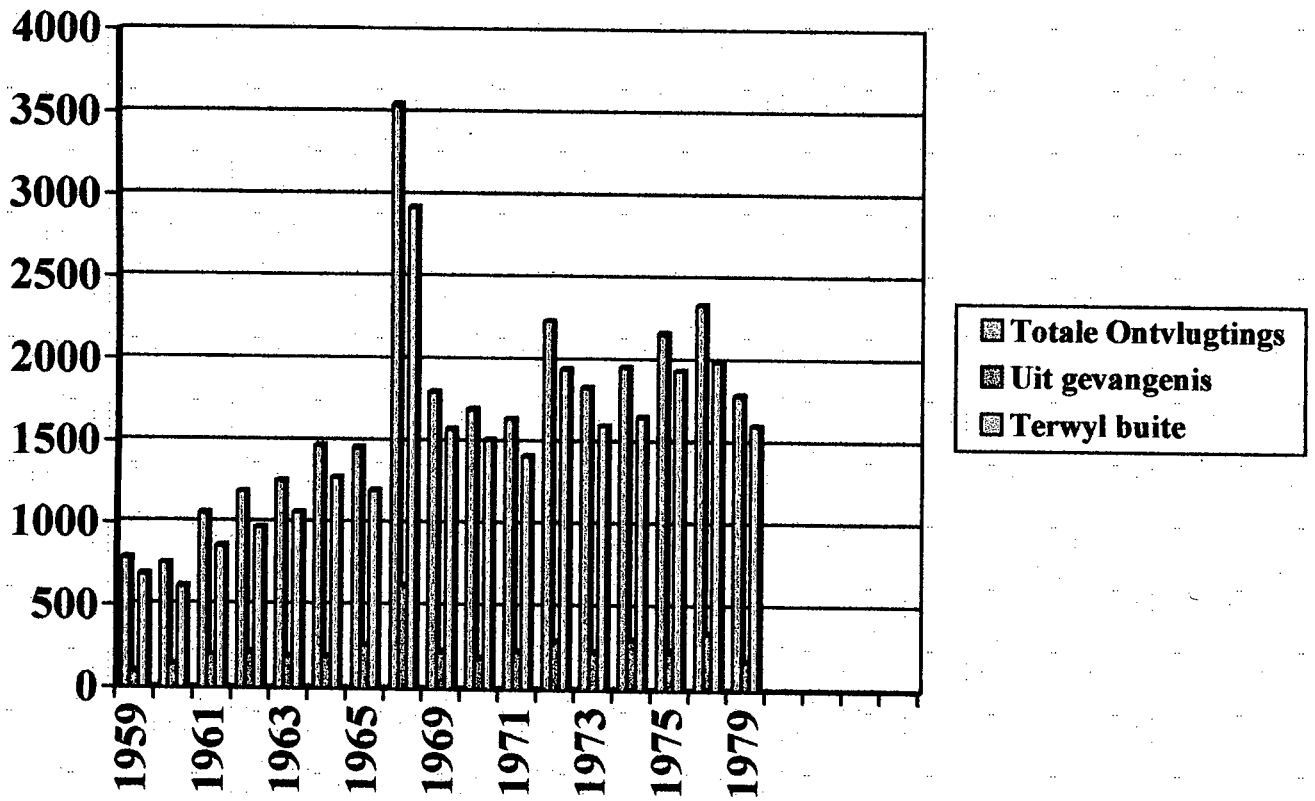
AANTAL GEVANGENES IN BEWARING

Figuur 4: Gemiddelde aantal gevangenes in bewaring (1959 – 1988).
(Jaarverslae 1959 – 1988.)

BYLAE 36

TOTALE ONTVLUGTINGS

Figuur 5: Totale ontvlugtings gedurende 1959 tot 1979.
(Jaarverslae 1959 – 1979.)

(Ongelukkig is daar geen verdere vergelykende statistieke beskikbaar nie.)

BYLAE 37

SLUITING VAN GEVANGENISBUIEPOSTE

1987 10. 0. 9.

LEB 1/1

Republiek van Suid-Afrika

MINISTERIE VAN LANDBOU

Republic of South Africa

MINISTRY OF AGRICULTURE

Posbus/P.O. Box 3

Kaapstad/Cape Town

8000

Tg AGREKON KAAPSTAD

Tx 5-27435 Tf (021) 45-7690/45-6379/45-5979

Verw/Ref 4-A23/24/8

Die Hoofbestuurder
Wes-Kaapse Landbou-unie
Posbus 227
PAARL
7620

1987 -10- 07

Geagte mnr Bosch

SLUITING VAN GEVANGENISBUITEPOSTE

Met verwysing na die samesprekings wat op 28 September 1987 plaasgevind het ten opsigte van bovermelde aangeleentheid wens ek te bevestig dat die volgende sake reeds aandag geniet.

Die versoek dat die beperking op die oprigting van slegs 4 woonhuise per boer per jaar vir plaasarbeiders opgehef word, word ondersoek en ek sal u eersdaags van my beslissing in die verband verwittig.

Ek het persoonlik mnr J A van Wyk, LP, Adjunk-minister van Waterwese en van Grondsake versoek om die aankoop van die betrokke buiteposte te bespoedig. Mnr Van Wyk sal verder met u in die verband in verbinding tree. Sommige van die Buiteposte wat in die proses moontlik deur die Staat oorgeneem sal word, sal verder as staatsgevangenisse bedryf word terwyl andere vir benutting deur ander Departemente aangewend sal word.

Ofskoon gevangenisarbeid steeds na 31 Desember uit Staatsgevangenis aan die Landbou beskikbaar gestel kan word, moet huidige aandeelhouders van Gevangenisbuiteposte kennis neem dat dit nie noodwendig impliseer dat arbeid in dieselfde mate uit voormalige buiteposte wat nog deur die S A Gevangenisdiens bedryf gaan word beskikbaar gestel gaan word nie, aangesien die aard en primêre doel van sodanige gevangenisse kan verander.

Ek is seker dat met die goeie samewerking wat tussen die landbou en die Suid-Afrikaanse Gevangenisdiens bestaan pogings aangewend kan word om sover moontlik behulpzaam te wees met die insameling van oeste wat gedurende die eerste helfte van aanstaande jaar ten einde loop. Die Kommissaris van Gevangenisse is versoek om met u

- 2 -

oor die saak te skakel. Geen versekering kan egter gegee word dat aan alle boere by alle gevangnisse voldoende arbeid beskikbaar gestel kan word nie. Dit dien ook gemeld te word dat die vraag of gevangenisarbeid in die toekoms steeds aan die Landbou beskikbaar gestel moet word tans onder oorweging is.

Tydens ons samesprekings het ek verduidelik dat enige sweem van die voortsetting van die ou bedeling rampspoedig vir die vrugte-uitvoerbédryf kan wees.

Vriendelike groete

J J G WENTZEL, LP
MINISTER VAN LANDBOU

Bre. Boer. Trans. Geld.
Willis.